

Univerzita Palackého v Olomouci
Filozofická fakulta
Katedra psychologie

VZTAHY V RODINĚ PO NAROZENÍ MLADŠÍHO SOUROZENCE

FAMILY RELATIONSHIPS AFTER THE BIRTH OF
YOUNGER SIBLING

Magisterská diplomová práce

Autor: **Bc. Karolína Martinková**

Vedoucí práce: **Mgr. Kateřina Palová, Ph.D.**

Olomouc

2022

Ráda bych poděkovala své laskavé vedoucí Mgr. Kateřina Palová, Ph.D. Především za její profesionální, milé a ochotné vedení této diplomové práce. Také bych ráda poděkovala rodinám, které se výzkumu zúčastnili. Bez Vás by to rozhodně nešlo. Velké poděkování patří mé rodině, která mě podporuje celé studium. Děkuji mami, Rendo, babičko, dědečku a samozřejmě všichni ostatní. Dále také děkuji všem svým spolubydlícím a kolegům, kteří mě na mé cestě studiem provázejí. V neposlední řadě si zaslouží velké poděkování můj partner Pája, který tu pro mě v časech krize byl a láskyplně mě podporoval. Děkuji, děkuji Vám všem, jste pro mě inspirací a oporou.

Místopřísežně prohlašuji, že jsem magisterskou diplomovou práci na téma: „Vztahy v rodině po narození mladšího sourozence“ vypracovala samostatně pod odborným dohledem vedoucího diplomové práce a uvedla jsem všechny použité podklady a literaturu.

V Olomouci dne 21. 3. 2022

Podpis

OBSAH

Číslo	Kapitola	Strana
	ÚVOD.....	5
	TEORETICKÁ ČÁST.....	6
1	RODINA.....	7
	1.1 Definice rodiny	7
	1.2 Vymezení funkce rodiny	8
	1.3 Důležitost vazby rodič–dítě v rodině.....	10
	1.4 Vztah dítěte s matkou	11
	1.5 Vztah dítěte s otcem	12
2	ZÁTĚŽOVÁ SITUACE PRO RODINU	15
	2.1 Rodinná resilience	15
	2.2 Copingové strategie	17
	2.3 Rozvod a nový partner v rodině	18
3	ROLE POSTAVENÍ DÍTĚTE DLE POŘADÍ NAROZENÍ	22
	3.1 Prvorozené dítě	22
	3.2 Druhorozené a prostřední dítě.....	24
	3.3 Nejmladší narozené dítě (<i>benjamínek</i>)	24
	3.4 Jedináčci	25
4	VĚKOVÉ ROZDÍLY MEZI SOUROZENCI	27
5	OBDOBÍ PUBESCENCE A DOSPĚLOSTI	30
	5.1 Dítě v období puberty.....	30
	5.1.1 Tělesná stránka dospívání.....	30
	5.1.2 Psychická stránka dospívání	31
	5.1.3 Vztahová a sociální stránka dospívání.....	32
	5.2 Dospělost	33
	5.2.1 Vynořující se dospělost	33
	5.2.2 Mladá dospělost.....	34
	5.2.3 Střední dospělost	36
	5.2.4 Pozdní dospělost.....	38
6	PODOBNÉ VÝZKUMY	41
	VÝZKUMNÁ ČÁST.....	43
7	VÝZKUMNÝ PROBLÉM A VÝZKUMNÉ OTÁZKY	44
8	TYP VÝZKUMU A POUŽITÉ METODY	45
	8.1 Sběr dat a výzkumný soubor.....	45
	8.2 Popis výzkumného nástroje	47
	8.3 Metoda analýzy a zpracování dat	50

8.4	Ukázka analýzy dat.....	50
9	ETICKÉ HLEDISKO A OCHRANA SOUKROMÍ.....	53
10	SEBEREFLEXE VÝZKUMNÍKA.....	54
11	VÝSLEDKY.....	56
11.1	Kazuistika jednotlivých rodin.....	56
11.1.1	Rodina PR.....	56
11.1.2	Rodina RO.....	59
11.1.3	Rodina RA.....	61
11.1.4	Rodina RS.....	63
11.2	Tematická analýza.....	66
11.2.1	Stěžejní situace v manželství.....	66
11.2.2	Plánované těhotenství.....	66
11.2.3	Šťastná reakce na miminko.....	67
11.2.4	Vztah rodičů a starších sourozenců.....	67
11.2.5	Méně času doma.....	67
11.2.6	Více společného času.....	68
11.2.7	Dobrý vztah sourozenců.....	68
11.2.8	Témata rozhovorů v rodině.....	69
11.2.9	Změna vztahu sourozenců.....	69
11.2.10	Brzký odchod staršího sourozence z domova.....	70
11.2.11	Složitý vztah s novým partnerem.....	70
11.2.12	Čas, který spolu sourozenci trávili.....	70
11.2.13	Problematické vztahy s bývalým manželem.....	71
11.3	Interpretace výsledků.....	71
12	Diskuze.....	74
13	Závěr.....	78
14	Souhrn.....	79
	LITERATURA.....	83
	PŘÍLOHY.....	89

ÚVOD

Tato práce se zaměřuje na vztahy v rodině, do které se narodí sourozenec, který je nejméně o 10 let mladší než jeho starší sourozenec. Práce navazuje na bakalářskou diplomovou práci *Vztahy v rodině po narození mladšího sourozence* (Martinková, 2020). Téma jsme se rozhodli rozšířit a výzkum pojmout z retrospektivního hlediska starších sourozenců a zapojit do něj také mladší sourozence, a to z toho důvodu, abychom měli lepší vhled do rodinných vztahů a rodinného systému. Práce se tedy zaměřuje na změny vztahů po narození mladšího sourozence v rodině. Dále se také zabývá velkým věkovým rozdílem mezi sourozenci, jak se změnil vztah sourozenců v průběhu let a jak vztah vnímá mladší sourozenec. Kromě toho se zabýváme rozdíly mezi rodinami, které jsou nově vzniklé a které jsou původní. Tato práce má informační charakter především pro rodiny, které mají děti s velkým věkovým rozdílem. Mohou v ní najít podobná témata, která se vyskytují u nich doma.

Toto téma jsme zvolili zejména z toho důvodu, že s ním máme osobní zkušenost. Sama autorka má o 13 let mladší setru a je z nově vzniklé rodiny, a protože toto téma se v literatuře objevuje jen zřídka, chtěla porozumět rodinám, které se rozhodnou mít další dítě s velkým věkovým rozestupem.

Rodina je pro všechny jedním z nejdůležitějších prvků, které v životě máme. Do života vnáší hodnotu výchovnou, sociální, ale i ekonomickou, a tak je důležité jí věnovat pozornost a snažit se jí porozumět ze všech úhlů pohledu. Proto jsme do výzkumu zařadili i otce, který je často opomíjený, a výzkum je vedený retrospektivně, abychom mohli zachytit i pohled mladšího sourozence.

V teoretické části se zabýváme rodinou, vztahy s matkou a otcem, také pubescencí, kterou prochází mladší sourozenec, dospělostí, kterou prochází starší sourozenec a rodiče, a velkým věkovým rozdílem. Také se zaměřujeme na zátěžové situace, kterými může být narození nového dítěte, rozvod či nový partner v rodině. V empirické části jsme zvolili fenomenologicky zaměřený výzkum, abychom mohli hlouběji proniknout do prožívání vztahů v rodině všemi zúčastněnými.

TEORETICKÁ ČÁST

1 RODINA

Satirová a Holubová (1994, s. 323), že „rodina a společnost jsou velká a malá verze stejné podstaty“. Když se podíváme do historie na úlohu rodiny, můžeme vidět, že rodina byla jediným zdrojem informací. Také zaručovala jakousi ochranu pro své členy. Toto je jedna z možností, jak by se mohl definovat zrod rodiny, právě díky výhodám, které nese (Satirová & Holubová, 1994).

Rodina je základní jednotkou sociálního systému a pro život jedince je jednou z nejdůležitějších jednotek. Na rodinu můžeme nahlížet z hlediska předmětu našeho zkoumání. Nejčastěji je to předmět sociologie, antropologie a pro nás nejdůležitější pohled psychologie. Slovo rodina si však každý může vyložit jinak, a tak je důležité zaměřit se na to, v jakém kontextu toto slovo použijeme.

Koncept rodiny se v psychologii začal studovat na přelomu sedmdesátých let dvacátého století. Na co bychom neměli zapomínat, je individualita každého člena rodiny. Vztahem mezi rodinou a jednotlivci se zabývá samostatný obor, a tím je psychologie rodiny (Sobotková, 2012). Co to tedy rodina je? Dalo by se říct, že rodina je jako obraz poskládaný z mozaiky. Dohromady tvoří krásný obraz, ale každý kousek je pro celkový dojem neskutečně důležitý.

1.1 Definice rodiny

Jak jsem se již výše zmínila, na rodinu se dá pohlížet hned z několika hledisek. Jak se můžeme dočíst v knize Antropologie příbuzenství od Jaroslava Skupníka (2010, s. 287): „rodina je obvykle chápána jako sociální skupina centrovaná (obdobně jako bilaterální příbuzenské okruhy) kolem Ega, tvořena jedinci, se kterými je Ego v ‚nejbližších‘ vztazích“. Rodinu zde tedy chápeme jako sociální skupinu, ve které existují sociální vazby, které mohou být vázány příbuzenskými vztahy, ale tyto vztahy nejsou podmínkou.

Dále se můžeme zaměřit na slovo **rodina**, jak si ho vykládá obor sociologie. Zde je však výklad výrazu složitější. Sociologický slovník přináší hned několik definic, avšak jedna z nich se snaží zachytit jeho obecný význam. Dle Geista (1992, s. 344) můžeme „považovat rodinu za institucionalizovaný sociální útvar nejméně tří osob, z něhož část členů

je vzájemně spojena pokrevním nebo adoptivním sociálním vztahem rodič–dítě, druhá část vztahem matka–otec, třetí část, která se vždy nutně nemusí objevovat, příbuzenství v sociálně sankciovaném více či méně trvalém sociálním vztahu“.

Posledním výkladem rodiny, který zmíním, je výklad psychologický. Zde se obrátíme na Psychologický slovník, kde pod slovem **rodina** najdeme: „spol. skupina spojena manželstvím n. pokrevními vztahy a odpovědností a vzájemnou pomocí“ (Hartlová & Hartl, 2000, s. 512). U této definice si můžeme povšimnout, že psychologické pojetí poukazuje na zodpovědnost a pomoc členů rodiny.

Ač se tedy jedná o stejné slovo, které by se mohlo zdát jako lehce vysvětlitelné, každý si ho může vyložit jinak. Stejně tak je to i s lidmi. Pro každého člověka může mít slovo **rodina** jiný význam, a tak bychom k němu měli také přistupovat.

1.2 Vymezení funkce rodiny

„Člověk přichází na svět jako biologický tvor a v procesu socializace se stává společenskou bytostí se specificky lidskou psychikou“ (Kraus & Poláčková, 2001, s. 154). Dalo by se tedy říct, že člověk se díky rodině stává člověkem. Osvojuje si řeč, základní rysy kultury, do které se narodil, normy, které k dané kultuře patří, a v neposlední řadě také vrůstá do role pohlaví. Toto učení, které jedinec dostává hned na počátku svého života, nazýváme primární socializací a „učitelem“ primární socializace je rodina (Kraus & Poláčková, 2001; Nakonečný, 1999). Funkcí rodiny je tedy seznámit jedince s jeho kulturou, naučit ho základním normám a dovednostem pro přežití ve společnosti. Socializace jedince trvá celý život. Vedle rodiny tedy v souvislosti se socializací můžeme mluvit i o škole, náboženství či jiných oblastech, obecně jde o styky s druhými lidmi, například při vstupu do manželství nebo při příchodu do nové práce. Ve všech případech je jedinec postaven před nové vzorce chování, které si musí v rámci socializace osvojit (Nakonečný, 1999).

Pojem socializace si vysvětlíme jako postupné začleňování se do společnosti, do které se narodíme. Od této společnosti přebíráme normy, jazyk, poznatky a učíme se v ní žít. Tento proces není nahodilý a probíhá po celý náš život (Kraus, 2014).

Biologicko-reprodukční funkce: z tohoto hlediska nese rodina funkci poněkud jinou. Jak již z názvu vyplývá, rodina je potřebná především z hlediska udržitelnosti společnosti. Můžeme si však povšimnout, že v dnešní společnosti může být zakládání rodin spíše přítěž z hlediska karierního růstu. Tento fenomén dokládá i to, že ženy mají děti

v pozdějším věku (Dunovský, 1999; Kraus, 2014). Ve chvíli, kdy by se rodiny nezakládaly a počet dětí klesal, společnost by upadala a v závěru by ji čekal zánik.

Sociálně-ekonomická funkce navazuje na funkci předešlou. Význam si můžeme odvodit z názvu. Rodina jako jednotka sociálního systému představuje velký význam v ekonomice státu. Členové rodin jsou ekonomicky výděleční, a tím přispívají k ekonomickému růstu společnosti. Na druhé straně, pokud je ekonomický systém narušen, autor uvádí, že si můžeme povšimnout vyšší nezaměstnanosti a vysokých životních nároků, za které může nízký počet rodin (Kraus, 2014).

Ochrannou funkcí se myslí především zabezpečení rodiny z hlediska biologických, hygienických a zdravotních potřeb. Nemluvíme zde jen o zabezpečení dítěte v rodině, ale o všech členech dané rodiny (Kraus, 2014).

Sociálně-výchovná funkce byla zmíněna na začátku této kapitoly. Rodina má funkci socializační, tedy připravuje dítě a mladistvého na samostatný život. Jedná se také o uspokojování potřeb dítěte se zájmem a porozuměním a o jeho celkové přijetí. Je důležité také zmínit působení mladé generace na tu starší. Tato funkce má za účinek kontinuitu společnosti (Dunovský, 1999; Kraus, 2014).

Rodina nemusí být vždy obrazem dokonalosti a existují typy rodin, které dítěti neposkytují správné prostředí pro růst. Tento fenomén nazýváme jako **nehodné přístupy ve výchově** (Kraus, 2014). Takovým typem může být například rodina liberální, hýčkájící či perfekcionista. Za ideální typ rodiny označujeme typ demokratický.

Rodina by neměla být jen o přísných pravidlech a zákazech, ale také o trávení společných chvil všech členů rodiny pohromadě při nějaké aktivitě, kdy dítě společně s rodinou může relaxovat. K tomu nám slouží **funkce rekreace, relaxace a zábavy** (Kraus, 2014).

Emocionální funkce rodiny je pro rodinu nejdůležitější a je také nezastupitelnou. Jedná se o pocit lásky, jistoty a bezpečí a obecné emocionální podpory dítěte i dospělého. Ve chvíli, kdy tato funkce rodiny u dítěte chybí, může dojít k jeho deprivaci (Dunovský, 1999; Kraus, 2014).

Jak si tedy můžeme povšimnout, rodina má pro dítě a společnost mnoho funkcí, které bychom měli brát v potaz.

1.3 Důležitost vazby rodič–dítě v rodině

Již z předešlého textu plyne, že rodina je pro emoční vývoj a obecně vývoj dítěte opravdu důležitá. Rodiče však v životě dítěte hrají odlišné role. Dnes se již děti neplodí jen pro zachování rodu, a tak se klade větší důraz na potřeby dítěte. Významným autorem v této oblasti je John Bowlby. Ten tvrdí, že dítě se rodí s předem danými vzorci chování, které se spouští na základě nějaké vnější kategorie. Některé kategorie jej mohou zvětšovat a druhé utlumovat. Mezi těmito vzorci jsou i takové, které dávají vznik citové vazbě. Celý proces utváření vazby se promítá do čtyř fází. Na začátku se dítě orientuje díky sluchu a čichu, postupně se však k těmto smyslům přibližně od desátého týdne dítěte přidává zrak. Orientace na matku se u dítěte stále zvětšuje, stejně tak jako diferenciací vztahu k ostatním osobám. Dítě již dokáže odhadnout, kdy matka není s ním, a citová vazba k ní je již patrná. Tato fáze může trvat od šesti až sedmi měsíců do třetích narozenin. Ve chvíli, kdy dítě matku bere jako nezávislý objekt, můžeme mluvit o čtvrté, a tedy poslední fázi. V této fázi by měl být mezi dítětem a matkou navozen partnerský, a tím pádem i citově složitější vztah (Bowlby, 2010).

Pro vztahovou vazbu je důležitý dvanáctý týden života dítěte. Okolo tohoto měsíce se dítě začíná orientovat na matku. Tato orientace trvá až do šestého měsíce. Může však trvat déle, pokud se nepodaří navázat vztah s jinou osobou. Představa o světě se stává důkladnější ve chvíli, kdy si dítě začíná všimnout vlivů na chování matky. Jejich vztah se kvůli tomu stává složitějším a autor jej nazývá vztahem partnerským (Bowlby, 2010).

Důležitým faktorem k navázání citové vazby jsou také takzvané zrcadlové neurony. Díky nim vzniká nápodoba jak ze strany rodiče, tak ze strany dítěte, a vztah se tím prohlubuje. Imitací dochází k prvotní komunikaci. Tato komunikace může být zpočátku vedena gesty, úsměvy či hláskami. Rozvíjí se však v souhlásky a později až věty. Skrze zrcadlové neurony dochází k opakování viděného, a tím pádem i k učení. Tím vzniká i určité pouto mezi imitujícími, tedy rodičem a dítětem, a prohlubování jejich vztahu. Imitace však není důležitá jen pro vytvoření vazby, ale také pro vytvoření **self** dítěte, tím, že mu poskytujeme neustálou zpětnou vazbu (Murray, 2016). Vidíme tedy, že ač by se mohlo zdát, že imitace by mohla být banálním nástrojem v komunikaci mezi rodičem a dítětem, naopak pomáhá k rozvoji dítěte v prvních měsících života a je pro interakci velice důležitá.

1.4 Vztah dítěte s matkou

Připoutání neboli **attachment** označuje pocit bezpečí a jistoty, který se vytvořil na základě uspokojivé vazby s matkou. Tato emočně dlouhotrvající vazba je nezaměnitelná a promítne se také do vztahu s druhými lidmi (Ruppert, 2011; Vágnerová, 2012). Tzv. bezpečná vazba se vyznačuje „vzájemností citového vztahu a z něho vyplývající potřebu fyzické blízkosti“ (Vágnerová, 2012, s. 115). Kvalitu vztahu můžeme pozorovat ve chvíli, kdy je dítě odloučeno od matky. Díky tomu se také dá definovat nejistá vazba. Tu definovala Ainsworthová. Rozdělila ji do tří kategorií – úzkostná, úzkostně vyhýbavá a ambivalentní vazba (Ruppert, 2011; Vágnerová, 2012). Bezpečná vazba s sebou nese dobré rozeznávání emocí a lepší zvládání negativních požitků (Fonagy, 2007, in Vágnerová, 2012).

Dle Mahlerové tvoří dítě s matkou v prenatalním období jeden celek. Díky tomu se mezi dítětem a matkou může vytvořit takzvaný **symbiotický vztah**, který je důležitý, protože pro dítě představuje jistotu. Matka je prvním trvalým objektem, který si dítě uvědomuje, a je také nejdůležitějším sociálním objektem (Mahlerová et al., 2006).

Důležitý moment pochopení vlastní existence dítětem jako takovým nazývá Mahlerová psychologickým zrozením. Řeč je chápána jako potřeba pro uchování kontaktu s matkou. Význam dostává také obsah sdělení. Ten byl dříve nedůležitý (Mahlerová et al, 2006; Vágnerová, 2012).

Podobně na tento vztah nahlíží Ruppert (2011). Tvrdí, že matka je s dítětem v symbióze. Je tomu proto, že dítě v prvních fázích života tvoří s matkou jeden celek, a tak od ní přebírá veškeré její fyzické, ale i psychické podněty. Přesněji autor hovoří o fyzikálních, emocionálních a mentálních silách a energiích, na které se dítě zaměřuje a vyvíjí se dle nich. Dítě však nemá vyvinutý takzvaný **filtr**, kterým by tyto energie **filtrovalo**, a tak ho ovlivní ty nejsilnější energie (Ruppert, 2011). K tomu, aby si dítě mohlo vymezit vlastní **self**, musí nejprve vymezit, co je ono samo a co je matka, a také „které z energií, v nichž pluje, jsou v něm, a které jsou mimo ně“ (Ruppert, 2011, s. 93).

První rok života je pro dítě zásadní především proto, že se vytvářejí bazální životní strategie. Vnitřní jistota a stabilita stojí na spolehlivém vztahu s matkou. Díky této zkušenosti se rozvíjí například to, do jaké míry bude dítě empatické či vstřícné. Rozvíjí se zde i rezistence nebo směřování k určitému cíli. (Říčan, 1990; Vágnerová, 2012).

Dle Sterna je důležité, aby matka dávala dítěti dostatečnou zpětnou vazbu. Zpětná

vazba je zde myšlena jako pochopení pocitů a potřeb dítěte matkou. Tím, že tato zpětná vazba probíhá, se dítě naučí interpretovat skutečnost v jejím správném znění. Je-li tomu naopak, chybí zde srozumitelné informace pro reálnou interpretaci a dítě si může chování matky interpretovat jiným, nereálným způsobem. Tato chybná interpretace se dále projeví ve vztahu s jinými lidmi (Fonagy & Target, 2005; Stern, 1985, in Vágnerová, 2012).

Pohled R. Debrayové se upíná na rovnováhu. Ta vzniká ve chvíli, kdy jsou uspokojovány potřeby obou stran, tedy matky i dítěte. Rovnováha se však s dosažením nového „úkolů“ dítě mění. V takové situaci je důležité změnit přístup a dosáhnout tím nové rovnováhy (Debray, 1987, in Vágnerová, 2012).

Podobné hledisko zastával B. Bettelheim. Ten tvrdí, že „je „přijatelná matka“ ta, která dokáže uspokojit potřeby svého dítěte a udržet žádoucí rovnováhu“ (Bettelheim, 1988, in Vágnerová, 2012, s. 115).

Obecně bych tedy mohla napsat, že pro tento vztah jsou zásadní první měsíce života. Nejedná se jen o vztah k matce, který je tímto ovlivněn, ale také o vztah k okolí jako takovému, kterému dává matka základ. Dále poukážu na opakující se zmiňovanou rovnováhu, která by se měla stále obnovovat s rostoucími a měnícími se potřebami obou stran. Porozumění je zásadní pro rovnovážný vztah a k uspokojování těchto potřeb. Fyzická blízkost je důležitá pro navození pocitu jistoty, který dítě provází po celý život.

K tomuto tématu také existuje nespočet experimentů či výzkumů. Schaffer a Emersová (1964) se například zaměřili na reakci dítěte při odchodu matky z místnosti. Výzkumu se účastnilo šedesát dětí. Bylo zjištěno, že jedna třetina dětí reaguje na odchod matky již v šestém měsíci a zbylé tři čtvrtiny dětí reagovaly na odchod matky v devátém měsíci. Na toto také poukazují výzkumy Ainsworthové (1967), která se zaměřila na africké děti a sledovala u nich pláč, když matka odešla z místnosti, a hledání matky. Oba typy chování se nejvíce projevily okolo šestého měsíce, stejně jako v předešlém výzkumu.

1.5 Vztah dítěte s otcem

Ruppert (2011) hovoří také o roli otce. Dle jeho názoru může dítě v otci vyvolat pocit lásky takového rozměru, který otec dříve neznal. Otec je vedle matky druhým nejdůležitějším člověkem v životě dítěte. Vnímání, přijímání a láska ze strany otce k dítěti mají vliv na zdravý psychický vývoj dítěte. Otec také ukazuje dítěti jinou perspektivu, kterou pro život potřebuje. Má roli usměrňování matky ve starání se o dítě a obecně zde může být vytvořen

symbiotický vztah jako s matkou i přes absenci těhotenství či kojení. Tato symbióza vzniká na základě uspokojování potřeb jak otce, tak dítěte. Jedná se zde o potřebu uznání, kterou dítě má, a to nejen ze strany otce, ale také ze strany společnosti, aby se za svého otce nemuselo stydět. Také strach, který dítě o svého otce má, vyvolaný například nebezpečným povoláním, a touha, aby otec zůstal přítomen v domácnosti, prohlubuje vzájemnou symbiózu (Ruppert, 2011).

Roli otce Ruppert (2011) zmiňuje především v souvislosti k synovi. Pro syna je otec vzorem, a tak se snaží napodobovat jeho chování. Vyžaduje od otce potvrzení svých výkonů, a tím své přijetí.

Jiné hledisko nám ukazuje, že dítě si všímá otce okolo poloviny prvního roku života. Ve chvíli, kdy se otec zajímá o dítě, stává se pro ně významnou osobností a může se dočkat navázání vazby. Otec přináší do výchovy nové hledisko. Již ve hře s dítětem můžeme vidět markantní rozdíl. Hra s otcem je energičtější, razantnější. Tím dává otec dítěti jiné podněty než matka a rozvíjí ho v jiných oblastech. Neposkytuje mu také tolik základní péče jako spíše hru. Přístup k dceři se liší od přístupu otce k synovi. To u matky vidíme jen výjimečně, ta k dětem přistupuje spíše univerzálně. Na poznatky, které dítěti pomohla rozvinout matka, navazuje otec. I když má otec odlišnou roli, ve chvíli, kdy dítě nenaváže s matkou bezpečnou vazbu, může její místo nahradit otec a s dítětem tuto vazbu navázat on (Vágnerová, 2012).

Otec jako brána do světa. Tak ho nazývá Ballnik (2012) a vymezuje tím i jeho funkci při výchově. Jedná se o přímou konfrontaci se světem. Také usměrňuje v dítěti agresi, kterou v sobě má. Motoriku označuje autor jako nosiče agrese. Protože otci je hra s dítětem blízká, může tuto agresi usměrňovat skrze pohybové hry, které mají jasně daná pravidla. Skrze to si dítě také vštěpuje morální vzorce a rozvíjí přístup k vlastní agresi. Vztah k dceři a synovi se mění v přechodu z dětství do věku mládí, tedy puberty. Pro syna je otec vzorem. Otec, kterého chce syn přemoci, musí sloužit jako pevná opora a udržet si své místo. Dceři otec pomáhá vytvořit si obraz muže jako takového. Skrze otce si děti vytvářejí zdravé sebevědomí a otec jim přináší ochranu a pocit bezpečí (Ballnik, 2012).

Craig (2006) poukazuje na to, že otcové tráví s dětmi méně času a jsou matkám spíše „k ruce“, když je potřeba s dětmi pomoc. Autor uvádí, že jsou otcové s dětmi sami jen výjimečně. Pokud by došlo k rozvodu, mohl by mít tedy otec problémy se zajištěním péče (Craig, 2006).

García-Mainar et al. (2011) došli k závěru o nevyrovnanosti rozdělení péče o dítě díky srovnávací statistice v pěti evropských zemích. Ukázalo se, že péče otců a matek se ve

výzkumu objevil v rozmezí 1:5 ve Španělsku a v Dánsku méně než 1:2. Pokud měla rodina vyšší příjem, ukázalo se, že oba rodiče trávili péčí o dítě více času (García-Mainar et al., 2011).

Otec má stejně důležitou roli ve výchově jako matka. Do života dítěte vstupuje později než ona a rozvíjí již naučené. Ukazuje nám život z jiné perspektivy a vidíme, že jeho role se ve vztahu k dceři a synovi liší. U dcery mluvíme spíše o vytvoření obrazu muže a u syna se jedná spíše o potvrzení mužství jako takového. Pro oba je však nezbytně důležitý pocit bezpečí a vytvoření si zdravého sebevědomí.

Oba rodiče jsou ve výchově nezbytně důležití. Jejich role se vzájemně doplňují, proto je důležité si tuto skutečnost uvědomovat, a i v nefunkční rodině navazovat mezi rodiči kooperaci. V závěru by mělo vzniknout dítě z lásky dvou lidí a pro prospívání dítěte je důležité tuto lásku rozvíjet i po jeho narození. Na tento fakt poukazoval i Jacobson, který tvrdil, že „dítě by spíše mělo mít špatnou matku než žádnou matku“ (Fonagy & Target, 2005, s. 119).

Důležitost obou rodičů ve výchově můžeme také vidět v dokumentu „*Děti bez lásky*“ od profesora Matějčka, který se ve svých výzkumech zabýval deprivovanými dětmi. Dokument ukazuje děti z běžných rodin v porovnání s dětmi bez rodičů. Deprivace si můžeme povšimnout i ve chvíli, kdy děti mají kreslit rodinu. Děti deprivované často kreslí prázdné židle, rozčilené rodiče nebo samotu. I na tak krátkém snímku můžeme vidět obrovské rozdíly, které poukazují na to, jak je nesmírně znát, když rodič ve výchově dítěte chybí. Ráda bych poukázala na rok vzniku tohoto dokumentu. Byl vytvořen v 60. letech 20. století (Goldberger, 1963). Současná doba se poněkud liší, ale potřeba lásky rodičů zůstává.

2 ZÁTĚŽOVÁ SITUACE PRO RODINU

Na první pohled se skutečnost narození nového člena do rodiny nemusí zdát jako zátěžová situace. Tuto situaci ale mohou provázet otázky finanční, sociální či existenční. Každá rodina se se stresem vyrovnává jinak. Záleží to na takzvané resilienci rodiny. Rodinný stres si vysvětlujeme jako „nespecifický požadavek na adaptační chování rodiny“ (Sobotková, 2012, s. 77). Rodina se tedy musí adaptovat na nově vzniklou situaci a kvůli tomu může vzniknout takzvaný distres, který rodinu přivádí do disharmonie, nebo eustres, který je bránnaopak pozitivně a rodina skrze něj bere situaci jako výzvu. Samozřejmě se rodině bude lépe zvládat situace za přítomnosti eustresu, ale i tak na rodinu působí ještě další vlivy. Jedním z nich je fakt, že rodina jako celek se se stresem vyrovnává jinak než jednotliví členové v ní. S tímto poznatkem přišli McCubbin et al. (1997). Vytvořili takzvaný model resilience rodiny. V něm můžeme sledovat specifické vlastnosti rodiny, které ji odlišují od individuálního nahlížení jedince. Autoři vysvětlují pojem rodinné resilience na základě výzkumu, který se zaměřoval na přistěhovalé mexické rodiny v USA, na nichž bylo vyzorováno, že ti, kteří imigrovali, mají lepší duševní zdraví než ti, kteří zůstali v původní zemi. Z jejich pohledu se jedná o strategii nebo chování, které má podpořit rodinnou soudržnost nebo posílit rodinu jako celek, převážně při udržení emoční stability a pohody všech členů rodiny, za využití rodinných či komunitních zdrojů k vyřešení problému nebo situace (Santiago et al., 2019). Dále se také rodina může potýkat s dalšími zátěžovými situacemi, jako je například rozvod a příchod nového partnera do rodiny.

2.1 Rodinná resilience

Resilience dle Šolcové (2009) je „schopnost zvládnout konfrontaci s výrazně nepříznivými okolnostmi“ (Šolcová, 2009, s. 11). Pokud ale hovoříme o resilienci rodiny, definuje ji autorka jako „dynamickou rovnováhu mezi udržením funkcí rodiny v zátěžových situacích a kapacitou jednotlivých členů rodiny vzájemně se podporovat, komunikovat a vyrovnávat se s obtížemi“ (Šolcová, 2009, s. 68). Můžeme si tedy povšimnout značného rozdílu v chápání významu resilience v kontextu jedince a rodiny. Rodina jako taková funguje jako systém, který je provázaný vnitřními, ale i vnějšími vztahy. Vnitřními vztahy myslíme vztahy mezi

jednotlivými členy rodiny, například mezi matkou a dítětem. Ve chvíli rodinné nepohody se musí napětí, stres či zátěžová situace vyrovnávat. Každý člen rodiny se s ním musí vyrovnat sám jako individuum a dále se s ním vyrovnává rodina jako celek. To však záleží na kapacitě, kterou rodina má. Neméně důležitá je komunikace a smýšlení o identitě rodiny, jaké zaujímá sociální postavení, názory a obecnou preferenci životního stylu, to znamená, jaký zaujímá vztah k vnějšímu světu a jakou si vytvořila identitu (Plaňava & Pilát, 2002; Šolcová, 2009).

Na jedné straně tedy můžeme pozorovat složitý systém vnitřního vyrovnávání se se zátěžovými situacemi v rodině, ale také si musíme všimnout výhod, které nám rodina v rámci zvládnutí zátěžových situací přináší. Zejména tedy pro děti, protože pokud rodina jako taková přináší dítěti, ale i ostatním členům pocity bezpečí a jistoty, jak uvádí Sobotková (2012), bude pro rodinu vyrovnávání se se zátěžovou situací snazší. Autorka také uvádí, že zvládnutí nebo jejími slovy **adaptace** na situaci přináší značné výhody. Tím, že rodina dokázala překonat a zvládnout obtížnou situaci, má větší pravděpodobnost stát se odolnější (Sobotková, 2012). Samozřejmě některé situace jsou na zvládnutí těžší, ale my se tímto měřítkem řídit nebudeme. Spíše se zaměříme na to, jak efektivně dokáže rodina situaci zvládnout.

Pattersonová (2002) vidí rodinnou resilienci spíše jako proces nežli jako stabilní rys rodiny. Tento proces se dá jen těžko zachytit v určitém okamžiku. Autorka spatřuje důležitost v tom, jak rodina na danou událost, situaci reaguje, jak ji hodnotí a co v rodině tato situace, událost vyvolá. Díky tomuto pojetí rodinné resilience můžeme lépe chápat, proč je rodina v některých situacích resilientní a v jiných nikoliv. Tyto výkyvy se mohou objevovat i individuálně, například v určité fázi životního cyklu rodiny (Pattersonová, 2002).

Ke zvládnutí situace může rodině pomoci několik strategií. Tyto strategie získali ze svých výzkumů již zmiňovaní McCubbin et al (1997). Popsali je jako „strategii zaměřenou na snížení nároků v rodině; strategii zaměřenou na získání dalších zdrojů; strategii zaměřenou na průběžné zvládnutí tenze v rodině; strategii zaměřenou na hodnocení situace a pochopení jejího významu; ocenění kladných stránek těžké situace“ (Sobotková, 2012, s. 79). Tyto strategie působí převážně současně. Nejefektivnější použití těchto strategií je ve chvíli, kdy se používají záměrně, například při řešení problémů. S tím souvisí hledání nových informací, rozložení kroků a cílů, rozhodování. I u těchto strategií je však nutná obezřetnost, protože některé by při dlouhodobém využívání mohly napáchat spíše škodu nežli užitek

(Santiago et al., 2019; Sobotková, 2012). Strategie zvládání stresu nazýváme jako **copingové strategie**.

2.2 Copingové strategie

Pojem **coping** označuje „aktivní a vědomý způsob zvládání stresu“ (Paulík, 2010, s. 79). Dále se také poukazuje na kognitivní, behaviorální a emoční zvládání stresové situace. Tento pojem studovalo nemálo psychologů, ale myslím si, že se v mé práci mohu spokojit s následujícím vysvětlením **copingu**.

Známými autory v této oblasti jsou Folkman a Lazarus (1984;187). Nejenže autoři rozlišuje čtyři kategorie strategie copingu, ale na základě působení vytyčuje také jeho typy. Autoři zde vydělují coping zaměřený na problém. Ten se projevuje jako „příznačné úsilí změnit situaci k lepšímu prostřednictvím úpravy okolností nebo vlastního chování“ (Paulík, 2010, s. 119). Druhým typem je coping zaměřený na emoce, ten se projeví „tak, aby dostal jedinec své emoce pod kontrolu a ty nenarušovaly jeho integritu ani vztahy s lidmi v okolí“ (Paulík, 2010, s. 119). První z typů, tedy coping zaměřený na problém, použije jedinec v situaci, kdy si je vědom toho, že se dá se situací reálně něco udělat. Je tedy spojený s nějakou akcí zaměřenou na používání informací, které jedinec má, a na potřebné vyhledávání pomoci druhých. Druhý z typů se uplatňuje ve chvíli, kdy situaci již změnit nelze a jedinec si toho je vědom. Svě myšlenky a emoce uzpůsobí tak, aby snížil riziko, že mu bude ublíženo (Aldwin, 2007; Lazarus & Folkman, 1984; Lazarus & Folkman, 1987; Reich et al., 2010).

Dalšími typy copingu se zabývali autoři, jako je například Amirkham (1990), který zdůrazňoval aktivní vyhledávání pomoci a nástrojů ke zvládnutí situace, nebo pak také Carver, Scheier a Weintraub (1989), kteří poukazovali na funkčnost copingu. Ti se vedle dvou typů, které jsou popsány výše dle Lazaruse, zaměřili také na přípravu, kterou máme a která nám v budoucnu může pomoci překonat stresové situace. Charakterizují ji jako „projev negativních emocí; mentální a behaviorální oddálení; snaha uniknout z obtížné situace a vyhnout se nutnosti jejího řešení pomocí drog“ (Paulík, 2010, s. 120).

Můžeme si také povšimnout mnoha experimentů, které se prováděly například na krysách. Jeden z nich se zaměřil na brání krysa z klece do ruky, což je pro krysu velice zátěžová situace. Avšak pouhé brání krysa do rukou napomohlo lepšímu zvládání stresových situací v budoucnu. Projevilo se to také na hormonální úrovni, protože krysy, které byly takto brány do rukou, vykazovaly rychlejší návrat stresových hormonů do normy. Je tedy zřejmé,

že zátěžové situace a jejich zvládnání není jen na psychické úrovni, ale i na fyzické. Jedná se o aktivaci sympatického nervstva při aktivním úsilí jedince zvládnout zátěžovou situaci. Pokud máme vyšší hladinu noradrenalinu a adrenalinu, můžeme očekávat lepší výkon jedince. Pokud však aktivace zahrnuje adrenokortikální systém, může to být pro jedince škodlivé. Jedinec totiž na stresovou situaci nereaguje (Nolen-Hoeksema, 2012).

2.3 Rozvod a nový partner v rodině

Problematika rozvodu a příchodu nového partnera do rodiny jsou pro naši práci velice důležité, protože se ve výzkumné části společně zabýváme rodinami nově vzniklými, kde do rodiny přichází nový partner. Této situaci předcházela rozvod, a proto se teď na něj společně zaměříme. Důvody rozvodů jsou různé. Jedním z nich je komunikace, která je pro zdravé fungování vztahu klíčová. Pokud začne komunikace chřadnout, začne chřadnout i vztah a partneři se sobě mohou vzdálit. Mezi další důvody se řadí například podrážděnost ze strany ženy či podezření na nevěru partnera, v důsledku čehož panuje v partnerství značné napětí, což může opět vyústit v podrážděnost jednoho z partnerů. Z malých hádek se stává každodenní záležitost a vztah se stává náročnějším. Jako další důvody lze zmínit patologické projevy jedinců, jako je například hráčství či alkoholismus. Pokud se toto chování objeví, manželství to může zničit. Stejně tak může hrát roli rozdílnost povah partnerů, sexuální nesoulad, velká zaměstnanost žen či dvoukariérové manželství (Smith, 2004).

V České republice se sňatkovost od 90. let snížila. Pokud se pro manželství rozhodnou mladí lidé, je rozvod nejčastější ve věku od 20 do 24 let. Z celkového počtu manželství je pak rozvod nejčastější ve věku od 35 do 40 let. Od roku 2000 do roku 2004 se index rozvodovosti zvýšil o 10,6 bodu. Nejvyšší počet rozvodů byl po 15 a více letech a nejmenší rozvodovost byla v roce 2004 v manželství, která trvala 10–14 let na 1000 obyvatel. Průměrný věk ženicha a nevěsty se také oproti roku 2000 v roce 2004 zvýšil, a to u žen na 30 a u mužů na 32,9 let, tedy o 2,3 roku u obou pohlaví. V průběhu let index rozvodovosti kolísá. Nejedná se o plynulé snižování či zvyšování. V roce 2020 jsme zaznamenali úbytek rozvodovosti ze 44,8 na 40,6 % rozvodů meziročně. V 52 % rozvodů byli iniciátoři oba sezdaní. Nejvíce rozvodů bylo z pohledu trvání manželství po 2–5 letech (Czso.cz, 2014; Czso.cz, 2021).

Rozvod má velký vliv na rodinnou strukturu a obecně také na rodinný systém jako takový. Rozvod zasahuje hned do několika pro rodinu důležitých oblastí. Těmi jsou

ekonomická stránka rodiny, změna bydliště v důsledku rozvodu, konfliktnost mezi rodiči a dětmi a také se mohou měnit vztahy mezi rodičem a dětmi. Děti mohou pociťovat bezmoc, protože se situací nemohou nic dělat (Potter, 2010; Smith, 2004). Vidíme tedy, že rozvod rodiny se promítá do celého rodinného systému a může mít velký dopad na děti. Roku 2009 bylo v USA zjištěno, že pouze 47 % dětí dosáhne 17. roku v nerozvedené rodině (Fagan & Zill, 2011).

Účinek rozvodu na vztah dítěte s rodičem neovlivňuje jen dítě, ale především rodič. Ten totiž řeší roli, ve které se nachází. Je to pro něj nová situace, se kterou se musí vypořádat. Dále pak rodič řeší konflikt, který k rozvodu vedl. To může ovlivnit vztah rodiče a dítěte a může to vést k poklesu důvěry k rodiči, zvláště k matce. Pokud se tak stane od narození do 4. roku dítěte, tato nedůvěra téměř vymizí. Také se kvůli tomu může dítěti dostávat menší podpory, a to jak psychické, tak tělesné ve formě hry (King, 2002). Pro otce je těžké udržet kontakt s dětmi. Je to způsobené tím, že děti častěji zůstávají u matek (Lin et al., 2004). Jak již z přechozího textu víme, otcové jsou pro naše dospívání také velice důležití a jejich nepřítomnost, nebo jen částečná přítomnost, může vyústit ve snížené důvěry či chybějící emoční podporu dítěte (King, 2002). Ač si můžeme myslet, že děti napětí mezi rodiči nevnímají, opak je pravdou. Po rozvodu je toto napětí patrné především při různých důležitých událostech, jako jsou například Vánoce, narozeniny či svátky (Pett et al., 1992). Sociální schopnosti mohou být v důsledku rozvodu oslabené, a to zejména kvůli strachu ze ztráty blízkých osob. V některých případech však může dojít ke zvýšení odolnosti dítěte právě kvůli rozvodu. Děti mohou vykazovat zhoršené chování v důsledku zvýšené konfliktnosti rodičů, což má vliv na sociální kompetence dětí (Fagan & Churchill, 2012). Po psychické stránce se objevuje vyšší míra úzkostnosti, depresivity a asociálního chování (Strohschein, 2005). Děti z rozvedených rodin mají pozitivnější postoj k rozvodu a negativnější k manželství. To má za následek menší důvěru ve vztahy (Cui & Fincham, 2010). Ve studii bylo zjištěno, že dětem, které zažívají rozvod, se mohou v jeho důsledku zhoršit školní výsledky (Potter, 2010).

Dle Tyebera děti v různém věku vnímají rozvod rodičů rozličně. Ve věku od 3 do 6 let mohou chlapci vykazovat po rozvodu podrážděnost, hlučnost a mohou se stranit ostatním dětem. Dívky oproti tomu mohou působit až dospělým dojmem. Opravují ostatní, jsou poslušné, upravené. I tak převládá pláč a objevují se noční můry nebo pomočování. V mladším školním věku (tj. 6–8 let) je rozvod náročný více pro chlapce. Převládá smutek a plačtivost. Dětem také chybí rodič, který odešel. V tomto věku si myslí, že je jejich rodič

odmítl. Ve starším školním věku (tj. 10–12 let) převládá jako reakce na rozvod vztek. Tento vztek patří rodiči, který rozvod inicioval. Může dojít až k odmítnutí rodiče, který odešel, a přiklonění se na stranu toho druhého. Také se může snížit školní výkon a objevit tělesné obtíže, jako je bolest břicha a hlavy. Objevují se konflikty s vrstevníky a pocit bezmoci. V dospívání se dítě snaží osamostatnit, proto autor udává, že pokud se rozvod uskuteční v dřívějším věku, bude dítě ovlivněno více. Protože se adolescent chce osamostatnit, „utíká“ v reakci na rozvod více z domova. Následně se může přidat k pochybné partě a posléze začít užívat alkohol či jiné návykové látky, páchat trestní činnost a zhoršit si výkon ve škole. Také je možný výskyt deprese, rezignace na plány/cíle a pochybností o budoucích vztazích (Tyebera, 2007). Také se ukázalo, že děti z rozvedených rodin bývají dříve sexuálně aktivní. Poukazují na to studie hned několika autorů. U dívek je osmkrát větší šance otěhotnění, pokud otec z rodiny odejde před dovršením pátého roku dívky (Ellis et al., 2003). U chlapců je zase větší šance pohlavně přenosných chorob v důsledku riskantního sexuálního chování (Spruijt & Duindam, 2005).

Jak jsme na začátku této kapitoly zmínili, rozvod sám o sobě je náročný proces, kterým prochází rodiče i děti. Právě po zotavení z rozvodu přichází čas pro matky/otce najít si **nového partnera**, kterého přivedou do rodiny. Pokud si najdou partnera hned po rozvodu, může se jednat o vztah, který ženě pomůže nalézt ztracenou sebedůvěru a jistotu. Takový vztah však může být méně stabilní. S rozvodem rodičů se musí vypořádávat také děti, a proto je důležité s nimi jednat otevřeně i ohledně nových partnerů. Není zcela doporučováno představovat všechny partnery, se kterými rodiče naváží romantický vztah. Spíše se doporučuje vyčkat a představit dětem partnera, kterým si jsou jisti (Everett & Everett, 2000). Také otázka výběru nového partnera je velice důležitá. Po rozvodu mohou ženy cítit strach z toho, že nebudou moci najít dost dobrého otce pro své děti a zároveň i dobrého přítele/manžela. Tento strach je ale potřeba překonat. Poté vyvstává otázka, zda hledat tedy dobrého otce pro své děti, či dobrého přítele pro ženu. Plaňava (1994) se touto otázkou zabýval a došel k závěru, že by žena měla na počátku vztahu více myslet na sebe, protože je to ona, kdo potřebuje člověka, který se k ní hodí a který by dokázal zvládnout novou roli nevlastního otce. Dalšími autory, kteří se touto otázkou zabývali, byli Hasmanová Marhánková et al. (2012). Muži oproti ženám vstupují do nových partnerství dříve a častěji. Je to způsobené emocionální zátěží, se kterou se žena potřebuje vyrovnat v důsledku rozvodu, a také je mohou odrazovat negativní zkušenosti, které jsou s ním spojené. Žena do vztahu více emocionálně investovala nežli muž, a proto potřebuje více prostoru. Tím, že děti

častěji zůstávají u matek, je matka více vytížená. To může být jedním z důvodů, proč je pro matku obtížnější navázat nový vztah. Také se matky v důsledku péče o děti a finanční zátěž s ní spojenou jeví jako méně atraktivní. Ve chvíli, kdy do rodiny přichází nový partner, může se pro děti jevit jako jakýsi vetřelec (Kreidl & Hubátková, 2012). V příbězích jsou noví partneři často vykreslováni v negativním světle. Tak se také mohou jevit i dětem. Teyber (2007) o tomto jevu konstatuje, že rodiny, které jsou nově vzniklé, mají často „horší“ pověst než ty, které jsou původní. Může se tedy jednat o lehce nevděčnou roli nového partnera v rodině. Pro rodiče je nový partner velice důležitý. Přináší novou naději, odreagování či úlevu po rozvodu. Dítě ho však nemusí přijímat či si nemusí vzájemně rozumět. I tak je to pro dítě důležité, protože je pro něj důležité mít v rodině oba vzory – jak mužský, tak ženský, a to může nevlastní rodič dítěti poskytnout. Vlastní rodič je však pro dítě nadále klíčový. I pro něj může být tato situace náročná. S nevlastním rodičem dítě tráví více času než s ním, a proto je důležitá komunikace mezi bývalými partnery. Je nezbytné si vyjasnit postoje ve výchově, ale i mimo ni, aby byl zachován pocit respektu všech zúčastněných (Poupětová, 2009; Teyber, 2007). „Vždyť dítě by mělo být se šťastným a zamilovaným rodičem spokojenější než s osamělým a nespokojeným.“ (Berger & Gravillon, 2011, s. 111) Jak již ale víme, i tak mohou nastat komplikace. Jak studie Flowerdew a Neale (2003) ukázala, řízení, tempo a načasování změn souvisejících s rozvodem a novým partnerstvím jsou kritickým faktorem pro zvládnání celé situace dětmi. Možnost kontroly změn a pevný vztah jsou předpoklady pro dobré zvládnání změn, které se týkají jak rozvodu a nového partnera, tak změn, které patří k věku dítěte. Tyto faktory jsou ale zcela individuální. Pro každého jedince může být stresor něco jiného, a tak k tomu je třeba přistupovat. Důležitá je také stereotypizace, se kterou se jedinci potýkají. Jeho minulé zkušenosti je mohou do jisté míry formovat i v budoucnu (Flowerdew & Neale, 2003). Robinson et al. se ve své práci věnuje problematice nevlastního rodičovství a udává, že je to pro dítě jedna z nejzásadnějších životních událostí, se kterými se setkají po rozvodu. Důležitost přikládá otevřenosti rodiny a chování všech zúčastněných. Tajení nového vztahu nebo „hraní“ si na biologického rodiče rodičem nevlastním například napomináním dítěte vede k negativnímu prožívání celé situace. Žárliivost na nového partnera nemusí být chápána jen negativně, ale spíše se jedná o ocenění nového, co partner do rodiny přináší (Robinson et al., 2003).

3 ROLE POSTAVENÍ DÍTĚTE DLE POŘADÍ NAROZENÍ

Toto téma jsem do své práce zařadila zejména proto, že si myslím, že dítě dle pořadí svého narození může mít odlišné postavení mezi svými sourozenci, a to nejen v rodině, ale také například při výběru zaměstnání nebo třeba v otázce víry (Leman, 2000). Také to, jak se bude jedinec chovat, vychází do jisté míry z toho, zda sourozence má, či ne. Adler (1964) upozorňuje na dva různé úhly pohledu na pořadí narození dítěte. Při prvním pohledu sledujeme pořadovou pozici. Zde se jedná o děti narozené jako první, druhé, třetí atd. Druhý pohled poukazuje na pořadí dle statusu, tedy prvorozený, druhorozený, jedináček atd. Rozdíl vysvětlím na následujícím příkladu. Pokud si představíme, že máme prvorozené dítě a po delším věkovém odstupu se narodí jeho sourozenec, může mladší sourozenec převzít status prvorozeného. „Statusové“ pořadí prvorozeného převezme tedy mladší sourozenec a starší získá status druhorozeného. Pořadová pozice „první narozený“ ale zůstane vždy stejná (Adler, 1964, in Shulman & Mosak, 1977).

V knize Prvorozené dítě (Prekop, 2009) se můžeme dočíst, že díky sourozencům se nám dostává jakéhosi tréninku. Tento trénink nás učí přizpůsobovat se, jak se chovat ve skupině či bojovat. Ti, kterým se sourozenců nedostalo, se toto chování musí naučit od ostatních dětí, které jsou však z jiných rodin (Prekop, 2009). Novák (2007) také uvádí, že sourozenci si navzájem mohou dát to, co jim nedali rodiče.

3.1 Prvorozené dítě

Autor knihy Sourozenecké konstelace Kevin Leman (2000) uvádí a „nálepkuje“ prvorozené jako perfekcionisty. Dále jim přiřazuje vlastnosti, jako jsou loajalita, spolehlivost, obětavost, konzervatismus, víra v autoritu, vstřícnost, řád, rituály a cílevědomost. Uvádí, že kvůli jejich perfekcionalismu může dojít v extrémních případech až k sebevraždě. Některé vlastnosti autor přisuzuje jak prvorozeným, tak také jedináčkům. Těmito vlastnostmi jsou například svědomitost, perfekcionalismus a spolehlivost. Své myšlenky dokládá experimentem, který prováděl v rámci svých přednášek. Jednalo se v něm o to, že vytvořil skupiny dle pořadí narození. Každé skupině dal papír, na kterém bylo napsáno, aby se jednotliví členové skupin

vzájemně představili. Z jeho pozorování vyplývá, že prvorození a jedináčci úkol plnili pečlivě. Dalšími, kdo se snažil tento úkol splnit, byli narození „uprostřed“, tedy druhorození atd. V rámci experimentu byli na úkol nejméně soustředěni takzvaní benjamínci, tedy narození jako poslední. V knize popisuje, že často úkol nesplnili a místo toho se bavili mezi sebou (Leman, 2000).

Postoj rodičů k výchově prvorozených se poněkud liší. Nastávající rodiče se s výchovou prvního dítěte učí, jak dítě vychovávat. Dostávají se do nové životní role, které se musí naučit. Rodiče jsou přísní a nároční, ale zároveň jsou také opatrní a nejistí. Tato skutečnost se může podepsat na osobnosti jedince. Prvorozený se tak například může cítit pod stálým tlakem ze strany dospělých. Pozornost nezískávají prvorození jen ze strany rodičů, ale celé rodiny. Také časové podmínky mají prvorození dalo by se říct nejlepší. Část svého dětství jsou jedináčky, a tak se jim dostává od rodičů nejvíce pozornosti. Prvorozené obecně dělíme na dva typy. Prvním jsou vstřícní, kteří jsou zdvořilí a snaží se uspokojit přání druhých, zavděčit se jim. Pro tento typ prvorozených je důležitá pochvala. Prohra by pro ně mohla být velkým traumatem. Druhým typem jsou asertivní prvorození, kteří jsou zaměřeni spíše na svoji vůli, její prosazení a obecně na cíl (Leman, 2000; Skládalová, 2018).

Dále se uvádí, že prvorození dospívají rychleji. Tento fenomén se vysvětluje skrze narození nového dítěte, tedy sourozence prvorozeného. Prvorozený se dostává do pozice staršího, a tedy samostatnějšího dítěte, které již s některými úkony nepotřebuje pomoc. Můžeme zde vidět porovnání sourozenců ze strany rodiče, kdy mladší je zde ten, který potřebuje naši péči více než starší. Tím, že se starší sourozenec o mladšího stará, má větší pravděpodobnost, že bude pracovat v pečující profesi. Zvyšuje se u něj ale také riziko výskytu úzkostí a deprese, pramenící z kontroly a vysokého očekávání, jak jsem již zmiňovala výše (Adler, 2018; Skládalová, 2018).

Prekop (2001) zmiňuje také důležitost okolností, za kterých přijde dítě na svět. Pokud je dítě chtěné, dává mu to určitou výhodu. Dítě je očekávané a tím, že se narodí, plní touhu rodičů. S opačným přístupem rodičů se setkáváme, když dítě přišlo neočekávaně a nebylo to přání rodičů. Může vzniknout manželství uzavřené právě kvůli nechtěnému otěhotnění ženy. V takovém případě se manželství může rozpadnout, dítě se může cítit jako nežádoucí a mohou se objevit deprese. Neutrální postoje k nově přichozímu dítěti jsou dle autorky vyloučeny vzhledem k tomu, že se jedná o prvorozené dítě.

3.2 Druhorozené a prostřední dítě

V této kapitole se budeme zabývat druhorozenými a prostředními dětmi, někdy také nazývanými sendvičovými dětmi. Pokud mluvíme o této skupině, můžeme vidět takzvaný **rozvětvovací efekt**. „Tento princip říká, že druhorození budou nejvíce ovlivňováni prvorozenými, třetí narození budou nejvíce ovlivňováni druhorozenými a tak dále“ (Leman, 2000, s. 145). Mladší dítě vzhlíží ke staršímu, a to se pro něj stává vzorem. Autor také uvádí, že do jisté míry jsou druhorození opakem prvorozených. Jasnou charakteristiku vlastností této skupiny dětí nejde s přesností napsat, ale obecně bychom mohli říct, že jsou diplomatičtí, vyhýbají se konfliktům, jsou loajální k přátelům, tajnůstkáři a samotáři. Pokud bychom ale chtěli přesnější charakteristiku, museli bychom se podívat na kontext celé rodiny. Tím, že je dítě „prostřední“, může si připadat přebytečné. Díky tomu navazuje vztahy s vrstevníky, kteří mu nahrazují místo v rodině, které mu chybí. Skrze přátele si také kompenzuje potřebu uznání, kterou rodina nemusí vždy naplno uspokojovat. Je to především proto, že na některé věci je příliš velký, na jiné příliš malý. Poukážu také na příklad s fotografiemi, který se v literatuře často opakuje. U prvorozených si můžeme povšimnout mnoha fotografií z dětství, oproti tomu druhorození a prostřední již tolik fotografií nemají (Leman, 2016; Skládalová, 2018).

Při druhorozeném dítěti rodiče již vědí, co mají čekat. Nejedná se jen o výchovu, ale také o roli rodičů. Rodiče jsou si v této roli již jistější, stejně tak i ve výchově. I tak zde může docházet ke srovnávání dětí. Přínosem to může být v případě, že starší se stane vzorem pro mladšího, v opačném případě se mladší může vzepřít a volit si zcela opačnou cestu. V případě druhorozeného by to mohlo vézt k traumatu nebo narušení vztahu se starším sourozencem. (Skládalová, 2018).

Druhorození si často vybírají rodiče opačného pohlaví. Prvorození často tíhnou k otci a druhorození naopak k matce. Jedním z vysvětlení tohoto fenoménu je, že vztah sourozenců zrcadlí vztah v manželství (Klas, 2002).

3.3 Nejmladší narozené dítě (*benjamínek*)

Leman (2016) nazývá takzvané benjamínky jako „extrovertní baviče“, kteří dovedou manipulovat s lidmi. Dále je charakterizuje jako srdečné, houževnaté, rozené obchodníky, co mají rádi druhé a vyhledávají jejich pozornost. Vyznačují se také tím, že se rádi předvádějí, jsou bezstarostní, veselí. K negativním vlastnostem můžou patřit netrpělivost,

prudkost, velký temperament či rozmazlenost. Vzhlížejí ke svým starším sourozencům a přejímají jejich názory, které nemusí být pravdivé. Starší sourozence mohou vidět jako chytřejší a silnější. Úskalí narozených do rodiny jako posledních vidí autor v **závislosti na rodičích**. Jsou to právě oni, kdo mají nejméně povinností vůči rodině. Pokud povinnosti mají, mohou díky svým schopnostem manipulace přesvědčit sourozence, aby mu s povinnostmi pomohl nebo je zcela splnil za ně. Starší sourozenec však může mladšího urážet, v některých případech **mu může až nadávat**. V takových případech je na rodičích, aby rozhodli, kdo je v právu, což může být někdy opravdu zapeklité. Tím, že benjamínci mají starší sourozence, jsou věci, které se naučí, pro rodiče známé. Znájí je od starších sourozenců, a tak se u benjamínků může objevit **frustrace**. Tato frustrace pramení právě z faktu, že jejich jednání není originální a nikoho již nepřekvapí.

Autor zároveň benjamínkům doporučuje, aby za sebe převzali zodpovědnost, naučili se mít své osobní věci v pořádku, uklizené, naučili se akceptovat své chyby a zbavili se závislosti na druhých, mysleli na ostatní jak v jednání s nimi, tak při vzájemné komunikaci (Leman, 2016).

Stejně jako předchozí autor i Skládálová (2018) o benjamíncích uvádí, že jsou pro své okolí zábavní, mohou být rozmazlení, bezstarostní a společenští. Stejně tak vzhlíží ke starším osobám, protože jsou pro ně zdatnější, důležitější. Mimo jiné ale mohou mít sklony k intrikám a opět se zde objevuje výše popsaný fenomén frustrace. Rodiče však nejmladšího mohou obletovat, rozmazlovat a zároveň podceňovat oproti starším sourozencům. Právě díky podceňování nemusí být na benjamínky kladeny takové nároky. Tento fakt má za následek, že jsou benjamínci rozpolceni. Vedle této vlastnosti však bývají otevření, komunikativní a tvořiví.

3.4 Jedináčci

Jak jsem již výše naznačila, prvorození a jedináčci mají hodně společného. Je to zejména tím, že prvorození jsou také do určité míry a času jedináčky. Ti se nikdy nemuseli o pozornost svých rodičů dělit se sourozenci, takže si u nich můžeme povšimnout, že mohou být sebestřední. Tato pozornost jim dodává větší sebevědomí a výřečnost (Skládálová, 2018).

Další z autorů (Adler, 2018; Leman, 2016) uvádí, že jedináčci mohou být kritičtí a sebestřední. Také tyto charakteristiky plynou ze zaměření pozornosti rodičů jen na jedno

dítě. Tím, že nemají sourozence, nemusí se s nikým dělit, soupeřit či vycházet. I přes tuto skutečnost mohou jedináčci zažívat pocit „zklamaného perfekcionisty“. Tento pojem označuje skutečnost, že i přes sebevědomě vyhlízejícího jedince se může jednat o jedináčka, který má potřebu svému okolí dokázat svoji cenu a, jak se říká, „že za něco stojí“. Vlastnosti, které mu autoři přisoudili, jsou úspěšnost, ustrašenost, opatrnost, černobílé myšlení, vnitřní motivace. Stejně jako u předchozích prvorozených se jedná o perfekcionismus. Pokud si jedináček neprosadí svou, může být frustrovaný, popuzený a v některých případech i rozzlobený. Může zde vzniknout také fenomén zklamaného perfekcionisty (Adler, 2018; Leman, 2016).

Ve výzkumu Busfielna a Padonna (1997), který byl prováděn v Anglii, bylo zjištěno, že lidé mají zakořeněný pevný stereotypní názor na jedináčky. Tento názor je, že jsou rozmazlení a osamělí. Kvůli tomuto stereotypu se autoři rozhodli mít další dítě (Busfielna a Padonna, 1997, in Laybourn, 2007).

Další výzkum, prováděný v Anglii a Walesu, uvádí, že matky volily vícečetné rodiny převážně z důvodu velikosti dané rodiny. Jednodušeji řečeno, chtěly mít velké rodiny (Laybourn, 2007).

Pokud se ale podíváme na jedináčky jako takové, můžeme vidět, že oni sami jsou se svým postavením spokojeni. To dokládá například studie Hawka a Knoxe (1978). Také se prokázalo, že jedináčci mají vyšší IQ a lepší slovní zásobu oproti dětem se sourozenci. Tato studie byla prováděna na sedmdesáti tisících dětí, kdy se srovnávali jedináčci s dětmi, které mají sourozence. Mimo tyto vlastnosti se také zkoumalo sebevědomí. Studie by měla pomoci na školách ukázat, že ač nemáte sourozence, můžete být stejně dobří jako děti, které je mají. Jedná se však o starší zdroj, proto se údaje mohly změnit.

V šedesátých letech se prováděl výzkum v Nizozemí. Tento výzkum prokázal, že jedináčci a prvorození ze čtyřčlenné rodiny mají skoro stejné IQ hodnoty. Také tento výzkum ukázal, že čím déle narozený, tím je IQ menší. Tento fakt se zkoumal na osmi až devítičlenných rodinách (Zajonc & Markus, 1975).

4 VĚKOVÉ ROZDÍLY MEZI SOUROZENCI

Nejobvyklejším věkovým rozdílem mezi sourozenci je dvanáct až osmnáct měsíců (Prekop, 2009). Bohužel se nám nepodařilo dohledat novější zdroj, který by toto tvrzení mohl potvrdit i pro současnost. Ideální věkové rozmezí mezi sourozenci nám však není známo. Každý věkový rozdíl přináší určité výhody či nevýhody. Mohli bychom tvrdit, že děti po sobě krátce narozené si společně budou hrát a budou nejlepšími přáteli, nebo že děti, mezi kterými je věkový rozdíl větší, budou mít silnější vztah. Oba příklady mohou být pravdou, ale neexistuje žádné pravidlo, kterým bychom se mohli řídit. Pokud je věkový rozdíl větší než osm let, vychováváme obě děti jako jedináčky (Skládalová, 2018). Čapek a Čapková (2010) však uvádějí jako ideální rozestup mezi dětmi alespoň dva a půl roku. Je to z toho důvodu, že starší sourozenec již prošel obdobím vzdoru, a proto je jejich soužití méně náročné. Novák (2007) zase uvádí, že by mezi sourozenci neměla být více než jedna vývojová fáze s ohledem na věkový rozestup, což je pět až šest let, a že každý měsíc, který je nad pět let v rozestupu, snižuje potřebu sourozenců si vzájemně konkurovat. Autor také uvádí, že sourozenecké konstelace se budou odlišovat dle věkového rozdílu a že styl rodičovské výchovy bude u obou sourozenců jiný. U prvorozeného mohlo dojít k jistým „chybám“ ve výchově, u druhorozeného se tyto „chyby“ již nevyskytují. Dva jedináčci ze sourozenců vyrostou tehdy, pokud je věkový rozdíl více než sedm let, což potvrzuje předešlou myšlenku v textu. Šulová (2010) uvádí jako nízký věkový rozestup jeden až dva roky. Starší dítě by pak mohlo mladšího sourozence brát jako svého konkurenta v získávání pozornosti od rodičů a také jejich lásky.

Všichni autoři se ale zároveň shodují, že ať je věkový rozdíl větší či menší, je většinou ku prospěchu. Děti se navzájem od sebe učí nebo si jsou vzory. I rivalita pro ně může být do jisté míry přínosná. Mohou se snažit dosáhnout toho, co sourozenci před nimi, a díky tomu se učí i prohře. Děti se navzájem dělí nejen o pozornost rodičů, ale i o běžné věci v domácnosti, jako je například plnění povinností nebo i jídlo. I to může být jedna z výhod, kterou uplatní v budoucím životě (Daloz, 2002; Skládalová, 2018).

I když je věkový rozdíl větší, například šest let, nemusí zabránit žárlivosti ze strany

staršího dítěte. Autoři uvádí příklad ze své praxe, kdy starší dítě šlo do regrese, protože žárlilo na mladšího sourozence. Žárlivost jako takové nelze na sto procent zabránit, ale můžeme se jí snažit eliminovat. Každé dítě je originální, a tak bychom k němu měli přistupovat. Od žárlivosti jednoho či druhého dítěte může také pomoci nesrovnávat děti mezi sebou (Daloz, 2002; Skládalová, 2018).

Z výzkumů můžeme vidět, že větší věkový rozdíl způsoboval u sourozenců spíše stres a byla zde zaznamenána větší soutěživost. V tomto zkoumání se používalo hodnocení učitelů, které mělo neznámou reliabilitu. Dále se uvádí, že rozdíl okolo dvou let a méně je pro sourozence lepší zejména z důvodu vzájemné interakce sourozenců. Prokazuje se, že děti mají podobné schopnosti. Pokud je rozdíl v rozmezí dva až čtyři roky, již spolu tolik nesdílejí zájmy a schopnosti (Rosenberg & Sutton-Smith, 1969). S těmito myšlenkami jsou však v rozporu tvrzení některých výše zmíněných autorů. Prekopová uvádí, že malý věkový rozestup napomáhá většímu srovnávání sourozenců mezi sebou, větší rivalitě a žárlivosti. Malý věkový rozestup ale také nese větší blízkost sourozenců, protože se pohybují na podobném stupni vývoje (Prekopová, 2009). Matějček uvádí, že pokud jsou sourozenci starší, mají menší potřebu rivality, nežli tomu je u těch sourozenců, kteří jsou stejně staří (Matějček, 1986). Stocker et al. (1997) ve své studii uvádí, že velký věkový odstup mezi dětmi přináší méně konfliktů. S tím také souvisí věk rodičů. Mac Dougall et al. (2012) se zabývali věkem rodičů a na rodičovství po čtyřicátém roce života shledali jako pozitivní dobrou finanční stabilitu, časovou flexibilitu, emoční připravenost a také dobrou kooperaci mezi rodiči. Výhodu shledali také ve vnímání příchodu dítěte na svět, neboť dítě není vnímáno jako omezení. Nevýhodu pozdního těhotenství identifikovali autoři ve větší neuvěřitelnosti rodičů, menší šanci na početí a také menší početnosti členů v rodině.

Výzkum, který se zabýval mimo jiné také tím, jaký má vliv věkový rozestup mezi sourozenci na zápis na čtyřletou vysokou školu, a který se uskutečnil ve čtyřech zemích, a to v Chile, Chorvatsku, Švédsku a Spojených státech, ukázal, že právě ve Spojených státech má věkový rozdíl vliv na rozhodnutí o zápisu. Toto rozhodnutí je silnější u sourozenců, mezi kterými je věkový rozdíl pět a více let. Výsledky jsou však v kontrastu s výsledky ze zbylých třech zemí, kde je pravděpodobnost následování staršího sourozence na jeho vysokou školu s věkovým rozdílem nižší. I přesto autoři uvádějí významný efekt u sourozenců, kteří jsou narození více než pět let po sobě. Autoři také upozorňují na vliv pohlaví sourozenců (Altmejd et al., 2021).

Pro naši práci je podstatný velký věkový rozdíl, který se vyznačuje následující rysy:

- děti jsou vychovávány jako dva jedináčci
- dle autorů se snižuje potřeba sourozenců si navzájem konkurovat
- rodiče jsou při výchově mladšího sourozence více zkušení
- u sourozenců se může vyskytovat žárlivost, ale i ta může být ku prospěchu
- velký věkový rozestup může být stresující
- velký věkový rozestup pomáhá ke snížení konfliktů mezi sourozenci
- starší sourozenec může mladšího podnítit k rozhodnutí jít na vysokou školu (Altmejd et al., 2021; Dalloz 2002; Novák, 2007; Skládalová, 2018; Stocker et al., 1997).

5 OBDOBÍ PUBESCENCE A DOSPĚLOSTI

5.1 Dítě v období pubescence

Období pubescence představuje věkové rozmezí od jedenáctého roku do patnáctého roku dítěte. Sledujeme zde několik kategorií. Jedná se o tělesný vývoj, vývoj intelektu, psychický vývoj a oblast vztahovou. Ve všech těchto oblastech probíhají v námi popisovaném období změny. Říčan toto období nazývá časem první lásky (Říčan, 2014). Toto období se i tak dělí na prepubertu, která trvá od jedenáctého roku dítěte do dvanáctého, a pubertu, která se věkově odlišuje u dívek a chlapců. U dívek trvá od dvanáctého roku do čtrnáctého, u chlapců od třináctého do šestnáctého roku (Konečný & Konečná, 1966). Toto věkové rozmezí prepuberty a puberty se však může v různých zdrojích lišit. Další rozdělení může být od osmého do dvanáctého roku, kdy se děti začínají více pozorovat a nastává prepuberta. Dále pak autoři dělí pro chlapce pubertu od dvanáctého roku do sedmnáctého. Toto období nazývají správným obdobím puberty. Od sedmnáctého do devatenáctého roku dospívajícího hovoří o postpubertálním období (Cenkové & Langrová, 2010). Vágnerová (2012) hovoří o pubescenci jako o starším školním věku, tedy druhém stupni základní školy. Tento věk končí okolo patnáctého roku života.

Nastup pubescence je ovlivněn několika faktory, jako je například podnebný pás (v teplejších zemích dospívají děti rychleji), dále pak strava, kdy nedostatečně vyvážená strava dospívání zpomaluje, nebo také společenské prostředí (Kuric, 1963). Vzhledem ke skutečnosti, že je moje práce zaměřena na věk od třináctého do patnáctého roku života, se prepubertou v mé práci zabývat nebudeme.

5.1.1 Tělesná stránka dospívání

Tělesná stránka puberty s sebou také nese změny, a to jak vnější, tak vnitřní. Vnější znakem je především růst dítěte. Tento úkaz nazýváme jako tělesný spurt. Jedná se o „dočasné prudké zrychlení růstu u dívek i chlapců“ (Říčan, 2014, s. 7). U dívek nastupuje mezi jedenáctým a dvanáctým rokem, u chlapců je nástup o dva roky zpožděný. Na tělesné úrovni můžeme vidět, že se jedinci rozšiřují ramena, boky. Také přibírá na tělesné váze,

dívky okolo pěti kilogramů a chlapci okolo šesti. Podkožní tuk se objevuje u obou pohlaví na bocích. Chlapcům však tento podkožní tuk vymizí. Tím, že se paže a krk uchylují k nástupu tělesného spurtu o rok dříve než hrudník, může jedinec působit komicky. Mutace hlasu také patří k tělesné stránce dospívání. U dívek jde však především o získání bohatší modulace, u chlapců dochází k růstu hrtanu a hlasivek. Tím pádem se hlas mění a je znemožněn zpěv. Mezi desátým a jedenáctým rokem u dívek začíná růst prsou. Je to spojeno s první menstruací, protože až po ní začíná růst mléčná žláza. Do té doby jsou prsa tvořena jen kuželovitou tukovou tkání. Vnitřní i vnější pohlavní orgány a ochlupení se začíná zvolna objevovat u obou pohlaví (Konečný & Konečná, 1966; Kuric, 1963; Roche et al.1996; Shaffer, 2002). Také na úrovni vnitřních orgánů probíhá zrání, stejně tak jako na hormonální úrovni (Poliaková & Poradovský, 1994; Thorová, 2015).

S jistotou můžeme říct, že se jedná o začátek pubescence ve chvíli, kdy se objeví první menstruace u dívek a u chlapců první poluce. Jedná se o znak prvního pohlavního zrání a jedinec je tím pádem připraven na plození dětí. Časně či opožděné dozrávání pohlavních znaků může pro jedince znamenat výhody i nevýhody (Říčan, 2014; Shaffer, 2002), čímž se dostáváme k dalšímu dozrávání, které se odehrává na psychické úrovni.

5.1.2 Psychická stránka dospívání

Jak jsem již výše naznačila, dozrávající tělesné znaky mohou mít dopad na psychickou stránku jedince. Jedinec stojí před novým vývojovým úkolem a jeho tělo se rychle proměňuje. Tělo může vypadat dospěle, ale otázkou je, zda je i duševní vyspělost na stejné úrovni. Vývoj je častěji rychlejší v dozrávání jak tělesném, tak duševním. Je to stejné jak u chlapců, tak u dívek (Říčan, 2014).

Duševní vývoj se promítá převážně v myšlení jedince. S nástupem pubescence jedinec získává abstraktní myšlení neboli myšlení formálních logických operací. Může si díky němu představovat neskutečné situace, uvažovat kriticky o hodnotovém systému, umožňuje mu také tvořit a dostat se do hloubky pojmů, jako jsou čas nebo příčina (Kuric, 1963; Říčan, 2014).

Tím, že dozrává nervová soustava a zároveň vzniká takzvaná hormonální bouře, se pubescent stává citlivějším ke svému okolí. Své pocity však dokáže lépe ovládat, takže se navenek může zdát vyrovnaný, avšak uvnitř může zažívat pocity nepokoje, neklidu, nervozity, přecitlivělosti až sentimentality. Citlivější jedinci mohou trpět depresemi

a poruchami pozornosti. Veškeré tělesné i psychické změny vedou jedince k přijetí sebe sama. To je však velice složitý úkol i vzhledem k předcházejícím tělesným či hormonálním změnám. Dospívající má před sebou budoucnost. Musí se rozhodnout, kterou cestou půjde, jakou střední školu zvolí, dívky experimentují s líčením, chlapci mohou bojovat s tím, aby vypadali dost mužně, protože právě v tomto období se díky dozrávajícím pohlavním orgánům probouzí zájem o druhé pohlaví (Brunecký & Teyschl, 1973; Kuric, 1963; Říčan, 2014; Thorová, 2015).

5.1.3 Vztahová a sociální stránka dospívání

Jak jsem již výše naznačila, v tomto období prožívá jedinec mnoho změn a okolí na ně reaguje. Jedinec se musí vyrovnat nejen s těmito změnami, ale i s reakcí okolí. Obecně se dívky a chlapci začínají více soustřeďovat na druhé pohlaví a začíná se u nich objevovat sexuální touha. Můžeme vidět, že se objevuje první zamilovanost, která často přichází náhle a může být tajná. Zamilovaný má potřebu být nablízku milovanému, ale i se ho například dotknout. Ještě se zde však nejedná o pravou lásku, kterou znají dospělí. V kontextu s pubescencí mluvíme spíše o lásce platonické. Také autosexuality se hojně vyskytuje. Dříve byl tento jev považován za neetický a byl k němu dost negativní postoj. Dnes se již tento postoj postupně mění. Stále se však přesně neví, jaký postoj k autosexualitě mají jedinci, kteří ji provozují. Také fantazie, která se s nástupem pubescence značně rozvíjí, má při autosexualitě velký význam (Kuric, 1963; Říčan, 2014; Thorová, 2015; Zacharová, 2012).

Vrstevníci jsou pro toto období klíčoví. Vytvářejí se takzvané party neboli skupinky například dle zájmů. Pokud nemá pubescent doma stabilní zázemí, může se snažit upoutat pozornost svých vrstevníků, a tím se dostat do ohrožení. Jedná se o ohrožení rizikovým chováním jedince. Jsou to například drogy, rizikové chování či bezohledné chování ke starším. V této době dospívající zároveň potřebují jednoho dobrého kamaráda, se kterým pak mohou trávit mnoho času. Toto přátelství je velice důležité, protože je zde navázána velká důvěra. Tato důvěra dává podklad pro manželskou důvěru a zároveň je ochranou pro jedince před rozvojem neplatonické erotiky (Kuric, 1963; Říčan, 2014; Thorová, 2015).

Vztahy v rodině mohou být napjaté pro přecitlivělost dospívajících. Rodiče by měli svým potomkům dát prostor, a pokud se jim děti svěřují, měli by si toho vážit, protože na tomto ukazateli je dobře vidět, že jim děti důvěřují. Proto je doporučováno tajemství ochraňovat, aby nedošlo k narušení důvěry. Rodiče by také měli dospívajícím dopřát prostor

(Cenková & Langrová, 2010; Kuric 1963; Říčan, 2014).

Také vztahy s učiteli mohou být napjaté. Jedinec zkouší autoritu a mnohdy se proti ní může i stavět. To může být způsobeno i tím, že chce být zajímavý pro své okolí. Dospívající se mohou zhoršit ve škole, což plyne ze špatného soustředění se, a ve třídě volí jednoho zástupce, který bude mluvit s autoritou. Jedná se většinou o „nejsilnějšího“ žaka (Kuric, 1963; Říčan, 2014; Zacharová, 2012).

5.2 Dospělost

Stejně tak jako jsme si výše představili dospívání, je pro naši práci velice důležitý pojem **dospělost**. V psychologickém slovníku od Hartla a Hartlové (2000) je dospělost rozdělena na několik kategorií, jimiž je dospělost biologická, emocionální, kognitivní, sociální, ale také dospělost určena právní normou. Psychická dospělost „se projevuje tím, že je člověk schopen samostatně myslet a jednat, má celkovou myšlenkovou a pracovní stabilitu, umí si svůj život reálně plánovat, je vytrvalý a zejm. si je vědom odpovědnosti za své činy; v učení v porovnání s dětmi potřebuje mít dospělý větší naději na úspěch“ (Hartl & Hartlová; 2000, s. 120). Vágnerová (2012) rozděluje dospělost na tři období, jimiž jsou mladá, střední a starší dospělost. Autorka udává, že dospělost trvá od dvacátého do šedesátého roku. Thorová (2015) také dělí dospělost na tři období, přičemž poslední období nazývá odlišně, a to pozdní dospělost. Tomuto období předchází nezralá, vynořující se dospělost a přechod od dospívání k dospělosti. Věkové ohraničení dospělosti udává od dvacátého roku do sedmdesátého.

Protože náš výzkum cílíme na dospívající, dospělé a rodiče, je důležité pro správnou interpretaci a porozumění znát všechna úskalí těchto věků a rolí. Níže si tedy postupně popíšeme jednotlivá období dospělého člověka, abychom mu mohli lépe porozumět.

5.2.1 Vynořující se dospělost

Pojem vynořující se dospělost (**emerging adulthood**) vytvořil na základě rozhovorů Jeffrey Jensen Arnett (2000; 2010). Toto životní období dle jeho názoru trvá od 18 do 25 let. Pro jedince v tomto období je typické, že mění partnery a práci. Autor o něm mluví jako o věku hledání identity, nestability, možností, dále jako o věku, ve kterém se více zaměřujeme na sebe a kdy začínáme být zodpovědní, ale v pozadí jsme stále připoutáni k rodině (Arnett, 2000; Arnett, 2010; Thorová, 2015).

Vynořující se dospělost dle Levinsona (1977) začíná v 17 letech a trvá do 22 let. Charakterizuje ji přehodnocení nebo ukončení stávajících vztahů jak s blízkými, tak s institucemi, zpochybňování okolního světa, restrukturalizace já, odstěhování se od rodičů či první dospělé volby. Všechny tyto změny dle autora pomohou jedinci přejít z dospívání k dospělosti. S jeho názory se ztotožňuje také Blatný (2017).

Podobný pohled sdílí i Říčan (2014). Zmiňuje se o takzvaném osobním moratoriu¹. To může mít mnoho forem. Jedná se o vášeň, kterou člověk má k nějaké činnosti. Tato „vášeň“ může být až přehnaná. Může se však jednat i o postavení v partě přátel. Při tomto postavení se jedinec nemusí zabývat budoucností či hloubavým přemýšlením. Autor však upozorňuje na žádané moratorium, kterým je například vojna. Zodpovědnost, která je z jedince sejmuta právě wojnou, je také sejmuta v případě setrvání v moratoriu právě díky wojně. Ta jedinci mohla pomoci při rozhodování, kterou cestou života se vydá, která je pro něj tou pravou. Někteří jedinci potřebují v moratoriu setrvat déle, a proto se mohou uchýlit ke krajním řešení, jako je vězení či pobyt v psychiatrické léčebně. Psycholog by však měl vždy umět rozlišit, zda se jedná o moratorium. Pomoci pak jedinci může například psychoterapeutický vztah. Důležité jsou také iniciační či přechodové rituály, díky kterým vstupujeme do dospělosti. Tyto rituály mají značný význam ve vývoji osobnosti jedince (Macek, 2003; Říčan, 2015; Thorová, 2015).

Thorová (2015) se také zmiňuje o krizi, která může nastat mezi sedmnáctým a dvacátým šestým rokem. Vyznačuje se promiskuitou či absencí, také nevyzrálým vztahem s rodiči, blízkým osobám či k sobě samému, zmatkem, nejistotou atd. Také se může projevit frustrací či depresí. Přichází ve chvíli, kdy mladý jedinec vkročí do dospělosti a střetne se s prvním rozhodováním a zklamáním.

Vidíme tedy, že autoři se v rámci pojmu **vynořující se dospělost** často shodují. Pro jedince je to velice citlivé období, které by nemělo být opomenuto.

5.2.2 Mladá dospělost

Na úvod naší kapitoly je důležité zodpovědět si otázku, jak člověk vlastně pozná, že je dospělý. Obecně je mladá dospělost (20–30 let) takovým přestupem mezi dospíváním a dospělostí. Existují znaky, kterými se dospělý jedinec vyznačuje. Jsou jimi: bezkonfliktní

¹ moratorium je „období uprostřed krize identity, kdy jedinec prožívá konflikt mezi očekáváním rodičů a vlastními plány“ (Hart&Hartlová, 2000, s. 327).

spolupráce s druhými a jejich podpora či pomoc, podřízení se či vedení druhých, péče o své věci a hospodaření s nimi, vyspělé jednání s druhými, které není agresivní ani příliš submisivní, samostatnost v ohledu bydlení, ale také trávení volného času buď s blízkými přáteli, kterých má jedinec více, nebo sám se sebou. Jedinec přijímá, ale i dává lásku, s rodiči tráví čas výjimečně, ale vztah mají dobrý, je cílevědomý, a to jak při studiu, tak při vykonávání povolání, které ho baví a je pro něj smysluplné, a přitom se stará o blaho svých blízkých (Langmeier & Krejčířová, 2006; Říčan, 2015; Vágnerová, 2012). Je tedy patrné, že jedinci, kteří se nachází v období mladé dospělosti, mají před sebou mnoho úkolů, které musí zvládnout. Mezi další úkoly tohoto věku se řadí **intimní vztahy**. Skrze intimní vztahy může jedinec lépe poznávat sebe, ale i druhé. V tomto stádiu života se již nejedná o promiskuitní chování, nýbrž o nacházení jednoho stálého partnera, poznávání intimní stránky obou partnerů a popřípadě završení vztahu manželstvím a dětmi. K tomuto tématu patří také rozvodovost, která se ukazuje častěji do 3 let od uzavření manželství než po 20 letech v manželství. Často se setkáme s tvrzením, že ženy si musí vybrat mezi kariérním růstem a dětmi. Tento názor se pojí s touto etapou, protože **kariérní a profesní** zaměření je také velice důležité. Jedinec za sebe přebírá zodpovědnost jak v partnerském, tak profesním životě. Protože je v tomto věku nejvíce aktivní, má největší **sílu a výkonnost** a může být také nejvíce výkonný v práci. Tím vzniká zodpovědnost a nástrojem ke zvládnutí všech úkolů může být pro mladého dospělého zkušenost, protože právě skrze ni se jedinec učí. Na úrovni mozku se zvětšuje plocha mozkové kůry. Věci chápe v kontextu, rozvíjí se u něj **metakognice** a také **praktická inteligence**. **Emoční rozpoložení** jedince se stabilizuje a jeho identita také, stejně tak jako jeho **morální vývoj** (Kuric, 2001; Langmeier & Krejčířová, 2006; Říčan, 2006; Shalit, 2017; Thorová, 2015; Vágnerová, 2012).

Izolace a intimita jsou úkoly, které se pojí právě s mladou dospělostí jedince. Je to období lásky a kdo jej nerealizuje, může se propadnout do izolace a deprivace. Autor zdůrazňuje bohatost zkušeností a zážitků, který tento čas přináší. Pokud jej jedinec využije, může si bohatství nasbírané za tuto životní etapu užívat ve stáří. Prostředkem mohou být například fotografie, díky kterým se navrátí do hezkých momentů a ze kterých pak ve stáří může čerpat. Pro toto období je příznačné, že je mezi partnery náročnější komunikace. Starší lidé pak končí v izolaci, osamocení a nevyužívají bohatství intimních vztahů, které tato etapa přináší (Erikson, 2015).

Na konci tohoto období se může vyskytnout **krize „třicátníků“**. Jedinci se zdají být znuďení, unavení, sobečtí či egocentričtí. Krize je však ukazatelem, že se člověk vyvíjí

a proměňuje. Díky krizi je pak jedinec silnější (Thorová, 2015).

V mladé dospělosti si můžeme povšimnout fenoménu, který se nazývá **bump**. Bump bychom si mohli volně přeložit jako bouře. Tato „bouře“ se pojí s pamětí a vzpomínkami. Ve věku od 10 let do 30 prožíváme nejvíce pozitivních pocitů spojených se vzpomínkami. I ve filmech se nejčastěji setkáváme s příběhy této věkové skupiny, právě pro její pozitivní prožívání. Není tedy divu, že autobiografická paměť je v tomto věku nejaktivnější (Rubin et al., 1998).

Výzkumu zabývající se vlivem hmotné nouze na zdraví člověka v mladé dospělosti se v USA zúčastnilo 13 313 respondentů. Byla použita studie *National Longitudinal Study of Adolescent Health*, a to čtyřikrát v rozmezí od roku 1994 do roku 2008. Z výsledků vyplývá, že hmotná nouze, a tedy například ztráta zaměstnání, sociální pomoc či vyrůstání bez jednoho z rodičů, má vliv na míru stresu, který jedinec prožívá. Ten pak má za následek deprese, sebevražedné myšlenky či problémy se spánkem, které se u respondentů v mladé dospělosti ukázaly právě v návaznosti na hmotnou nouzi. Vidíme tedy, že toto období je velice citlivé nejen po stránce osobní, ale také sociální (Huang, et al., 2020).

Pro zřehlednění dat jsme si vytvořili Tabulku 1, která obsahuje věkové rozhraní a název mladé dospělosti dle různých autorů. Vidíme, že věková rozhraní se od sebe mohou nepatrně lišit. V některých případech se liší autoři i v názvu, ale oproti tomu jsme mohli z předchozího textu zjistit, že autoři se v charakteristice mladé dospělosti příliš neliší.

Tabulka 1: Přehled věkového ohraničení a názvu dle různých autorů mladé dospělosti

Autor	Věkové ohraničení	Název
Vágnerová (2015)	20–40 let	Mladá dospělost
Řičan (2014)	20–30 let	Mladá dospělost
Erikson (2015)	18–40 let	Mladá dospělost Intimita x izolace
Thorová (2015)	20–35 let	Mladá dospělost
Langmeier & Krejčířová (2006)	20–35 let	Časná dospělost

5.2.3 Střední dospělost

Věkové rozhraní této životní etapy se udává od 35. do 50. roku života. Na tělesné úrovni se jedinci tělesná aktivita mírně oproti předešlému stádiu snižuje. Kůže již není tak pružná, stejně tak jako klouby a můžeme pozorovat i první vrásky. Ty jsou zejména pro některé ženy

přítěží. S tím se pojí atraktivita, která se u obou pohlaví liší. Ženy stárnutím mohou spíše trpět, protože se necítí chtěné, kdežto muži nikoli. Ukládá se také více podkožního tuku a meziobratlové páteřní ploténky se ztenčují, kvůli čemuž se naše výška nepatrně změní. Po psychické stránce jedinec nasbíral zkušenosti, ze kterých má teď možnost čerpat v profesním životě. To, co jedinec v mladé dospělosti začal, může právě ve střední dospělosti realizovat a rozvíjet. Dostává se tedy do vedoucích pozic v práci a díky zmíněným nabraným zkušenostem si poradí v životních krizích také proto, že spoléhá sám na sebe. Mladší a ambiciózní kolegové nejsou takovou konkurencí pro výše zmíněné nabitě dovednosti. Výkonost v memorování se snížila, ale logické myšlení je stále velice aktivní. Sociální stránka jedinců je podobná mladé dospělosti, avšak liší se především ve výkonnosti. Oproti mladým dospělým jedinec nemá tolik fyzické energie, a tak musí při sportu myslet na svůj věk a na své zdraví. Realizovat se mohou nejen v práci, ale také v rodině, která přináší nové hodnoty, nové role a smysl. S tím se pojí také rozvody, manželské krize či druhá manželství a první děti. Každý jsme individuální, a proto může přijít první manželství, partnerství, děti či rozvod v jiný čas. Je třeba to respektovat. V rámci manželství se objevují v tomto období i první sexuální dysfunkce. Tím mohou trpět muži, ale i ženy v oblasti odmítání sexu. Spíše, než s organickým problémem to může souviset se stereotypem v manželství. Pro ženy je toto období také jedním z posledních možností mít dítě. S tím se také pojí pojem menopauza, první zdravotní problémy, které mohou mít velký dopad na psychiku jedinců. Jedná se s první konfrontací smrtelnosti. Tím, že rodiče stárnou a postupně mohou i zemřít, si středně dospělí více uvědomují, že za chvíli budou právě oni těmi nejstaršími. Proto je může vlastní smrtelnost děsit (Kuric, 2001; Langmeier & Krejčířová, 2006; Říčan, 2006; Thorová, 2015; Vágnerová, 2015).

V návaznosti na předešlý text si teď společně představíme pojem krize středního věku. Tento pojem zavedl Elliott Jaques (1993). I ostatní autoři, kteří se o krizi středního věku zmiňují, uvádí, že začíná okolo 35. roku. Tohoto fenoménu si autor všiml díky svému studiu umělců. Povšiml si, že v tomto období umělci ztrácí motivaci a inspiraci a zažívají tvůrčí krizi. Krizi můžeme rozdělit na aktivní a pasivní. Aktivní krize středního věku se vyznačuje u žen hubnutím, plastickými operacemi a radikálními změnami v životě. Pro pasivní krizi je příznačná únava, nuda, jedinci také užívají léky na spaní či antidepresiva. Charakteristickými rysy jsou například nelibost k dosavadnímu životu, rozvod, hledání prožitků, maskování tělesného stárnutí, hypochondrie, obavy o zdraví či orthorexie. Jedná se o přelomové období, kdy si jedinec uvědomuje a rekapituluje svůj dosavadní život. Proto

se mohou dít radikální změny v životě, protože jedinec se snaží si splnit sny, které ještě nebyly naplněny. Menopauza je pro ženy velice zátěžové období a může přispívat k tomuto krizovému období. Existují odpůrci, kteří existenci této krize popírají (Hrdlička & Blatný, 2021; James, 1965 in Thorová, 2015; Steffen, 2007;). Newton (1992), který se zabýval životem Freuda, upozorňuje, že krize středního věku postihla i samotného Freuda, a to ve věku 39–44 let, kdy, jak autor popisuje, o sobě pochyboval, až se kvůli jeho pochybnostem „spustila“ krize středního věku. Jung se o krizi středního věku zmiňoval v tom smyslu, že čím je věk pokročilejší, tím lépe začínáme mít uchopené a zakořeněné postoje, vnímání světa a sebe. O to jsme ale ke světu rigidnější (Jung 1973, in Evans, 1986).

Dle Eriksona (2002; 2015) má v tomto období jedinec za úkol vypořádat se s generativitou a sebe překročením právě, jak již bylo výše zmíněno, skrze péči o vlastní stárnoucí rodiče, o své děti či rodinné blaho. Jde o odložení svého egocentrismu a snaha o pomoc druhým je v tomto období důležitá. Pokud se takto nestane, objevuje se pocit stagnace. Ta přináší pocit nenaplněného nudného a rigidního života. Rozhodnutí a chování se přizpůsobuje očekávání druhých a člověk pak jedná v jistotách, které jsou mu známé.

5.2.4 Pozdní dospělost

Pozdní dospělost někteří autoři nazývají také jako starší dospělost. Věková hranice této životní etapy se také často u různých autorů liší. My se budeme držet věkové hranice, kterou určil Říčan (2014), a tou je 46 až 65 let. Proto jsme si na konci této podkapitoly vytvořili Tabulku 2, kterou naleznete na straně 40, s názvy a věky dle různých autorů, stejně tak jako tomu bylo u mladé dospělosti. Důležité pojmy, kterými se v této podkapitole budeme zabývat, jsou generativita, klimakterium, kterými jsme se zabývali již v předchozím textu, a pak samozřejmě také fyzickými, sociálními a psychickými změnami. Muži a ženy změny, které tento čas přináší, mohou vnímat odlišně. Je to hlavně z toho důvodu, že po psychické a fyzické stránce se procesy mohou lišit. Stejně rysy u obou pohlaví vidíme převážně na úrovni myšlení, intelektu a výkonnosti. Fluidní intelekt není tak výkonný jako byl dříve. Stejně tak v celkovém tempu a výkonu můžeme zaznamenat nižší výkonnost. Vštěpování může být v tomto věku obtížnější. Jedinec si musí opakovat déle a více pojmy a jména. Postřeh již také není tak přesný jako býval. Kariéra v profesní sféře bývá uspokojena a jedinec se nachází na vrchních pozicích. Často také může odcházet do důchodu. Na fyzické úrovni je tempo a výkonnost snížena. Pohyby jsou úspornější a cílené. Funkce zraku a sluchu

se zmenšuje, dochází k jejímu zhoršení. Tento pokles funkčnosti u sluchu nazýváme presbycusis. Výkonnost metabolismus se mění, a proto můžeme zaznamenat zvýšení tělesné hmotnosti, přičemž svalová hmota se zmenšuje. S tím se také pojí zhoršená funkce některých orgánů, což zapříčiní vznik nových onemocnění, jako je například cukrovka. Kůže, vlasy a nehty řídnu a termoregulace se snižuje. Úbytek hormonů u mužů se nazývá andropauza a u žen přichází období klimakteria. Muži tak nemusí být například v sexuálním životě tak výkonní. Klimakterium je celkový proces, jehož završením je menopauza. Jedná se o ovulární změny, první vynechání menstruace a poslední menstruace. Je to proces, který se délkou a počátkem u každé ženy může lišit. Náročnost tohoto období se také může lišit, ale je poměrně citlivé pro každou ženu. Může se vyznačovat bolestmi hlavy, přecitlivělostí, návaly horka a bušením srdce. Mezi 50. a 60. rokem se muži a ženy více podobají. Ženy mohou vykazovat změny v chování, a to tak, že se svým chováním začínají podobat mužům. Po sociální stránce si více rozumí se svými vrstevníky, a protože intimita mezi partnery se snižuje, uspokojení může přicházet ve vztahu s vnoučaty. Generativitou si ji také uspokojují. Tento pojem znamená, že se člověk obrací od svého ega ke druhým a předává jim své zkušenosti, hodnoty, a to například skrze příběhy. Znamená to tedy, že svůj zájem přesouváme od sebe k druhým. Tím jsme se také přesunuli do stránky psychické. Na psychické úrovni je jedinec více vyrovnaný. Má stále hodnoty a postoje (Sheehová, 1999; Šimíčková-Čížková et al., 2010; Říčan, 2015; Thorová, 2015; Vágnerová, 2015).

Toto období se také nazývá „sendvičová etapa“, a to z toho důvodu, že se jedinec ocitá v situaci, kdy jeho rodiče stárnou a potřebují pomoc. Mezitím jsou jeho děti na vysoké škole, ale stále bydlí u svých rodičů. Stojí tedy na rozcestí mezi mládím a stářím a sám se z jednoho období pomalu dostává k druhému. S tím souvisí také smrt rodičů či blízkých, a tím pádem uvědomování si větší smrtelnosti a snaha užít si čas, který má, stejně tak jako tomu bylo u střední dospělosti (Bertini, 2013; Kraus, 2014; Thorová, 2015; Vágnerová, 2015;).

Nyní si představíme výzkum, který se zabýval ageismem². V dospělosti se setkají jedinci s ageismem na pracovišti i mimo něj. Projevoval se převážně nedostatkem respektu, speciálním, nevyžádaným zacházením nebo například sociálním vyloučením. Takové zacházení zaznamenali jak u rodinných příslušníků, spolupracovníků, tak také u cizích lidí. Z výsledků vyplývá, že na zdravotní stav účastníků neměl ageismus vliv, ale vyvolal silné

² předsudky jedné věkové skupiny vůči druhé věkové skupině (Chasteen, et al., 2021).

emoční reakce. Také je z nich patrné, že účastníci nejvíce zažívali ageismus v mladém a pozdním dospělosti (Chasteen, et al., 2021). Tento výzkum je zajímavý s ohledem na předešlý text. Kombinace ageismu a vývojových úkolů, které jedinec v pozdní dospělosti musí projít, může být dost náročná, avšak o tom bychom mohli pouze spekulovat.

Tabulka 2: Přehled věkového ohraničení a názvu dle různých autorů pozdní dospělosti

Autor	Věkové ohraničení	Název
Vágnerová (2012)	50–60 let	Starší dospělost
Řičan (2014)	46/48–60/65 let	Starší dospělost
Příhoda (1967–1974)	45–60 let	Intervenium
Thorová (2015)	50–70 let	Pozdní dospělost

6 PODOBNÉ VÝZKUMY

V této kapitole si stručně představíme výzkumy, které se svými tématy přibližují k námi popisovanému tématu. Na základě rešerše vyplývá, že zcela totožným tématem se nikdo z autorů nezabýval. Popíšeme si tedy společně alespoň výzkumy, které se svým tématem přibližují některému z témat, kterým se zabýváme, a které nám pomohou nahlédnout více do důležitosti vztahů. Důležité je zmínit, že jsme některé důležité výzkumy již popisovali v jiných kapitolách (např. v Kapitole 4.). Proto v této kapitole tyto výzkumy již prezentovat nebudeme.

Nyní si popíšeme výzkum, který se zabýval tím, jaký má vliv konflikt mezi prací a rodinou matek a otců na problémové chování a problémovou emocionalitu dětí ve věku 8–15 let. Tento výzkum byl prováděn na 504 dyádách matka/otec-dítě. Výzkum prokázal, že vyšší úroveň konfliktnosti koreluje pozitivně jak u otců, tak u matek s většími emocionálními problémy dětí. Také se ukázalo, že záleží na věku dítěte. Pokud má dítě vyšší věk, je zde škodlivý účinek konfliktnosti otců silnější. Je zde také předpoklad, že vyšší příjem nebo větší počet dětí v domácnosti netlumí emocionální problémy dětí. Pokud se zaměříme na problémové chování, vidíme, že pokud je konfliktnost větší u matek, je zde větší pozitivní korelace s většími problémy s chováním dětí. Stejně tak pokud žije v domácnosti více dětí. Vliv příjmu domácnosti je nevýrazný. Dále se pak autoři zaměřili na pohlaví dětí a zda žije v domácnosti předškolní dítě či nikoli. Pokud se zaměříme na otce, jsou emoční problémy silnější u dívek. U matek je zase problémové chování silnější u chlapců (Yucel & Latshaw, 2021). Tento výzkum nám tedy ukazuje, jak jsou rodiče důležití při emocionálním i behaviorálním chování u dětí, pokud sami zažívají konflikt. Pokud by tedy nastaly v rodině problémy v oblasti chování/emocí, mohou být způsobeny několika vlivy včetně sourozenců. Chtěli jsme na tomto výzkumu demonstrovat, jak okolní stres zasahuje do rodiny, jak tomu může být v případě nově vzniklých rodin a biologických otců.

Longitudinální studie, které se účastnilo 285 nizozemských rodin, z nichž v každé byli dva dospívající ve věku 11–15 let, zkoumala vzájemnou podporu mezi sourozenci. Také se zaměřila na externalizaci a internalizaci problémového chování právě v kontextu podpory mezi sourozenci. Toto chování se kontrolovalo skrze podporu ze strany rodičů či přátel

a dále pak také při kontrole autoagresivního účinku problémového chování. Z výsledků vyplývá, že podpora ze strany sourozence má za důsledek negativní souvislost s externalizací problémů. Sourozenecké problémové chování má zase za následek internalizování problémů. Diferenciální vývojové stupně, kterým se sourozenci přizpůsobují, mají za následek podporu sourozenců a problémové chování (Branje et al., 2004). Vidíme tedy, že pouhá sourozenecká podpora může mít v životě sourozenců velký vliv, dopad na jejich chování, ale také vnímání problémů.

Poslední výzkumy, které zde zmíníme, na sebe navazují a zabývají se sourozeneckými konstelacemi. První výzkum byl proveden s žáky od 11 do 15 let, s nimiž byl prováděn rozhovor, na jehož základě bylo pojmenováno patnáct základních kvalit sourozeneckého vztahu, jako je například podobnost, obdivování sourozence, náklonost, hádky, prosociální chování atd. Autoři (Furman & Buhrmester, 1985) tohoto výzkumu na základě těchto zjištění provedli další výzkum. Toho se účastnilo 198 žáků. Autoři vytvořili dotazník *The Sibling Relationship Questionnaire*, který žáci vyplnili. Na základě výsledků dotazníků autoři vymezili tyto základní dimenze sourozeneckých vztahů: vřelost/důvěra; relativní status/moc; konflikty; rivalita. Korelaci mezi těmito dimenzemi vidíme jen zřídka až na dimenzi rivalita a konflikty. Ty mezi sebou mírně korelují. Rivalita je dle autorů typická pro dětský věk. V dospělých interpersonálních vztazích ji vidíme jen zřídka. V rámci výzkumu se autoři také zaměřili na věk, pohlaví a velký věkový rozdíl mezi sourozenci. Zjistili, že pokud je mezi sourozenci velký věkový rozdíl, starší sourozenec je dominantnější. Dominantnost se však může také projevat v péči nebo starostlivosti, na což autoři upozorňují. Největší pocit blízkosti a vřelosti mezi sourozenci byl, pokud byli stejného pohlaví a měli mezi sebou menší věkový rozdíl. Sourozenci s menším věkovým rozdílem zároveň také vykazovali největší míru konfliktnosti. Pokud byli sourozenci opačného pohlaví a měli mezi sebou malý věkový rozdíl, vykazovali nejvíce konfliktů a nejmenší míru vřelosti ze všech (Furman & Buhrmester, 1985).

VÝZKUMNÁ ČÁST

7 VÝZKUMNÝ PROBLÉM A VÝZKUMNÉ OTÁZKY

Rodinný systém je velice složitý a propojený, a proto může být příchod mladšího sourozence velice zátěžový pro celou rodinu. Velký věkový rozdíl mezi dětmi, například 10 až 13 let, může ovlivnit jak vztahy staršího sourozence s rodiči, tak také vztahy mezi sourozenci. Mladší sourozenec je také vychováván spíše jako jedináček (Skládalová, 2018; Sobotková, 2012; Říčan, 2014). Rozvod a nový partner může mít také velký vliv na rodinný systém. Jedná se o choulostivý proces, kterým si rodiči prochází a který má vliv na děti. Nový partner může být novou nadějí pro rodiče, ale také ztělesňuje nový důležitý prvek pro děti (Fagan & Zill, 2011; Robinson et al., 2003).

Problematiku vztahů mezi sourozenci a mezi dětmi a rodiči jsem se rozhodla zkoumat z pohledu matky, otce a dětí – staršího a mladšího. Pro tuto práci je důležité zachytit pohledy všech členů nukleární rodiny, abychom mohli vztahy lépe mapovat. Myslím si, že otec a jeho pohled je často opomíjen, a proto jsem ho do výzkumu zařadila.

Cílem mého výzkumu je retrospektivně zmapovat, jak příchod nového sourozence ovlivnil vztah staršího sourozence s rodiči, zda měl velký věkový rozdíl vliv na vztah sourozenců, jak se vztah v průběhu let formoval, jak vnímá vztah sourozenců mladší sourozenec a zda se od sebe liší rodiny primární a nově vzniklé.

Výzkumné otázky

- 1) Jaké změny vnímá starší sourozenec ve vztahu s rodiči po narození mladšího sourozence?
- 2) Jakou zkušenost mají rodiče a sourozenci s velkým věkovým rozdílem?
- 3) Jak se od sebe liší zkušenost rodiny primární a nově vzniklé?
- 4) Jaké změny vnímá starší sourozenec ve vztahu s mladším sourozencem a mladší sourozenec ve vztahu se starším sourozencem v průběhu let?
- 5) Jakou má mladší sourozenec zkušenost se vztahem se starším sourozencem?

8 TYP VÝZKUMU A POUŽITÉ METODY

Výzkum se zaměřuje na vztahy prožívané jednotlivci, proto jsem se rozhodla zvolit design kvalitativního výzkumu. Vzhledem k tomu, že se v práci zabývám pohledy čtyř členů rodiny, jsem se rozhodla použít interpretační fenomenologickou analýzu, díky které mohu porovnat rodiny primární s nově vzniklými a také výpovědi rodin jen primárních s jen nově vzniklými, a především porovnat výpovědi všech účastníků v rodině. Důležité je hlubší porozumění vztahům, komunikaci v rodině, proměně vztahů mezi sourozenci, prožívání nových situací v rodině, a to jak narození nového sourozence, tak také přijetí nového partnera dítětem a rodinným systémem. Klíčové je tedy subjektivní prožívání všech zúčastněných. Toto téma se obvykle nezkoumá, což také přispělo k výběru interpretativní fenomenologického přístupu (Koutná Kostínková & Čermák, 2013).

8.1 Sběr dat a výzkumný soubor

Výzkum se zabývá vztahy v rodině po narození o půl generace mladšího sourozence během toho, kdy je starší v pubertě. Z tohoto důvodu jsem stanovila, že když se mladší sourozenec narodil, staršímu sourozenci muselo být alespoň deset let. Velký věkový rozestup mezi dětmi jsem zvolila z důvodu lepší reflexe mladšího sourozence, která je pro výzkum důležitá, a dále abych mohla zachytit změny, které se potenciálně ve vztazích mohly vyskytnout. Pro lepší zachycení těchto změn jsem se rozhodla pro výzkum retrospektivní. Ten jsem zvolila také proto, abych do něj mohla zařadit i mladšího sourozence. Do výzkumu jsem dále zařadila dvě rodiny primární a dvě rodiny nově vzniklé, abychom zde mohli zaznamenat rozdíly v prožívání vztahů mezi sourozenci a rodiči a dětmi.

Jak jsem již výše zmínila, do výzkumného vzorku jsem zařadila rodiny, které byly nově vzniklé, a sourozenci měli jednoho rodiče nevlastního a jednoho z původní rodiny. Děti musely žít v jedné domácnosti alespoň pět let a musely být spolu v kontaktu i v současnosti. Věk mladšího sourozence musel být v době sběru výzkumu alespoň 11 let. Tento věk jsem zvolila pro zachycení změn způsobenými pubertou, které mohou mít vliv na vztahy, a také kvůli reflexi mladšího sourozence. Věk staršího sourozence se musel pohybovat v rozmezí 21–25 let, abychom zde zachytili vývoj vztahu z pohledu staršího sourozence. Pro lepší

přehled Tabulka 3 níže v textu. Z výzkumu jsem vyřadila rodiny, které měly menší rozestup nežli deset let a ty, které mají mezi jednotlivými členy rodiny zpřetrhané vazby.

K získávání participantů jsem použila záměrný výběr s ohledem na nastavená kritéria. Nejprve jsem oslovila své známé, o kterých jsem věděla, že splňují kritéria. Díky tomu se mi podařilo získat tři ochotné rodiny. Dále jsem pak rodiny oslovila na sociálních sítích – Olomoucké maminky, Maminky, Maminky z Olomouce a na webových stránkách emimino.cz. Touto cestou jsem získala jednu rodinu, která by splňovala kritéria výzkumu. Povedlo se mi tedy získat dvě rodiny původní a dvě rodiny nově vzniklé, které splňovaly kritéria mého výzkumu. Do výzkumu se přihlásilo více rodin, ale bohužel někteří členové nebyli ochotni provést rozhovor, proto jsem byla nucena rodiny z výzkumu vyřadit i přesto, že splňovaly kritéria. Ke spolupráci jsem získala dvě rodiny nově vzniklé a dvě rodiny původní, které splňovaly všechna mnou nastavená kritéria a byly ochotné se účastnit rozhovorů.

Tabulka 3: Deskriptivní charakteristika výzkumného souboru

Rodina	Celkový počet dětí	Aktuální věk mladšího dítěte	Aktuální věk staršího sourozence	Věkový rozdíl mezi dětmi
Rodina RP	5	13 let	23 let	10 let
Rodina O	2	13 let	23 let	10 let
Rodina RA	2	13 let	23 let	10 let
Rodina S	2	12 let	25 let	13 let

8.2 Popis výzkumného nástroje

Data jsem získávala pomocí polostrukturovaného rozhovoru (viz příloha 4-6), který jsem zvolila pro dobré uchopení vztahů. Rozhovor jsem prováděla s oběma rodiči dohromady a s mladším a starším sourozencem zvlášť. S rodiči jsem zvolila rozhovor dohromady, aby se mohli, popřípadě navzájem doplnit. Polostrukturovaný rozhovor jsem zvolila proto, aby mohl vzniknout prostor pro nové otázky nebo pro potřebné doplňování výpovědí. Otázky pro rodiny se nelišily, ale díky rozdílům v rodinách nově vzniklým a původním mohly vyvstat nové otázky spojené s těmito tématy, a proto se výpovědi mohly lišit. Pro orientaci a pochopení této problematiky jsem provedla před počátkem výzkumu rešerši a sebereflexi. Protože je mi dané téma blízké, mám s ním osobní zkušenost a také mám zkušenosti s předešlým výzkumem, mohla jsem vytvořit otázky k polostrukturovanému rozhovoru. K jeho vytvoření mi pomohlo také teoretické ukotvení. Okruhy otázek byly koncipovány dle daného tématu. Ukázkou jednoho z těchto okruhů uvádím ve Schématu 1 na straně 49.

Otázky pro rodiče:

- 1) *Manželství* – tento okruh tvořilo 7 otázek a bylo zde stěžejní zmapovat, jak dlouho spolu partneři žijí, zda zažilo jejich manželství nějaké krize, co se výrazně za dobu manželství změnilo, a pokud šlo o nově vzniklé rodiny, od kolika let staršího dítěte jsou partneři spolu a jak starší dítě partnera přijalo.
- 2) *Rozhodnutí mít další dítě* – tento okruh tvořilo 7 otázek a snažila jsem se v něm zmapovat, zda bylo mladší dítě plánované, kdy se rodiče rozhodli pro další dítě, proč se tak rozhodli, jakým způsobem to oznámili staršímu dítěti a jak na tuto informaci starší dítě reagovalo.
- 3) *Průběh těhotenství* – tento okruh tvořily 4 otázky, které se zaměřovaly na průběh těhotenství jako takový, zda se během něj objevily komplikace, zda rodiče hovořili se starším sourozencem o mladším sourozenci a zda se starší sourozenec na miminko těšil.
- 4) *Narození nového člena rodiny* – tento okruh je tvořen 12 otázkami. Ty jsou zaměřeny na to, kolik bylo staršímu sourozenci, když se narodil mladší sourozenec, jak na dítě reagoval, zda se projeví nějaké změny v chování staršího sourozence po narození mladšího, jak a jak často spolu v rodině komunikují a zda se baví i o osobních tématech.
- 5) *Vztah rodiče se starším dítětem* – tento okruh je tvořen 10 otázkami. Zde jsem se snažila zachytit změny ve vztazích rodičů a staršího sourozence po narození mladšího, zda

narození mladšího sourozence mohlo mít vliv na vztah a v jakých oblastech, kolik spolu rodina tráví času a jakým způsobem.

- 6) *Vztahy mezi sourozenci* – v tomto okruhu je 10 otázek, kterými se snažím zjistit a co nejlépe popsat pohled rodičů na vztahy sourozenců. Také jsem se zde zabývala časem, kolik spolu sourozenci tráví, zda má velký věkový rozdíl vliv na vztah sourozenců, a u nově vzniklých rodin se ptám, zda nový partner mohl mít vliv na sourozenecké vztahy.
- 7) *Zhodnocení* – zde je 5 otázek, které se snaží podchytit změny, které by si rodiče přáli udělat jak v průběhu těhotenství, tak také ve vztazích s dětmi a ve vztahu sourozenců. Dohromady měl rozhovor pro rodiče nově vzniklých rodin 55 otázek a pro rodiče z primárních rodin 51 otázek.

Otázky pro staršího sourozence měly podobné kategorie jako otázky pro rodiče, avšak obsahově se od sebe otázky lehce odlišují.

Otázky pro staršího sourozence:

- 1) *Těhotenství* – tento okruh byl tvořen 4 otázkami, které cílí na informace, které dostalo dítě od rodičů, tedy zda vědělo, že rodiče chtějí dalšího potomka, jak mu o těhotenství rodiče pověděli a jak ho prožívalo.
- 2) *Průběh těhotenství* – zde jsme se ptali na 2 otázky, a to na to, jak spolu dítě a rodiče o novém sourozenci komunikovali, zda si o něm povídali a zda se projevovaly nějaké změny v chování od chvíle, co se dítě o novém sourozenci dozvědělo.
- 3) *Narození nového sourozence* – tento okruh tvoří 5 otázek, které mapují průběh návštěvy v porodnici, zda k ní vůbec došlo a zda po narození sourozence přišly nějaké výrazné změny v chování rodičů.
- 4) *Vztah s rodičem* – tato kategorie se skládá z 18 otázek, které se snaží zmapovat vztah s matkou, vztah s otcem, čas, který dítě tráví s rodiči, jak ho tráví, jak spolu rodina komunikuje, jaká jsou nejčastější témata jejich hovoru a zda mu to takto vyhovuje.
- 5) *Vztah s mladším sourozencem* – zde bylo 8 otázek, které se zaměřovaly na vztah s mladším sourozencem. Mezi otázky spadalo to, kolik spolu sourozenci tráví času, jak ho tráví, jak se vztah měnil v průběhu let, a pro nově vzniklé rodiny je zde také otázka, zda nový rodič měl vliv na vztah nebo zda by bylo něco jinak, kdyby rodiče zůstali stejní.
- 6) *Zhodnocení* – zde máme 4 otázky, které jsou podobné jako v rozhovoru rodičů. Cílíme zde na to, zda by dítě ve vztahu k rodičům či sourozenci něco změnilo nebo zda by od nich něco potřebovalo.

Rozhovor tvoří 41 otázek pro děti z nově vzniklých rodin a 39 otázek pro děti z primárních rodin. Kategorie otázek pro mladšího sourozence jsou podobné jako předešlé dva rozhovory, ale některé kategorie jsou zde vynechány.

Otázky pro mladšího sourozence:

- 1) *Vztah s rodičem* – v této kategorii je 16 otázek, které se zaměřují na vztah mladšího dítěte s matkou a otcem. Také se zde zabýváme časem, který spolu tráví, a jak tento čas tráví. Zabýváme se zde také komunikací, nejčastějšími tématy, osobními tématy a zda jedince něco ve vztazích s rodiči trápí.
- 2) *Vztah se starším sourozencem* – zde byla sada 9 otázek, které se zaměřovaly na vztah se starším sourozencem. Ptali jsme se, kolik času spolu sourozenci tráví, jak spolu tento čas tráví, jak spolu komunikují, jak se vztah vyvíjí, a nově vzniklým rodinám byly položeny další otázky, a to zda mohl fakt, že mají sourozenci jiného rodiče, ovlivnit vztahy v rodině.
- 3) *Zhodnocení* – zde jsou 4 otázky, které jsou podobné jako v předešlých rozhovorech. Jedná se o zhodnocení vztahů, zda je v nich co zlepšovat nebo zda dítě potřebuje něco jinak.

Rozhovor tvořilo 29 otázek a pro děti z nově vzniklých rodin 31 otázek.

Schéma 1: Ukázka témat otázek

8.3 Metoda analýzy a zpracování dat

Polostrukturované rozhovory jsem si se souhlasem účastníků nahrála na diktafon. Dále jsem provedla jejich přesnou transkripci a pro analýzu dat jsem zvolila interpretativní fenomenologický přístup. Ten se opírá o tři hlavní pilíře, jimiž jsou fenomenologie, idiografický a hermeneutický přístup. Jedinečnost individuálního prožívání přináší do tohoto přístupu fenomenologie, vzhled do celkového zkoumaného prožívání předtím, než dojde k jeho úplnému pochopení, přináší do tohoto přístupu idiografický přístup a hermeneutický přístup pak přináší osobní prožívání výzkumníka (Koutná Kostínková & Čermák, 2013).

Rozhovory, které byly doslovně přepsané a vytištěné, jsem četla opakovaně. Na okraj jsem psala ručně poznámky. Tyto poznámky vyplývající z analýzy jsem dále přiřazovala pod kódy, které je zastřešovaly. Kódy ohraničovaly určitá témata, která se opakovala, a díky tomu jsem mohla zvolit vhodné kategorie. Jednalo se o témata, která byla důležitá pro každého účastníka a byla vykrystalizována z kódu. Po vykrystalizování kódu a vzniklých kategoriích jsem tyto kategorie porovnávala mezi jednotlivci v rodinách. Rodinu jsem analyzovala jako celek, ale nejprve jsem analyzovala každého jedince v rodině zvlášť a poté jsem identifikovala společná témata pro rodinu. Po této analýze a nalezení stěžejních témat jsem rodiny primární a rodiny nově vzniklé porovnávala mezi sebou. Shledala jsem opět podobná/stejná témata, která jsou pro rodiny důležitá a opakují se. Na závěr jsem porovnávala ústřední témata rodin nově vzniklých a primárních. Protože se jedná o jedinečné systémy, které fungují jinak a mají za sebou jiné zkušenosti, mohou se od sebe rodinné celky lišit.

Analýzu jsem prováděla metodou tužka-papír, a to z toho důvodu, že psaní poznámek tužkou by mělo navodit intimnější atmosféru a výzkumník by měl být více spjat s textem a příběhem (Koutná Kostínková & Čermák, 2013).

8.4 Ukázka analýzy dat

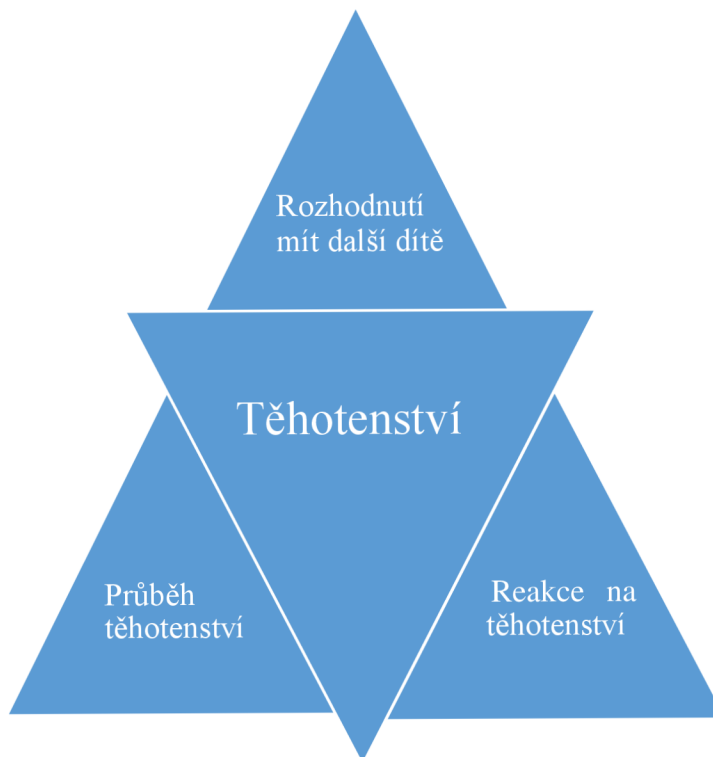
Tato podkapitola slouží k ukázání práce s daty po přesné transkripci. Níže jsem vytvořila Tabulku 4 pro ukázkou kódování. Na pravé straně můžeme vidět výroky, které jsem vyhodnotila jako důležité. Na levé straně jsou z těchto výroků vytvořeny podkategorie, které jsem dále analyzovala a vykrystalizovaly se z nich kategorie, které jsou popsány v Kapitole 11. Podkategorie a kategorie se mohou u rodin mezi sebou lišit, což je dáno tím, že rodiny jsou jedinečné celky.

Tabulka 4: Ukázka kódování

Vliv nového partnera	<i>Hele, asi vždycky když jsou rodiče oba biologický, tak je to všechno takový stmelenější a takový bližší, a hlavně to nenarušuje ty problémy, co jsem měl s nevlastním otcem.</i>	Stmelenější, bližší, problémy, nevlastní otec
Reakce na těhotenství	<i>On byl plánovanej. Strašná radost no. Žena měla radost hnedka, ale já si to musel prvně promyslet.</i>	Plánovanej, radost, promyslet
Změna ve vztahu sourozenců	<i>Začala mě brát víc jako dospěleji, nebo že se mnou mluví víc na rovinu</i>	Dospěleji, víc na rovinu
Komunikace před porodem	<i>Jo, my se všichni těšili, chtěla si hladit břicho, všichni jsme se o tom bavili.</i>	Těšili, hladit břicho, bavili
Aktivity sourozenců	<i>No, když jsem doma, tak já ji teď nutím se mnou cvičit, povídáme si, co bylo ve škole a tak.</i>	Cvičit, povídáme si, ve škole
Vnímání vztahu rodičů	<i>Je to taková spolehlivost, stabilita, že to jako klape.</i>	Spolehlivost, stabilita, klape
Přání staršího sourozence	<i>Já jsem se hrozně těšila, já si vždycky strašně chtěla, vím, že jsem si to přála vždycky i k Vánocům, že chci psa nebo brácha, a tak přišel aspoň brácha.</i>	Přála, aspoň brácha
Vývoj vztahu rodičů	<i>No uklidnili jsme se trošku, vid'... To jo, je to taková postupná výměna. Jsme takový vyrovnanější pár, asi takový normální vývoj.</i>	Uklidnili jsme se postupná výměna, vyrovnanější pár

Schéma 2 slouží pro představu, jak jsem získávala hlavní témata a z nich jednotlivé podkategorie a z těch následně kategorie.

Schéma 2: Příklad hlavní kategorie s podkategoriemi

9 ETICKÉ HLEDISKO A OCHRANA SOUKROMÍ

Při prvním kontaktu s uchazeči jsem uchazečům sdělila výzkumný záměr a téma magisterské práce. Jakmile byli s tématem obeznámeni a souhlasili s rozhovorem, před jeho započítím jsem uchazeče srozuměla s anonymitou a nahráváním celého rozhovoru. Nabídla jsem rodičům nahlédnutí do otázek pro mladší dítě a také mi uchazeči podepsali informovaný souhlas, protože mladší sourozenci nedosáhli plnoletosti. Všichni účastníci byli srozuměni, že pokud by jim bylo nepříjemné odpovídat, nemusejí se k dané otázce vyjadřovat, nebo mohou rozhovor ukončit. Doslovně přepsané rozhovory jsem účastníkům zaslala ke schválení a dala prostor pro jejich vyjádření. Audio nahrávky byly po přesné transkripci smazány. Rodiny jsem pojmenovala písmeny abecedy, abych zachovala jejich anonymitu.

Z etického hlediska jsem rodinám sdělila přesné téma diplomové práce, byl poskytnut náhled přepisů, nahrávky byly smazány a účastníkům byl poskytnut prostor pro jejich vyjádření. Komplikace, která mohla nastat, souvisela s osobním vztahem s některými rodinami, avšak na druhou stranu mohly být rodiny upřímnější a otevřenější. Z etického hlediska bych jiné komplikace neshledala.

10 SEBEREFLEXE VÝZKUMNÍKA

Na doporučení autorů metody jsem se rozhodla zařadit před analýzou dat sebereflexi výzkumníka. Sebereflexe je pro výzkum velice důležitou částí, a to především z hlediska validity a práce s daty ve výzkumném procesu. Rozhodla jsem se ji provést metodou „prázdné židle“, která vychází z Gestalt terapie (Koutná Kostínková & Čermak, 2013).

Proč ses rozhodla zkoumat téma vztahy v rodině po narození mladšího sourozence?

Toto téma jsem zvolila z toho důvodu, že s ním mám osobní zkušenost. Mám o 13 let mladší sestru a máme odlišného otce. Zajímalo mě tedy, jak narození nového sourozence prožívají jiné rodiny, jaká témata v rodinách řeší a jestli existuje rozdíly mezi rodinami primárními a nově vzniklými. Také jsem si říkala, zda má někdo s tématem podobnou zkušenost, protože v období puberty jsme měli s mamkou mezi sebou rozbroje kvůli hlídání mladší sestry. Chtěla jsem zjistit, jak vnímají sourozenci vztah, protože věkový rozdíl mezi nimi je opravdu velký, a protože mám ještě jednu sestru, která je pouze o 4 roky starší než já, viděla jsem určité rozdíly mezi vztahem s mladší a starší sestrou. Také mě zajímalo, jak jiné rodinné systémy fungují. Vím, jak funguje naše rodina, co řešíme za témata, jaké máme mezi sebou vztahy, ale možnost nahlédnout do jiného rodinného systému byla pro mě výjimečná. V neposlední řadě mi přišlo toto téma zajímavé, protože jsem doposud nezaznamenala mnoho prací, které by se jím zabývaly, a to i přesto, že je toto téma čím dál více aktuální.

Doufala jsi tedy, že by starší sourozenci mohli mít stejnou zkušenost jako ty? Nevím, jestli bych řekla doufala. To asi ne. Spíše jsem chtěla vědět, jestli se ta témata opakují i v jiných rodinách a zda starší sourozenci mají podobné pocity jako já. S příchodem na vysokou školu jsem si vyčítala, že se sestrou netrávím tolik času, a bylo mi to líto. Chtěla jsem spíše zmapovat, zda se takto cítí i někdo, kdo je ve stejné situaci, a jak to vlastně vnímá mladší sourozenec. Také mě zajímalo, jak se na vztah dívají rodiče, protože tyto informace běžně k dispozici nemám. Chtěla jsem tyto informace předat sourozencům a rodinám, které jsou ve stejné situaci, aby pak mohli situace lépe chápat nebo se s nimi ztotožnit a uvědomit si, že v tom nejsou sami a to, co prožívají, možná prožívá někdo jiný.

Mohla tvoje zkušenost výzkum nějak ovlivnit? Uprímně si myslím, že ne, a pokud ano, tak ve smyslu většího porozumění pocitům a prožívání celé situace. Tím, že jsem některé rodiny znala, byl kontakt často velice osobní a rodiny se mi poměrně dost otevíraly.

Mohlo výzkum ovlivnit to, že jsi některé rodiny znala osobně? Do jisté míry ano, jak jsem zmínila výše. Myslím si, že se rodiny otevřely a rozhovor byl pro ně příjemný, právě díky tomu, že si povídaly se známým člověkem. Neměly problém mluvit o těžkostech, se kterými se potýkají, a naopak o nich mluvily často samy bez vyzvání. Samy rodiny mi pak říkaly, že i pro ně byl rozhovor užitečný, protože se zamýšlely nad tématy, o kterých doma běžně nemluví.

11 VÝSLEDKY

11.1 Kazuistika jednotlivých rodin

V následujícím textu si představíme výsledky jednotlivých analýz rozhovorů. Jak jsem výše popisovala, rodinu jsem brala jako jeden celek. Nejprve jsem provedla analýzu rozhovoru s rodiči, dále pak následovala analýza staršího dítěte a na závěr jsem analyzovala rozhovor s mladším sourozencem. Poté jsem podrobila analýzu hlubšímu zkoumání a syntetizovala jsem výsledky všech šetření. Následně jsem takto syntetizované rodinné celky porovnávala mezi sebou, a to nejprve rodiny nově vzniklé a poté rodiny primární, přičemž jsem se snažila najít mezi nimi souvislosti. Na závěr jsem porovnávala mezi sebou ústřední témata rodin primárních a nově vzniklých. Díky tomuto zkoumání jsem mohla hlouběji proniknout do rodinného prožívání a pochopení vztahů.

Otázky, které jsem pokládala v rámci rozhovorů, byly stejné, avšak výpovědi a ústřední témata rodin se mohou lišit. Důvodem je jedinečnost každé rodiny a také vliv rozvodu/příchodu nového partnera do rodiny. Také se k daným tématům rodiny vyjadřovaly více či méně. Proto se mohou ústřední témata rodin od sebe odlišovat.

11.1.1 Rodina PR

Rodiče jsou spolu 18 let a jedná se o nově vzniklou rodinu. Nový manžel přišel do rodiny, když byl nejstarší syn v 1. třídě. V průběhu let se jejich manželství vyvíjelo a dnes se vidí jako vyrovnanější pár. Za nejdůležitějšími okamžiky považují to, když přišly děti a také když se spolu přestěhovali do domu. Problémy nastaly v okamžiku, kdy spolu noví partneři začali žít. Bývalý muž a biologický otec nejstaršího syna zasahoval do chodu rodiny a trvalo mu nějaký čas, než se vyrovnal s příchodem nového partnera. Mezi sourozenci je věkový rozdíl 10 let a staršímu sourozenci je dnes 23 let.

Těhotenství

Mladší syn byl od začátku plánovaný, proto byla reakce na těhotenství šťastná. Rozhodnutí pro další těhotenství přišlo ve chvíli, kdy se partneři s dětmi přestěhovali do nového domu. Nejstaršímu synovi (dále jako A) o bratrovi řekli „*tak pragmaticky, ale dětsky hezky*“

popisuje matka. Z pohledu rodičů měl A z nového sourozence radost a těšil se na něj. To A také potvrzuje. Vzpomíná, že o bratrovi věděl od samého začátku těhotenství a byl zvědavý na to, co všechno takové malé dítě obnáší. A v průběhu těhotenství nezaznamenal změny: „*nějaká změna nenastala úplně, mamka musela být spíš jako doma a víc jsme na ni museli být opatrný a tím máš velkou tendenci se o ni starat a dávat jako pozor, ale jinak nějaký velký změny jsem nevnímal*“.

Po porodu

Syn byl na návštěvě v porodnici a rodiče vzpomínají, že si sourozence chtěl chovat a nebral ho jako konkurenci. A si návštěvu nepamatuje, ale jako první vzpomínku udává první koupání mladšího bratra. Od samého začátku rodiče i A popisují, že měl A velký zájem o interakci se svým bratrem: „*Furt jsem se zajímal, kdykoliv se s ním šlo na procházku, tak jsem vezl kočárek, mamce jsem asistoval u přebalování, oblikání, u toho koupání, fakt jako u všeho*“. V době, kdy se A narodil sourozenec, mu bylo 10 let, v současnosti mu je 23 let.

Vztah matky a staršího synem

Matka popsala vztah s A jako hezký: „*Je jasný, že se to s věkem mění, ale pořád je fakt hezký*“. Jediná změna, kterou matka vnímá, je ve vyšším věku A, díky kterému se vztah vyvíjel. Času spolu tráví méně, ale to matka připisuje dospívání A a jeho menší potřebě její podpory. Čas spolu tráví nejčastěji povídáním si. Témata rozhovorů jsou vztahy, škola a každodenní problémy A.

A vztah s matkou popisuje slovy „*vztah s mamkou je pro mě strašně důležitý. Ona mě miluje, já miluju ji a ta její náruč je velká. Vejdu se do ní se všema mýma problémama, takže jako s mamkou mám vztah krásnej*“. Popisuje, že od té doby, co se odstěhoval, s matkou již netráví tolik času. Rád by s matkou trávil více času, ale tím, že bydlí na jiném místě a studuje VŠ, tak se vidají cca jednou za čtrnáct dní na půl dne/den. Stejně jako matka uvádí, že si nejčastěji povídají.

Ani jeden z uvedených nevnímal ve vztahu nějaké změny po narození mladšího sourozence.

Vztah nevlastního otce se starším synem

Nevlastní otec přišel do rodiny, když byl starší syn v 1. třídě. Vztah mohl být zatížený zásahy do rodiny bývalým manželem ženy. Nevlastní otec uváděl, že se snažil „*nijak extra neprudit,*

takže jsem po dětech vyžadoval, co bych vyžadoval po svých“. Nejčastěji si povídají, když přijede A domů. O osobních tématech se spíše nebaví, ale to především kvůli menší výřečnosti nevlastního otce. Není to však tak, že by starší syn něco před otčím tajil, ale spíše si o tom promluví s matkou a ta to poté sdělí otčímovi.

Takto to také cítí A. Udává, že v jejich vztahu byla doba, která byla velice náročná a vyústila ve velké rozepře a následovné odstěhování A z domova. Jedním z důsledků byl právě i náročný vztah s otčímem. Uvádí: *„Asi půl roku trvalo, než opadly emoce, pak jsme si to vyříkali a od té doby máme zakopanou válečnou sekeru. Já ho mám rád, jako fakt. Taký už jsem asi vospěl“.* A si váží všeho, co pro něj otčím udělal i přesto, že nebyl on ani jeho sourozenec jeho vlastní dítě.

Vztahy mezi sourozenci

Rodiče popisovali vztah sourozenců jako přátelský, láskyplný. Také uvádí, že se v průběhu let změnil. Dnes má A tendenci bratra korigovat, vychovávat a usměrňovat. Otec uváděl, že by vztah mohl být silnější, pokud by sourozenci měli mezi sebou méně let, ale matka si myslí, že by A hůře emocionálně zvládal příchod sourozence a že by na něj mohl žárlit. Oba se shodují, že je mezi nimi věkový rozdíl opravdu velký.

A popisuje vztah s bratrem jako *„kamarádskej, vzhledem k tomu, že za ním nepůjdu řešit svoje problémy, protože je zatím malej, takže asi i sourozenecej. Takovej přirozenej“.* Čas, který spolu tráví, mu přijde dostačující. Občas přijede bratr za ním a tráví spolu pár dní, nebo se vídají, když A přijede na návštěvu k matce. Jako největší změnu ve vztahu vnímá přicházející pubertu bratra. Všimá si u něj většího odmítnutí.

Mladší bratr uvádí: *„No je to dobrý vztah, já mám rád jeho, on má rád mě. Můžu se na něj spolehnout. Nemusíme spolu trávit čas pořád, ale trávíme ho rádi“.* Přijde mu, že se teď vídají méně, také kvůli přítelkyni A, ale čas, který spolu tráví, mu přijde dostačující. Jako největší změnu ve vztahu vnímá to, že *„předtím mě bral víc jako dítě, teď jakože víc dospívám“.*

Nový partner

Rodiče uvádí, že *„ty děti se neptají tvůj, můj tatínek. Prostě to tam patří do té smečky“.* I přesto ale vidí vliv odlišných otců, a to především v čase, který spolu trávili sourozenci. Čas A se musel dělit mezi dvě rodiny a mladšího bratra nemohl brát na akce s rodinou z druhé strany. Také otčím uvádí, že by se nejspíše A neodstěhoval pryč.

A uvádí: „*Asi vždycky když jsou ty rodiče oba biologický, tak je to všechno takový stmelnější a takový bližší*“. Také měl pocit, že otčím svému biologickému synovi měl potřebu někdy nadržovat a hádky, které s otčím měl, by nemusely nastat, pokud by byli oba rodiče biologičtí. I tak se nikdy nezamýšlel, jaké by to bylo, kdyby byli oba rodiče biologičtí.

Mladší bratr A zmiňuje: „*Já ho беру jako bráchu, on mě taky bere jako bráchu. Asi bychom spolu trávili čas no, protože on má i svého tátu*“.

11.1.2 Rodina RO

Rodiče jsou spolu 12 let a stejně jako u předešlé rodiny se jedná o nově vzniklou rodinu. Rodiče jsou spolu od 8 let věku starší sestry (dále jako V). Manželství prošlo mnoha změnami, především v době, když se narodil bratr V, když byla matka vážně nemocná, nebo také ve chvílích, kdy matce dětí zemřela blízká osoba. Na manželství mělo také vliv dlouhodobé dojíždění otce do práce. Bývalý manžel matky sourozenců příchod nového partnera do rodiny ztěžoval.

Těhotenství a doba po něm

Oba rodiče velice stáli o to mít další dítě. Jedinou překážkou v těhotenství byly předcházející potraty, proto musela být matka „*poslední dva měsíce na lůžku a nemohla se hýbat, aby bylo všechno v pořádku*“. Reakce na těhotenství tedy byla ze stran rodičů šťastná. „*Byl pro nás takový zázrak. Prostě vytoužené dítě*“. Také V popisuje, že měla z těhotenství matky radost. Nechtěla být jedináčkem. Těhotenství popisuje takto: „*Jako mně přijde, že ho máma jako vyprdla a pak teprve jsem si to začala uvědomovat*“.

Návštěva v porodnici nebyla možná kvůli komplikacím, ale první setkání, které se odehrávalo doma, popisovala V jako důležité. „*Když se bráška narodil a poprvé jsem ho držela, tak to vím, že pro mě bylo hodně důležité. Jsem to vůbec nečekala, hodně jsem se toho bála, že mi někdo dá tuhle křehkou věc do ruky*“.

Rodiče vzpomínali na první reakci V: „*Ty jsi ale nádhernej*“. Hned od začátku měla V chuť s bratrem interagovat, protože se na něj z pohledu rodičů velice těšila. V bylo 10 let, když se její bratr narodil. Dnes jí je 22 let.

Vztah matky s dětmi

Vztah s V se v čase proměnil. Dříve jej matka vnímala jako přátelský, ale autoritativní, dnes

je více partnerský. Když bylo V 16 let, odstěhovala se za svým biologickým otcem do jiného města. Matka popisuje, že to pro ni byla velká změna a trávil kvůli tomu spolu méně času. Dnes se vídají jednou za měsíc na jeden až dva dny, ale není to pravidlem. Myslí si však, že čas, který společně tráví, je s ohledem na věk V dostačující. Baví se o osobních tématech, dále pak „*o studiu, profesích, jak žije, taky vztahy, taky debatujeme s ní o situaci ve světě*“. Změny ve vztahu po narození bratra matka nevnímala.

V popisuje vztahy s matkou jako „*asi hluboké*“. Také popisuje, že si s matkou povídají a nejčastěji udržují kontakt skrz telefonování, které probíhá jednou za dva týdny. Shoduje se na tématech, o kterých se s matkou baví. Po narození bratra „*doufala jsem, že mě máma nechá na pokoji, že bude mít víc práce jako s tím miminem, ale to se nestalo, takže mi přijde, že to zůstalo dost podobný*“. Ráda by, aby si na ni matka našla více času.

Syn vidí vztah jako důvěrný. Rád by s matkou trávil více času. Matce se svěřuje a nejčastěji se baví o škole, co se za ten den událo anebo pracují společně venku.

Vztah otce s dětmi

Nevlastní otec se shoduje s pohledem na vztah s V jako matka. Také uváděl, že se vztah proměňoval a vnímá ho jako partnerský. O osobních tématech „*se baví spíš s mámou*“. I přesto si spolu někdy zavolají, a když V přijede domů, tráví s ní stejný čas, který V tráví s matkou.

V o vztahu s otčímem uvádí: „*Řekla bych takovej ohnivej, no tak prostě jakože se furt něco děje, a i když si myslíš, že vyhasl ten oheň, tak ne*“. Uvádí, že s otčímem se vztah po narození změnil, protože se začal soustředit na bratra a ne na V. V ve vztahu s otčímem však uvádí: „*Já už bych chtěla, jako aby otčím utnul úplně takové to říkání, co a jak mám dělat, když tam jako přijedu. Už jako tam s ním nežiju strašně moc let a on bude mít kecy na to, jak já si dělám tofu nebo něco takovýho, že mi to přijde už zbytečný. Moji rodiče se na to vykašlali už před lety a otčím to prostě jako nepustí a bude mě vysírat, asi jako dokud neumře*“. Toto je jediná věc, kterou uvedla, že ji na vztahu trápí.

Syn vidí vztah jako „*míň rodič, víc kamarád*“. S otcem tráví podobně času jako s matkou a aktivity, které společně dělají, jsou také podobné, až na to, že s otcem syn častěji pracuje venku a chodí na dřevo. Ve vztahu by syn nic neměnil.

Vztah sourozenců

Rodiče uvádí, že „*teď co se odstěhovala od přítele, je to méně, je to tak jednou v měsíci*“.

Čas, který spolu rodiče tráví, popisují jako „*Určitě by to mohlo být víc, ale myslím si, že na to, jaký je mezi nimi rozdíl, to je dost*“. Popisují, že již od narození bratra měli hezký vztah a že když byla matka vážně nemocná, V každý večer bratrovi před spaním četla pohádky, a i dnes když přijede domů, snaží se s ním trávit čas. Rodiče si myslí, že by vztah sourozenců byl jiný, pokud by byl věkový rozdíl menší. V byla již samostatná, když se bratr narodil, a teď již žije mimo domov.

V popisuje vztah slovy „*je to taková zábava*“. Uvádí, že si s bratrem často volají, respektive že bratr volá jí, a když může mluvit, povídají si spolu i hodinu. Volají si jednou týdně či jednou za čtrnáct dní. Když přijede V domů, snaží se s ním trávit čas. Uvádí, že se vztah v průběhu let velice proměňuje, především v tématech jejich komunikace.

Bratr uvádí, že vztah se sestrou je důvěrnější než s matkou. Rád by se sestrou trávil více času a největší změnu v jejich vztahu vnímá v pohledu na něj. Uvádí: „*Začala mě brát víc jako dospěleji nebo že se mnou mluví víc narovinu*“.

Nový partner

Rodiče si myslí, že nový partner mohl mít vliv na rodinné vztahy. „*Ono tím, že tam byl ten tatínek, který byl sem tam dost protivný a neulehčoval to, tak to bylo někdy náročné. Taký V jezdila za babičkou a tam (bratr) by jezdil s ní, ale nemohl, protože to nebyla jeho babička, takže ona (V) ten čas tak jako dělila*“.

V si není jista, jaké změny by mohly nastat, pokud by byli oba rodiče biologičtí. Uvádá, že se otčím chová k bratrovi stejně jako k ní, až na to, že „*mu vždycky říká: „Musíš to prostě za všechny vyřešit ty. Ty jsi ten jedinej chlap. Tak asi to je ten jedinej rozdíl*“.

Bratr zase uvádí: „*asi bych za ní mohl jezdit víc nebo bychom měli spolu víc času*“.

11.1.3 Rodina RA

Tato rodina je primární a rodiče jsou spolu 25 let. Zátěžové momenty pro ně byly, když se stěhovali do nového bydlení a dále pak narození dětí. Rozdíl mezi dcerami je 10 let a starší dceři (dále již jako N) je 23 let.

Těhotenství

Těhotenství bylo plánované u obou dětí a matka navíc chtěla mít větší věkový rozestup mezi sourozenci, proto si matka plánovala, kdy budou mít druhou dceru. Matka vnímala těhotenství takto: „*Tak těšila jsem se, že si ještě užiju mateřskou, a finančně jsme se*

stabilizovali“. Těhotenství neprovázely žádné potíže či komplikace. Oběma rodičům přišlo, že se N na sestru těší.

N popisuje, že tušila, že její rodiče chtějí dalšího sourozence, a že za sestru byla ráda. Žádné změny v průběhu těhotenství ve vztahu s rodiči nezaznamenala. S rodiči se o miminku bavili, především o jeho jménu.

Po narození mladší sestry

Protože byl porod komplikovaný, a i po něm nastaly komplikace, byla matka převezena do jiné nemocnice, a tak N nemohla dojet po porodu za matkou. Hned jak to zdravotní stav sestry dovolil, jela N matku se sestrou navštívit do nemocnice. Matka uváděla: „*Byla určitě ráda, ale zároveň byla smutná no. Ona (mladší sestra) byla na ARU, takže jsme pořád nevěděli, jestli přežije nebo ne*“.

N popisuje, že „*to bylo složité, protože ségra šla hnedka po porodu do inkubátoru, takže vím jen, že tam jezdili každý den, dva měsíce. Jako kdybych asi byla menší a nerozuměla bych tomu, tak by to asi bylo horší, ale ani jsem si nepřipadala, že bych byla nějaká odstrčená, fakt tohle jako zvládli hrozně dobře*“. Jediná chvíle, kdy měla pocit, že se rodiče chovají jinak, bylo ve chvíli, kdy jezdili za sestrou do nemocnice, ale měla dobrou kamarádku a její matku, které jí pomáhaly situaci zvládat. Když se pak sestra vrátila z nemocnice, N měla chuť s ní být v interakci.

Vztahy dcer s rodiči

Matka i otec popisuje vztah s N jako klasický vztah rodič–dítě, což znamená přátelský, ale i autoritativní. Rodiče popsali, že se vztah po narození mladšího sourozence změnil, a to tak že „*jsme víc rodina, víc se o sebe staráme a každéj má víc povinností*“. N studuje vysokou školu v jiném městě, kam dojíždí, proto spolu netráví již tolik času, ale jezdí domů pravidelně, a to tráví rodina čas pohromadě. S mladší dcerou spolu tráví čas každý den. Čas tráví povídáním si o škole nebo hraním her.

N vidí vztah s matkou jako kamarádký. Po narození sestry nevidí ve vztazích rozdíl. Čas, který tráví s matkou, jí přijde dostačující a tráví ho převážně hraním deskových her, procházkami a sledování oblíbených pořadů. Pokud je ve městě, kde studuje, s matkou si volá a je otevřená mluvit o osobních tématech. S otcem se osobním tématům nevyhýbá, ale také je nevyhledává. Čas s otcem tráví stejně jako s matkou, protože když jsou spolu, jsou spolu všichni dohromady. Vztah s otcem by popsala jako „*taky kamarádký (jako s matkou)*“,

ale v jiným slova smyslu jako s mamkou, ale máme hodně dobrou vztah“. S otcem si volají jen výjimečně.

Mladší dcera popisuje vztahy s oběma rodiči jako přátelský. Nejčastěji se společně všichni baví večer nebo hrají hry. O osobních tématech se s oběma rodiči baví jen trochu, ale nevyhýbá se jim. Vztah s matkou by neměnila a stejně tak s otcem.

Vztah sourozenců

Rodiče vidí vztah jako přátelský a hezký. Popisují, že spolu dcery tráví čas, když je N doma, a to i když je N doma se svým přítelem. Rodiče nevidí rozpory mezi dcerami a jsou spokojeni s tím, jaký mají mezi sebou vztah.

N popisuje vztah jako *„uvolněnej, kamarádskej, příjemnej“*. Také popisuje, že se jejich vztah se sestrou v průběhu let změnil. *„Byla jsem víc v té roli výchovy, ne že bych ji nějak vychovávala, ale když vidíš, že dělá blbost, tak jí řekneš, aby to nedělala. Ale teď je to takový víc kamarádský no“*. Když přijede domů, čas spolu tráví nejčastěji cvičením, povídáním si o škole a o běžných denních událostech. Ve vztahu by nic neměnila, vyhovuje jí tak, jak je.

Mladší sestra popisuje vztah jako kamarádský. Také popisuje, že čas spolu tráví *„míň jak s rodičema. Ona, jak je daleko a o víkendu jede za přítelem, ale tak jak může, tak ho se mnou tráví“*. I přesto by to však neměnila a přijde jí, že na ni má sestra dostatek času.

11.1.4 Rodina RS

Jedná se opět o primární rodinu a rodiče jsou spolu 30 let. Jako největší změnu vnímají narození dětí a přestěhování se do rodinného domu na vesnici. Manželství vnímají jako stabilní. Děti jsou od sebe narozené 13 let a staršímu sourozenci (dále jako S) je v současnosti 25 let a studuje vysokou školu.

Těhotenství a doba po narození mladšího bratra

Těhotenství bylo plánované a rozhodnutí přišlo, když se rodina přestěhovala do rodinného domu. Popisovala, že v domě bylo více místa, matce začaly „tikat“ biologické hodiny a nechtěli, aby S byla sama. V rámci těhotenství nebyly žádné komplikace. Když se S o miminku dozvěděla, měla radost a na miminko se z pohledu rodičů těšila.

S popisuje reakci na nového sourozence následovně: *„Já jsem se hrozně těšila, já jsem vždycky strašně chtěla. Víím, že jsem si to přála vždycky i k Vánocům, aby prostě že chci*

psa nebo aspoň bráchu, a tak přišel aspoň brácha“. Již při těhotenství zaznamenala S změnu, a to takovou, že jí rodiče dávali více prostoru, což jí vyhovovalo. O bratrovi si povídali, vybírala s matkou kočárek a celkově se o nového sourozence zajímala. Vzpomíná na to, že když rodiče jeli do porodnice, měla o ně strach, aby vše dobře dopadlo. Matka jí pak bratra půjčovala v zavínovačce a ona stále měla strach, aby se s bratrem nic nestalo. Mimo tento strach ale měla chuť si s bratrem hrát, a to potvrzují i rodiče.

Vztahy dětí s matkou

Matka popisuje, že vztah se S se po narození bratra nezměnil. Kontakt udržují přes SMS zprávy, občas si zavolají a někdy také přijede S domů. Když je S doma, tak si s matkou povídají. Baví se i o osobních tématech. Když byla S v pubertě, nebylo tomu tak. Dnes ji vnímá matka jako rozumnou a vztah bere jako partnerský. Syn se matce svěří, ale jen pokud jsou venku a bez mobilu. Čas spolu tráví každý den, ale jen u jídla anebo chvíli, když přijde ze školy. Nejčastěji se baví o škole, superhrdinech a také matce radí, co a jak by měla dělat.

S o vztahu s matkou uvádí *„Mně přijde, jakože máme lepší, než když jsem byla malá, jakože ne jako lepší, jakože předtím by byl špatnej, ale mám k ní zase jakože blíž, že si už jako popovídáme, řešíme spolu jako ty drby, takže určitě přátelskej, ale hodně se tam drží ty hranice matka a dcera“.* Změnu vidí po narození sourozence především v tom, že jí matka začala více důvěřovat. Čas, který s matkou tráví, je okolo dvou víkendů v měsíci a přijde jí to málo. Nejčastěji si s matkou povídají o knížkách, drbech, filmech nebo co se událo.

Mladší syn uvádí, že mají s matkou vztah dobrý. Uvádí, že pokud nejsou o víkendu na chatě, tráví spolu čas každý jen chvíli. Čas strávený s matkou mu vyhovuje. Nejčastěji se baví o škole a co se za ten den událo. Osobní témata si nechává spíše pro sebe. Jediné, co ho trápí, je nedostatek důvěry ze strany rodičů.

Vztah dětí s otcem

Otec byl se S na rodičovské dovolené, a proto mu přijde vztah dobrý. Méně si se S volá, ale když přijede, tak si spolu povídají. Baví se s ní také o osobních tématech a uvádí, že *„dcera byla vždycky svěřovací typ“.* Stejně jako matka udává, že je vztah partnerský a se S se dá komunikovat a poradit se.

Se synem jsou spolu v kontaktu tak, jako je v kontaktu s matkou. Pokud jedou na víkend na chatu, jsou spolu neustále, protože spolu spí i v jedné místnosti, a snaží se společně

jezdit na výlety. Tím, že syn prochází pubertou, tak se čas, který společně tráví, snížil, ale otci to nepřijde špatně.

S popisuje vztah s otcem bližší než s matkou. Vždy když je doma, zahrají si s otcem na kytaru a vedou debaty o vážnějších tématech než s matkou. Uvádí, že s otcem tráví trochu více času, protože matka pracuje na směny, a tak někdy není doma. Také uvádí, že *„líp se mi asi svěříje tátovi. On líp poslouchá, nebojí se jít do hloubky a nevadí mu prostě si povídat jako dlouho“*.

Mladší syn uvádí, že mají s otcem vztah výborný. Také uvádí, že pokud jsou na chalupě, tráví s otcem více času, jinak to je podobné jako s matkou. A stejně jako s ní se také baví o škole, co se za ten den událo anebo také o superhrdinech.

Vztah sourozenců

Rodiče vidí, že pro syna je S kamarádka. Když přijede S domů, sedí všichni večer pohromadě a povídají si i dvě hodiny. Přáli by si, aby spolu sourozenci trávili více času. Ve vztahu však nevnímají nějaké neshody a zdá se jim být dobrý a vždy když se bavili, koho má syn z rodiny nejraději, udával syn S na prvním místě. Rodiče také zmiňují, že takto velký věkový rozdíl by již nechtěli. *„Je vlastně škoda, že maj ten rozdíl mezi sebou, že se neuzili jako děti, že vyrůstali každé sám“*.

S vnímá vztah se svým bratrem jako dobrý, ale mrzí ji, že se sourozencem tráví málo času. Vnímá velké změny v proměně jejich vztahu, a to především v rámci vývoje bratra. Dnes ho vidí takto: *„Teď už je v takovém věku, že není jak ve třetí třídě, kdy byl maličkej, ale už je v takovém v tom věku, kdy už je starší a máme si co říct, teďka už je to takový lepší, že jsme třeba spolu jeli na kolo, byli jsme spolu celej den na výletě, a když jsme spolu byli na tý chalupě, tak jsme byli partáci a bylo to takový hezký“*. I S cítí, že k ní má bratr větší respekt, ale přijde jí, že čím jsou starší, tím si jsou vzdálenější.

Bratrovi přijde vztah přátelský a také by byl rád, aby spolu s S trávili více času. Tráví spolu čas, když je S doma, a to mu přijde málo. Když jsou však sourozenci spolu, nejčastěji si povídají. Změnu ve vztahu vidí v tom, že se méně vídají.

Změny

Jediné, co S vadí, je to, že doma někdy panuje napjatá atmosféra, a protože již bydlí prakticky sama, dělala by některé věci v domácnosti jinak. Hodně upozorňuje na komunikaci mezi rodiči, kvůli je pak doma „dusno“. Myslí si, že by spolu rodiče měli více komunikovat.

11.2 Tematická analýza

V této kapitole si představíme společná témata, která se vyskytovala u všech rodin. Z výše rozepsané analýzy rozhovorů jsem identifikovala tato společná témata u všech **rodičů**:

- 1) Stěžejní situace v manželství
- 2) Plánované těhotenství

11.2.1 Stěžejní situace v manželství

Pro všechny rodiče byly nejdůležitějšími body v manželství, když se přestěhovali a následně měli děti. „*Tak asi narození obou dětí byla největší změna. A pak přestěhování se do jiný vesnice*“. Takto to komentovali rodiče z rodiny RS. Ostatní rodiny se s tímto tvrzením ztotožňovaly. U primárních rodin to bylo narození prvního i druhého dítěte. U nově vzniklých rodin to bylo narození jejich společného dítěte. Také uvádí, že v průběhu let vnímají i díky těmto situacím dnešní manželství stabilněji a že se velice proměňovalo a stále se vyvíjí.

11.2.2 Plánované těhotenství

Všichni rodiče se shodli na tom, že druhé, a tedy mladší dítě bylo plánované. U některých rodin předcházelo tomuto rozhodnutí stěhování, u jiných byla rozhodující stabilita finančních prostředků. U nově vzniklých rodin vidíme, že motivace byla převážně ta, že chtěli mít společně dítě. „*Chtěli jsme prostě společně dítě, asi tak*“. Takto komentoval tatínek z rodiny RO, proč chtěli další dítě. Maminka z rodiny RS zase takto: „*My jsme ho chtěli / byl plánovaný. Já jsem furt brečela, že se to nepovede, ale nakonec se to stalo*“. Protože všichni rodiče dítě chtěli, bylo pro ně těhotenství příjemné.

Témata, která jsem našla jako shodná v rozhovorech **se starším sourozencem a rodiči**:

- 1) Šťastná reakce na miminko
- 2) Dobrý vztah s mladším sourozencem
- 3) Méně času doma

11.2.3 Šťastná reakce na miminko

Tím, že byla těhotenství plánovaná, můžeme si povšimnout, že se u všech rodin ukazuje, že na těhotenství reagovali všichni zúčastnění (rodiče, starší sourozenci) šťastně. V některých případech si sourozenci dalšího bratra či sestru i přáli a v jiných zase věděli, že rodiče se o sourozence pokouší, proto jejich reakce byla šťastná a na sourozence/miminko se těšili. Plánované těhotenství mělo vliv na jeho následné přijetí. „*Radost, byli jsme rádi, protože jsme ji plánovali*“. Tak popisovala matka z rodiny RS reakci, když se dozvěděla o těhotenství, a obecně všechny rodiny se na radostných pocitech a pocitech štěstí shodovaly.

11.2.4 Vztah rodičů a starších sourozenců

V průběhu let se vztahy starších dětí s rodiči proměňovaly. Všichni rodiče se shodují s dětmi na faktu, že jejich vztah je dnes do jisté míry i přátelský a rovnocennější, nežli tomu bylo dříve. „*Řekla bych přátelský, ale i autoritativní*“. (matka RA). Také vidíme, že starší děti nemají problém se rodičům svěřovat a otevřeně s nimi komunikovat o různých tématech. „*S mamkou mám vztah krásnej, ale to můžu asi říct u obou rodičích, že se nebojím říct cokoliv, takže já mám s oběma rodičema úplně otevřenej vztah*“. (syn PR). Jak rodiče, tak i starší sourozenci se shodují, že spolu mají dobré vztahy i přesto, že již s rodiči netráví tolik času jako dříve. To je zapříčiněné věkem starších dětí, kteří studují vysokou školu a mají své povinnosti. Rodiče však tento fakt respektují a uvědomují si, že děti již nemají tolik času, ale i přesto se s nimi snaží udržovat kontakt a vztah.

11.2.5 Méně času doma

Rodiče i starší děti se shodují na tom, že tráví méně času doma s rodiči a mladšími sourozenci. V některých případech za to může vysoká škola, v jiných brzký odchod z domova, který popíšu níže. Tím, že má starší dítě více povinností a školu mimo město, než ve kterém rodina bydlí, tráví doma jen víkendy, a to také jen některé. Tím pádem tráví starší sourozenci doma méně času. „*No já myslím, že to ani ten den čistýho času nebude, to bude takových 8 hodin, možná ani to ne, je to bída, je to opravdu bída*“. (dcera RO). Rodiče se však shodují, že je to v pořádku a patří to k normálnímu vývoji dítěte. Tři starší sourozenci jsou z tohoto faktu někdy smutní, převážně kvůli mladšímu sourozenci. Ti by totiž rádi trávili se starším sourozencem více času, i když si uvědomují povinnosti starších. Starším sourozencům ve své podstatě tato frekvence návštěv doma vyhovuje.

Tato témata se shodovala v rozhovorech **starších a mladších sourozenců**:

- 1) Více společného času
- 2) Dobrý vztah sourozenců

11.2.6 Více společného času

Všichni mladší sourozenci udávali, že spolu se sourozenci trávili dříve více času. S tímto fenoménem je spojeno odstěhování staršího sourozence nebo přechod na vysokou školu, jak jsem již výše zmínila. Odchod na vysokou školu způsobil, že starší sourozenci tráví doma méně času a mají omezenější časové možnosti. Starší sourozenci tak mají čas jen o některých víkendech a kvůli tomu spolu sourozenci netráví tolik času jako dříve, kdy byli starší sourozenci přes týden doma. I přesto, že by spolu mladší i starší sourozenci chtěli trávit více času, si mladší uvědomují, že mají starší mnoho dalších aktivit, a respektují čas, který jim starší sourozenci „věnují“. *„No moc času ne, takže bych chtěl víc no“*. (mladší bratr RS). Jeho sestra to komentuje takto: *„Když je takhle nějaká situace, tak ten čas spolu strávíme, ale většinou když jsem doma, tak on má taky svůj program, takže přijde za náma pomazlit se, ale je to míň než s rodičema“*. Sami mladší sourozenci příchodem do puberty mají své zájmy, kterým se chtějí věnovat. Také mají mnoho povinností, které souvisí se školou a kroužky, a proto nemají tolik času jako dříve.

11.2.7 Dobrý vztah sourozenců

Všichni sourozenci se shodují na tom, že měli vždy dobrý vztah. I přes velký věkový rozdíl a pubertu, která u některých mladších sourozenců nastupuje, je vztah stále hezký. *„No je to dobrý vztah, já mám rád jeho a on má rád mě. Můžu se na něj spolehnout, nemusíme spolu trávit čas pořád, ale trávíme ho rádi“*. komentuje mladší bratr RP. Sourozenci se mají rádi, rádi spolu tráví čas a těší se na sebe. Tento fenomén můžeme vidět u všech sourozenců.

Tato témata jsem našla shodná ve **všech rozhovorech**:

- 1) Témata rozhovorů v rodině
- 2) Změna vztahu sourozenců

11.2.8 Témata rozhovorů v rodině

Všechny rodiny se shodly, že jedním z ústředních témat jak se starším, tak s mladším dítětem je škola a běžné denní záležitosti. Mladší syn RP o tématech, která s rodinou probírají, říká: *„No tak o škole, asi i spíš co jsem dělal a jestli mám úkoly a tak“*. Se staršími sourozenci všichni rodiče také probírají vztahy. Tento fenomén jsme zaznamenali u všech rodin. Jak mladší, tak starší sourozenci chodí do školy. Mladší děti chodí na ZŠ a starší chodí na VŠ, proto škola může být jedním z hlavních témat všech rodin. Protože mladší sourozenci prochází pubertou, o vztazích se s rodiči velice nebaví a spíše se tomuto tématu prozatím vyhýbají. Starší sourozenci však toto téma s rodiči řeší často, protože jsou již dospělí, mají s rodiči otevřený vztah a chodí si k nim pro radu, jako například starší dcera RO: *„S mámou se bavím o svých vztazích a o svých kamarádech, občas to řeším i s otčím, ale to jen když by mi mohl dát nějaký input, který by dával smysl“*.

11.2.9 Změna vztahu sourozenců

Tak jak se proměňoval vztah rodič–dítě, můžeme pozorovat, že se vyvíjel a měnil i vztah mladší–starší sourozenec. Starší sourozenci uváděli, že dnes je vztah s mladším sourozencem více přátelský a dříve byl spíše autoritativní, protože mladší sourozenec byl moc malý. Měli potřebu svého sourozence v tomto období vychovávat. Rodiče tento vývoj také popisovali a shodovali se na tomto tvrzení se staršími dětmi. Starší dcera RO popsala změnu takto: *„No to rozhodně ty témata se mění, a to vidím i, že brácha rychle se jako mění a učí se a nasává ty vědomosti, a je to jako vidět, ještě jak já s ním nejsem každé den, tak se jako úplně mění úplně jako před mýma očima“*. Mladší sourozenci tuto změnu také zaznamenali a popisovali, že mají větší pocit partnerského vztahu se sourozencem. Do jisté míry to může být způsobeno dospíváním mladších sourozenců, se kterým se toto pojí. Mladší bratr RO popisoval: *„Začala mě brát víc... víc jako dospěleji nebo že se mnou mluví asi víc narovinu“*.

Dále se podíváme na témata, která jsou společná jen pro rodiny nově vzniklé, protože u nich mohl mít mimořádný vliv **na vztahy v rodině nový partner**:

- 1) Brzký odchod staršího sourozence z domova
- 2) Složitě vztahy s novým partnerem
- 3) Společný čas sourozenců
- 4) Problematické vztahy s bývalým manželem

11.2.10 Brzký odchod staršího sourozence z domova

Tento fenomén vidíme u všech nově vzniklých rodin. Obě starší děti odešly oproti primárním rodinám poměrně brzy. U obou rodin měl na odchod do značné míry vliv nový partner matky a neshody s ním. Můžeme si také povšimnout, že obě matky toho litují a mrzí je, že jejich děti odešly z domova takto brzy. Také mladší sourozenci vnímají to, že sourozenci jsou daleko, a tak se s nimi nemohou vídat tak často. Stejně tak si starší sourozenci uvědomují, že se od rodiny odstěhovali vcelku brzy, a kvůli tomu se čas se sourozenci snížil. V době, kdy se tak však dělo, to pro ně bylo jediné východisko. Starší sestra RO uváděla, že by tuto skutečnost ráda změnila: „*Štve mě, že jako bráchu vidám fakt málo, a on s tím jako nebyl vůbec spokojenej, když jsem šla na tu střední a odstěhovala se, no, a to je mi líto no*“. Starší bratr z rodiny PR také uváděl, že kvůli odstěhování netráví s rodinou tolik času, a kdyby odstěhování nenastalo, trávil by s rodinou času více.

11.2.11 Složitý vztah s novým partnerem

Oba starší sourozenci se shodují, že vztah s novým partnerem nebyl zcela jednoduchý. V jedné z rodin vyústil ve velkou hádku a následnou stagnaci komunikace mezi otčím a starším dítětem na půl roku. V druhé rodině přetrvává mírné napětí mezi dcerou a otčím dodnes. Některé připomínky, které otčím má, připadají nevlastní dceři zbytečné, což narušuje jejich vztah. Vidíme tedy, že vztahy v rodině byly ovlivněny i příchodem nového partnera a nějaký čas trvalo, než se vztahy uklidnily. Obě děti však poukazují na fakt, že mají otčíma rády a jsou rády za to, co pro ně jako malé dělal a dělá, protože si uvědomují, že nejsou jeho vlastní děti.

11.2.12 Čas, který spolu sourozenci trávili

Jak rodiče, tak děti se shodli na tom, že tím, že starší sourozenci mají i rodinu od biologického otce, jsou nuceni čas dělit mezi obě rodiny, které mají. Starší sourozenci nemohli brát mladší sourozence na všechny aktivity, které s rodinou biologického otce podnikali, protože by to nebylo zcela vhodné. Matka PR zmiňovala: „*Tím, že má tuhle tu část rodiny jinde, tak samozřejmě ten čas se tříští na tyhle dvě strany. Není to nějak špatně, ale prostě to tak je. A kdyby byl biologickéj otec jeden, tak by to bylo podle mě trochu jiný. Dělal bychom všichni všechno no*“. Oba mladší sourozenci si tento fakt uvědomovali a byli si vědomi toho, že se sourozenci nemohou některé aktivity dělat. Tím, že oba starší

sourozenci bydlí u biologického otce, je pro ně náročné se se sourozencem vídat. Mohou se vidět, jen pokud jedou na návštěvu k matce. Starší bratr PR komentuje takto: „*Hele, asi vždycky když jsou ty rodiče oba biologický, tak je to všechno takový stmelenější a takový bližší, a hlavně to nenarušují ty problémy, co jsem měl s otčím. Takže asi by to bylo všechno mnohem hezčí, láskyplnější, kdyby sem tam jako já neměl tyhle rozbroje. Oni logicky jsou do toho zapojení úplně všichni*“. Na základě neshod, které starší syn a otčím z rodiny PR měl, starší syn omezil komunikaci s rodinou a odstěhoval se. Tím se čas, který spolu sourozenci trávili, podstatně změnil a omezil. Kdyby měli sourozenci stejného otce, tato situace by pravděpodobně nenastala.

11.2.13 Problematické vztahy s bývalým manželem

Oba manželé z nově vzniklého páru uváděli, že bývalý partner na začátku jejich vztahu nesl nového partnera velice špatně a snažil se nějakým způsobem zasahovat do vztahů v rodině, což mělo neblahý účinek na vztahy v rodině. Rodiče také uváděli, že děti tyto neshody vnímaly a také se tak chovaly. Obě rodiny se shodly na tom, že když byly děti malé, vyhrožovaly rodičům, že danou věc nahlásí biologickému otci. Také kontakt, který biologický otec někdy zcela neudržoval, měl velký vliv na dynamiku celé rodiny. Děti samozřejmě chtěly trávit čas i s biologickým otcem, ale protože vztahy byly složité, otec se někdy s dětmi nevídal tak, jak by si přály. Matka z rodiny PR zmiňovala, že otec „*mu něco slíbil, pak to nedodržel, tak to s ním mávalo no*“. Matka z rodiny PO popisovala: „*Ono tím, že tam byl ten tatínek, který byl sem tam dost protivný a neulehčoval to, tak to bylo někdy náročné*“. Vztah s biologickým otcem měl vliv na vztahy v nově vzniklých rodinách a ovlivňoval chování dětí, jak z výpovědí vyplývá.

11.3 Interpretace výsledků

V této kapitole se budu zabývat odpověďmi na výzkumné otázky. Tyto otázky byly vytvořeny a stanoveny před započítím celého výzkumu a je jich pět.

Jaké změny vnímá starší sourozenec ve vztahu s rodiči po narození mladšího sourozence?

Tato otázka se zaměřuje na vztahy v rodině po narození mladšího sourozence. Snažila jsem se jí zjistit možné faktory, které působily na vztahy v rodině po narození mladšího sourozence, a změny, které s jeho narozením přišly.

Rodiny se v této otázce neshodly na jednom společném tématu, avšak u některých se narození nového člena promítlo do rodinného fungování. Jedná se tedy o individuální prožívání této situace jedinci. Tímto individuálním prožíváním bylo, že starší dcera z rodiny RS měla pocit větší důvěry od rodičů. Dále u rodin RA a RO se objevuje u starších sourozenců téma *většího soustředění se na miminko*. U rodiny RA je to způsobené komplikacemi po porodu a u rodiny RO se jedná o soustředění nevlastního otce na miminko místo nynějšího soustředění se na starší dceru. Také u rodin RO a RA se objevilo téma lepších/stmelenějších vztahů. Jedná se tedy o individuální prožitky účastníků, bohužel se nepodařilo nalézt společné téma pro všechny rodiny.

Jakou zkušenost mají rodiče a sourozenci s velkým věkovým rozdílem?

U třech rodin rodiče zmiňovali, že věkový rozdíl je *příliš velký*. Kvůli tomu docházelo k menší interakci mezi dětmi, protože se obě nacházely v jiných vývojových fázích a měly *odlišné potřeby a zájmy*. To rodiče zpětně mrzí a již by zvolili menší věkový rozestup. Starší děti jsou dnes na vysoké škole, a proto jsou přes týden mimo domov. Kvůli tomu jsou sourozenci v *menší interakci*, nežli tomu bylo, když bydlely starší děti doma.

Jedna rodina je však s velkým věkovým rozpětí spokojená, protože se díky němu mohla *finančně stabilizovat* a mít více času a prostoru pro nové dítě.

Jaké změny vnímá starší sourozenec ve vztahu s mladším sourozencem a mladší sourozenec ve vztahu se starším sourozencem v průběhu let?

Starší sourozenci se všichni shodli na tom, že se vztah s mladším sourozencem v průběhu let vyvíjel a stále se vyvíjí. Může za to dospívání mladších sourozenců. Dříve byl vztah spíše *autoritativní* vzhledem k věku mladších sourozenců. Dnes jej popisují spíše jako *přátelský/partnerský*. Sourozenci také uváděli, že měli tendenci mladšího sourozence *vychovávat* a dnes k nim mají sourozenci *přirozený respekt*, někdy k nim dokonce *vzhlíží*. Vztah jako takový se však k mladším sourozencům nezměnil. Stále jej popisovali jako hezký a velice dobrý.

Jedna starší sestra však uvedla, že čím jsou sourozenci starší, tím je jejich *vztah vzdálenější*. Důsledkem je především velký věkový rozestup, protože mají sourozenci jiné zájmy a starší sestra má mnoho povinností, a proto nemá na svého bratra tolik času. I přes tento fakt má svého bratra stále stejně ráda.

Jakou má mladší sourozenec zkušenost se vztahem se starším sourozencem?

Všichni mladší sourozenci své starší sourozence mají opravdu rádi. Čas, který spolu tráví, je pro ně důležitý a velice si jej užívají. Rádi by se svými sourozenci trávili *více času*, ale chápou a respektují povinnosti starších sourozenců. *Nevnímají*, že by mezi nimi panovaly *neshody*, spíše naopak. Mladší sourozenci se také svým starším sourozencům *svěřují* a mluví s nimi o osobních tématech. V některých rodinách také uvádí, že spolu mají *důvěrnější* vztah než s rodiči. Obecně o vztahu říkají, že je *přátelský*.

Jak se od sebe liší zkušenost rodiny primární a nově vzniklé?

Protože do rodiny přišel nový partner a děti nežily s biologickým rodičem v jedné domácnosti, shodly se obě nově vzniklé rodiny na tom, že *čas*, který starší dítě má, musí dělit mezi biologického otce a novou rodinu. Také se ukázalo, že *bývalý manžel* měl potřebu do rodiny zasahovat, čímž narušoval vztahy v rodině.

Starší děti měly nebo mají *s novým partnerem matky „problémy“*. U jedné rodiny tyto problémy vyústily ve velké rozepře a u druhé lehce přetrvávají. Jedná se o poznámky otčíma směrem k nevlastní dceři, které jsou jí protivné, a myslí si, že jsou vzhledem k jejímu věku nepatřičné. I v důsledku těchto „problémů“ se děti z nově vzniklých rodin *odstěhovaly* z domova dříve nežli děti z rodin původních. I přesto si obě děti *váží* všeho, co pro ně nevlastní otec udělal, a mají ho svým způsobem rády.

12 DISKUZE

Tato práce se zaměřuje na situaci, kdy se do rodiny narodí o půl generace mladší dítě, přičemž starší sourozenec v tu dobu prochází pubertou. Ve výzkumu jsem se snažila hlouběji porozumět rodinnému prožívání, zachytit osobní zkušenost jednotlivých členů rodiny a proniknout do rodinného systému a jeho fungování. Výše můžeme vidět, že jsem nejprve popisovala jednotlivé případy a až poté jsem prováděla analýzu, díky které jsem identifikovala společná témata pro rodiny, která mi napomohla odpovědět na výzkumné otázky. Ty jsem vytyčila před započítím samotného výzkumu. Nyní si poznatky, které jsme získali na základě analýzy, zasadíme do teoretického kontextu, kterým jsme se zabývali v první části této práce.

Teoretická část je rozdělena do několika kapitol. První z nich se zabývá rodinou, jejím vymezením z několika hledisek, funkcí, kterou rodina pro jednotlivce zastává, a také vztahy rodiče–dětí a jejich důležitosti (Vágnerová, 2012). Této důležitosti jsou si vědomi všichni starší sourozenci. Uváděli, že s rodiči mají dobré vztahy, nebáli se s rodiči hovořit o osobních, těžkých tématech, svěřovat se jim. Uváděli, že je pro ně domov bezpečným místem a je pro ně důležitý. Také dva starší sourozenci naráželi na to, že je nevlastní otec bral na dovolené, přestože nemusel. Uvědomovali se, že to není samozřejmost, a byli za to velice vděční. Jeden mladší sourozenec uváděl, že mu otec koupil kolo, které si velice přál. Uváděl také, že mu dopřeje vše, co si přeje, i když na to musí někdy počkat. Také si uvědomoval, co všechno mu rodina přináší.

Změny po narození mladšího sourozence starší sourozenci nezachytili. Dva starší sourozenci uváděli, že jim dali rodiče větší prostor, který v období pubescence uvítali. Na toto téma naráží hned několik autorů. Ti zmiňují, že je dobré dát svým potomkům prostor právě v období dospívání, a pokud se jim potomci svěřují i v období pubescence, měli by si toho rodiče vážit, protože je to ukazatel důvěry (Cenková & Langrová, 2010; Říčan, 2014). I toto byl jeden z ukazatelů dobrých vztahů rodičů s dětmi, jak s mladšími, tak se staršími.

Dále jsme se zabývali zátěžovými situacemi v rodině. Předpokládali jsme, že narození nového člena by mohla být pro rodinu zátěžová situace, a v některých případech se tomu tak stalo. V jedné rodině byla zátěž způsobená nemocí mladší sestry po porodu. Rodina se musela vypořádávat se strachem o dítě. Nebyli si jisti, zda dítě přežije, a bylo to pro ně velice náročné. Starší sestra byla v tu dobu sama doma, nebo přebývala u kamarádky. Rodiče

starší dceru velice chválili za to, jak celou situaci zvládala, a bylo vidět, že jsou na ni hrdí. S touto situací se dokázala rodina vypořádat a její členové uváděli, že je to stmelilo. V literatuře je uváděno, že v rodinné resilienci jde o podporu, komunikaci, vyrovnání se se zátěžovou situací rodiny a udržení její funkce a rovnováhy (Šolcová, 2009). Z výpovědi rodiny bylo patrné, že rodina dokázala rovnováhu udržet a situace, kterou museli projít, je posílila. O tomto také hovoří experimenty, které se zabývaly zvládáním stresových situací a zlepšením se v této oblasti (Nolen-Hoeksema, 2012). Stejně jako tato rodina i další rodina se musela potýkat s nemocí matky. Můžeme si povšimnout, že je tato situace také posílila. Zátěžovou situací, kterou se musely potýkat dvě rodiny, byl rozvod, nový partner v rodině a potíže, které způsoboval biologický otec starších dětí. Rozvod je náročný pro všechny zúčastněné. Předchází mu napjaté vztahy mezi rodiči a děti toto napětí vnímají (King, 2002). Pro děti může být přijetí nového partnera velice náročné stejně tak jako pro bývalé partnery (Poupětová, 2009). To se v našem výzkumu ukázalo. Starší děti měly v mládí s novým partnerem matky velice komplikovaný vztah, což u jednoho dítěte vyústilo v odstěhování se od rodiny. V období adolescence se chce dítě osamostatnit a rozvod může přispět k tomu, že děti „utíkají“ dříve z domova (Tyeber, 2007). Bývalí manželé zvládali celou situaci velice těžko a ovlivňovali tím chování dětí. To v literatuře autoři také zmiňují (Fagan & Churchill, 2012).

Role narození dle jeho pořadí je pro nás také důležitá. Všechny starší děti byly prvorození a všechny až na jednoho staršího sourozence byly do příchodu mladšího sourozence jedináčci. Všichni se na mladšího sourozence těšili nebo si ho přáli a díky věkovému rozestupu, který byl alespoň 10 let, byl mladší sourozenec vychováván jako jedináček (Skládalová, 2018). Tím, že je věkový rozdíl mezi sourozenci takto velký, sourozenci uváděli, že je mladší sourozenci považují za vzor. To koresponduje i s literaturou (Daloz, 2002). Konflikty mezi sebou sourozenci nemají, na tom se shodli všichni účastníci výzkumu. Studie, která se tímto zabývala, upozorňovala, že méně konfliktů bylo mezi sourozenci, kteří měli mezi sebou velký věkový rozestup (Stocker et al., 1997). Zároveň se kvůli velkému věkovému rozdílu sourozenci nachází v odlišných vývojových fázích, a tak mezi nimi neprobíhá tolik interakce. Starší sourozenci jsou již odstěhovaní z domu a jezdí za rodinou jen některé víkendy a mladší sourozenci prochází pubertou a mají své povinnosti, zájmy a potřebují prostor. U dětí, které mají malý věkový rozestup a nachází se v podobné vývojové fázi, vidíme, že mezi nimi probíhá více interakce (Rosenberg & Sutton-Smith, 1969). Všichni sourozenci se shodovali, že mají mezi sebou krásný vztah. Mají se rádi a rádi

spolu tráví čas. To mohlo být zapříčiněno plánovaným těhotenstvím, protože starší děti byly na nového člena rodiny připraveny, a tak to pro ně nemusela být tak zátěžová situace, a také velkým věkovým rozdílem mezi dětmi. Děti neměly potřebu mezi sebou soupeřit, starší sourozenec byl již rozumnější, když mladší přišel na svět. V literatuře se setkáme s rozporuplnými tvrzeními. Narození nového člena může být stresující a velký věkový rozdíl snižuje potřebu si konkurovat (Daloz, 2002; Rosenberg & Sutton-Smith, 1969).

Puberta, kterou mladší sourozenci prochází, nepůsobí na vztahy v rodině nijak závažně. Rodiče již tento fenomén znají od starších dětí a starší sourozenci si vzpomínají na svoji pubertu, a proto mají pro mladší sourozence pochopení. Největší změny rodiny shledaly ve vlastních aktivitách mladšího dítěte a také větší plejádě témat ke konverzaci se starším sourozencem. Starší sourozenci udávali, že jsou mladší „dospělejší“ a dá se s nimi více komunikovat. Pozorovali díky tomu změny ve vztazích s mladšími sourozenci a uváděli, že se jejich vztah vyvíjí. To může být zapříčiněno dozráváním nervové soustavy, formováním abstraktního myšlení a myšlení formálních logických operací (Říčan, 2014; Thorová, 2015).

Starší sourozenci jsou již dospělí a nachází se v období mladé dospělosti. Jejich hlavním tématem k rozhovoru s rodiči jsou vztahy a škola. Navazování intimního vztahu je jedním z „úkolů“ tohoto období, a proto se nejspíše také objevuje nejvíce v rozhovorech s rodiči (Vágnerová, 2012). Rodiče se nacházejí na přelomu střední a pozdní dospělosti. Dva starší sourozenci uváděli, že rodiče již nemají tolik energie, a jedna matka o tomto fenoménu také hovořila. To je v souladu s literaturou. Toto období je „ztrátou“ energie příznačné (Thorová, 2015).

Můžeme tedy vidět, že výzkum se s literaturou do značné míry shoduje. Výsledky výzkumu do jisté míry potvrzují výsledky dostupné literatury. S některými výsledky jsou v rozporu a bylo by zajímavé tyto fenomény sledovat s větším vzorkem. Přínos práce spatřuji v pohledu na rodinu všech zúčastněných. Sledované téma jsem zkoumala ze všech pohledů účastníků, kteří tuto situaci zažívali. Výzkum jsem obohatila o pohled otce, který byl v literatuře často opomíjen, a také mladšího sourozence, který byl pro tento výzkum důležitý.

V této práci jsme shledali několik limitů. Myslím si, že počet rodin (4) byl dostačující, určitě by bylo toto téma zajímavé sledovat i ve větším měřítku. V našem výzkumu se jednalo o rozhovory se čtyřmi rodinnými příslušníky v každé rodině, a tedy 12 rozhovorů a porovnávání rodin nově vzniklých a primárních. Proto byla práce s daty někdy náročná. Pro zobecnění a případné nalezení dalších společných témat rodin by však bylo

zapotřebí rodin více. Tím, že byla kritéria nastavena striktně, bylo těžké najít rodiny, které by se do tohoto výzkumu zapojily. Také bylo náročné plánovat rozhovory kvůli časovým možnostem rodiny.

Další limit shledávám v nerovnoměrných podmínkách rozhovoru. Bohužel se mi nepodařilo provést jeden rozhovor prezenční formou. Rodina onemocněla a kvůli probíhající pandemii jsem ji nemohla navštívit doma a rozhovor byl veden přes platformu Google Meet online. V důsledku méně osobního kontaktu se mi rodina nemusela tak otevřít, ale při analýze výsledků jsem to nezaznamenala.

Přínos této práce shledávám v informačním potenciálu pro rodiny, které se potýkají se stejnou situací. I pro samotné rodiny, ve kterých jsem rozhovor prováděla, byl rozhovor přínosem. Rodiny byly v závěru rády, že se mohly zamyslet nad tématy, o kterých se u nich doma nemluví, a uvědomit si tak například změny, které by v domácnosti rády zavedly.

Jak jsem výše zmínila, aplikační rozměr práce vidím především v informačním potenciálu práce. Rodiny, které prochází stejnou situací, by mohly díky této práci nabýt pocit, že se podobně cítí i jiní lidé, což by jim mohlo pomoci zvládat strasti spojené s danými situacemi. Také by se na základě této práce mohli všichni zúčastnění lépe pochopit a zjistit, jak danou situaci prožívají jiní členové jejich domácností.

13 ZÁVĚR

Na základě výzkumné části jsme stanovili tato zjištění:

Plánované těhotenství jsme shledali u všech rodin. Na základě něj byla u všech rodin *šťastná reakce na miminko*, jak od rodičů, tak také od starších sourozenců. Ti se na dítě těšili.

Příliš velký věkový rozdíl mezi sourozenci ovlivnil jejich vztah a také čas, který spolu sourozenci tráví. Kvůli tomu je v současnosti mezi dětmi *menší interakce*, nežli byla dříve, a v dřívějších fázích života měli *odlišné zájmy a potřeby*. Velký věkový rozdíl přinesl rodině *finanční stabilitu*.

Vztah sourozenců se z pohledu staršího sourozence stále vyvíjí a dříve byl spíše *autoritativní*, dnes jej starší sourozenci popisovali jako spíše *přátelský/partnerský*. Starší sourozenci měli tendenci svého sourozence *vychovávat / pečovat o něj* a dnes k nim sourozenci *vzhlíží* a mají k nim *přirozený respekt*.

Čas, který mladší sourozenci tráví se staršími, je pro ně velice důležitý a chtěli by jej trávit víc. Oba sourozenci jsou si však vědomi povinností, které mají, a respektují, že společně čas již tolik netráví.

Rodiny nově vzniklé a primární se od sebe v prožívání liší. To je zapříčiněné několika faktory, které na nově vzniklé rodiny působí. Je jím především *biologický otec* staršího dítěte. Ten měl potřebu do rodiny zasahovat a narušovat nový rodinný systém. Dalšími faktory jsou *čas*, který starší sourozenec dělil mezi biologického otce, jeho rodinu a nově vzniklou rodinu, či problémy starších sourozenců s *novým parterem matky*, které se v rodinách objevovaly a na základě kterých se starší děti odstěhovaly od rodiny pryč.

14 SOUHRN

Tato práce se zabývá vztahy v rodině po tom, co se narodil mladší sourozenec a starší procházel pubertou. V této práci jsme se zaměřili na vztahy v rodině, jak je vnímají jednotliví účastníci, jaké změny nastaly ve vztahu sourozenců v průběhu let, jak narození mladšího sourozence ovlivnilo vztahy v rodině, co pro rodiče znamenal velký věkový rozdíl mezi sourozenci a zda se od sebe liší rodiny primární a nově vzniklé. Tento fenomén jsme se rozhodli zkoumat z pohledu matky, otce a mladšího i staršího sourozence, abychom mohli lépe a hlouběji proniknout do fungování rodiny a do jejich vztahů. Také je to z důvodu uceleného obrazu situací a témat, se kterými se rodiny potýkaly.

Celá práce je rozdělena do dvou částí. První část je teoretická a slouží k přehledu literatury a ukotvení celé práce. Skládá se ze 6 kapitol. Ty se zaměřují na témata, jako je rodina, její funkce, zátěžové situace, resilience rodiny, rozvod a nový partner v rodině. Dále se v ní zabýváme rolí dítěte dle pořadí narození, velkým věkovým rozdílem, obdobím pubescence a dospělosti a na závěr srovnáním s podobnými výzkumy. V praktické části se zaměřujeme na výzkum, který je fenomenologicky orientovaný. Zaměřujeme se v něm na vztahy v rodině a jejich prožívání. V této části práce je nejdůležitější popis účastníků výše zmiňovaného fenoménu, a tedy vztahů v rodině. Níže si představíme obě výše zmíněné části práce.

První kapitola se zabývá rodinou, jejím fungováním, její důležitostí a také vztahy otce a matky s dětmi. Rodina je jedním z nejdůležitějších systémů, který v životě máme. Je důležitá pro naše budoucí vztahy a má několik funkcí. Je to funkce finanční, ochranná i biologická (Kraus 2014). Rodina formuje lidskou psychiku a člověk se díky ní stává společenskou bytostí. Osvojujeme si díky ní řeč, kulturu, normy atd. (Kraus & Poláčková, 2001). Rodiče jako takoví jsou pro náš vývoj také důležití. Okolo 12. týdne se dítě začíná orientovat na matku, a to trvá až do 6. měsíce (Bowlby, 2010). S matkou je důležité utvořit připoutání. To zaručuje dítěti bezpečí a jistotu směrem od matky k dítěti. Tato vazba se promítne do vztahu s druhými lidmi (Ruppert, 2011). Otec do vztahu přináší převážně konfrontaci s okolním světem. Děti si skrze tento vztah formují zdravé sebevědomí a skrze hru mírní svoji agresi (Ballnik, 2012).

Druhá kapitola se zaměřuje na zátěžové situace v rodině, resilienci, rozvod a nového partnera. Zabýváme se zde resiliencí jako takovou a také resiliencí rodiny. Ta se od resilience

jednotlivce liší především v tom, že jednatel se se zátěžovou situací musí vyrovnat sám, ale také rámci rodinného systému. V zátěžových situacích je pro rodinu důležitá komunikace a vzájemná podpora (Šolcová, 2009). Ke zvládnání těchto situací jedinci používají tzv. copingové strategie, což jsou strategie sloužící ke zvládnání stresu (Paulík, 2010). Rozvod a nový partner v rodině jistě patří do zátěžových situací, se kterou se musí rodina potýkat. Rozvod se netýká jen rodičů, ale také dětí (King, 2002). Rozvod může zvýšit odolnost dětí, nebo naopak zhoršit jejich chování (Fagan & Churchill, 2012). Přijetí nového partnera může být pro dítě náročné i přesto, že pro rodiče přináší novou naději (Poupětová, 2009).

Role postavení dítěte dle pořadí narození navazuje na výše popsanou kapitolu. Zabýváme se v ní prvorozenými, druhorozenými a prostředními dětmi, nejmladšími dětmi a jedináčky. V této kapitole a podkapitolách se věnujeme typickým znakům těchto jedinců. Zaměřujeme se na charakteristické chování, patologie jedinců a jejich hlavní rysy (Skládalová, 2018).

Věkový rozdíl mezi dětmi je pro tuto práci klíčový. Proto jsme mu věnovali jednu samostatnou kapitolu. Pojednáváme zde o malém věkovém rozdílu mezi dětmi a o velkém věkovém rozdílu, kterého se týká naše práce. Z literatury vyplývá, že velký věkový rozdíl snižuje potřebu dětí si mezi sebou konkurovat a jsou vychovávány jako jedináčci. Rodiče více při výchově mladšího dítěte uplatňují zkušenosti nabyté výchovou prvního dítěte. U sourozenců se může vyskytovat žárlivost, ale ta může mít na vývoj dětí pozitivní vliv. Může také zapříčinit snížení konfliktů mezi sourozenci, nebo může být pro děti naopak stresující. Starší dítě může být pro mladší vzorem a podněcovat jej k rozhodnutí jít na vysokou školu (Altmejd et al., 2021; Dalloz 2002; Novák, 2007; Skládalová, 2018; Stocker, et al., 1997).

Předposlední kapitola se zaměřuje na období pubescence a dospělosti. Zabýváme se v ní psychickou, vztahovou i fyzickou stránkou dospívání, změnami, které v ní probíhají, co nové období přináší a jak se projevuje (Řičan, 2014). U dospělosti se zaměřujeme na vynořující se dospělost, mladou dospělost, střední dospělost a pozdní dospělost. Zde si opět popisujeme charakteristické rysy těchto období, s jakými vývojovými úkoly se potýkáme, jaké změny jedinec prožívá a jaká témata jsou pro něj důležitá (Thorová, 2015).

Poslední kapitola je věnována podobným výzkumům. Zde se zaměřujeme na ovlivňování vnějších konfliktů na chování a emotivitu dětí v rodině. Tento výzkum prováděli autoři na 504 dyádách matka–dítě a otec–dítě (Yucel & Latshaw, 2021). Další studie se zabývala podporou sourozenců a jejím vlivem na chápání problémů v životě (Branje et al.,

2004). Poslední výzkum se zaměřoval na velký věkový rozdíl a z výzkumu vyplývá, že pokud je věkový rozdíl velký, starší sourozenec je dominantnější. Dominantnost se může projevat i skrze péči a starostlivost o mladšího sourozence (Furman & Buhrmester, 1985).

V praktické části jsme se zaměřili na analýzu a interpretaci výsledků, které jsme získali skrze interpretativní fenomenologický přístup. Celkový vzorek tvořilo 16 respondentů. Jednalo se o 2 rodiny nově vniklé a 2 rodiny primární. Rodinu jsme brali jako jednotlivé celky, které jsme analyzovali. Pro výzkum jsme zvolili záměrný výběr respondentů, kvůli nastaveným kritériím. Data pro analýzu jsme získali skrze polostrukturovaný rozhovor, které jsme poté podrobili analýze. Nejprve jsme analyzovali jednotlivé rozhovory v rodině zvlášť. Následně jsme tyto analýzy analyzovali společně a na závěr jsme jednotlivé rodinné celky analyzovali mezi sebou. Zároveň jsme sledovali odlišnosti mezi rodinami primárními a nově vzniklými. Na základě analýzy nám vykryštovala společná témata pro rodiče, starší sourozence a rodiče, starší a mladší sourozence, pro rodiny nově vzniklé a pro všechny zúčastněné v rozhovorech. Na základě těchto zjištění jsme si odpověděli na výzkumné otázky.

Protože si můžeme výše všimnout, že společná témata se dělí do 5 skupin, společně si je teď představíme a utvoříme z nich závěry. První skupina je společná pro rodiče a jsou jimi tato témata: ***Stěžejní situace v manželství a Plánované těhotenství***. Všichni rodiče se na těchto tématech shodovali. V manželství udávali jako stěžejní situace stěhování a narození dětí. Pro všechny rodiče byly tyto situace nesmírně důležité a formovaly vývoj manželství. Všichni rodiče se také shodovali, že mladší sourozenec byl plánovaný. To mohlo mít vliv také na jeho přijetí, jak si popíšeme níže.

Starší sourozenci a rodiče se shodovali na těchto společných tématech: ***Šťastná reakce na miminko, Dobrý vztah s mladším sourozence a Méně času doma***. Jak jsme již výše zmínili, tím, že bylo mladší dítě plánované, celá rodina měla z těhotenství radost a na miminko se těšila. Společně o novém sourozenci v rodině hovořili a těšili se na něj. To mohlo mít také vliv na vztahy sourozenců, které všichni rodiče a starší sourozenci popisovali jako dobré. Rodiče byli se vztahy sourozenců spokojeni a shodovali se na tom, že je starší sourozenec pro mladšího sourozence vzorem. Tím, že se všichni starší sourozenci odstěhovali kvůli vysoké škole z domova, netráví doma již tolik času, a tím pádem ani se svým mladším sourozencem.

Mladší a starší sourozenci se shodovali na těchto tématech: ***Více společného času a Dobrý vztah***. Jak jsem výše uváděla, protože sourozenci chodí na vysokou školu v jiném

městě, doma již netráví tolik času. Všichni se shodovali tedy na tom, že by spolu chtěli trávit víc času. Také se shodovali na tom, že mají mezi sebou dobrý vztah i přes velký věkový rozdíl.

Ve všech rozhovorech, tedy v rozhovorech s rodiči, staršími i mladšími sourozenci, jsme shledali tato společná témata: *Témata rozhovorů v rodině* a *Změna vztahu sourozenců*. Všichni udávali, že ústředními tématy v rodinách je škola, a to jak se starším, tak s mladším sourozencem. Se starším sourozencem se také rodiče baví o vztazích, a to jak o intimních vztazích, tak kamarádkých. Stejně tak jak pozorujeme vývoj vztahu u rodičů, můžeme si povšimnout vývoje vztahu u sourozenců. Dříve jej popisovali sourozenci jako spíše autoritativní, dnes jej nazývali přátelským. Mladší sourozenci mají větší pocit přijetí od starších sourozenců, nežli tomu bylo dříve.

Společná témata pro rodiny nově vzniklé jsme identifikovali tato: *Brzký odchod staršího sourozence z domova*, *Složité vztahy s novým partnerem*, *Společný čas sourozenců* a *Problematické vztahy s bývalým manželem*. Starší děti v důsledku rozepří s novým partnerem odešly z domova dříve nežli starší děti z rodin primárních. Na tento fenomén měl do jisté míry vliv nový partner matky, se kterým měly starší děti složitý vztah. Docházelo s ním i k rozepřím. Protože starší sourozenci měli rodinu i od biologického otce, museli svůj čas dělit mezi dvě rodiny, a tím pádem s mladším sourozencem netrávili tolik času. Bývalý manžel měl potřebu do rodin ze začátku vztahu nových partnerů zasahovat a tím narušoval fungování nově vzniklé rodiny.

Limity práce shledáváme především v počtu respondentů. Pokud bychom chtěli zjištění zobecnit, byl by zajisté potřebný větší počet respondentů. Domníváme se však, že pro účely této práce je vzorek dostačující. Dalším limitem byla nastavená kritéria, která vyřazovala z výzkumu většinu rodin. Poslední limit shledáváme v nestejných podmínkách rozhovorů. Kvůli pandemické situaci bohužel nebylo možné provést jeden rozhovor s rodinou prezenčně a musel být proveden přes platformu Google Meet. Ač si myslíme, že nedošlo ke zkreslení odpovědí, zajisté to mohlo mít vliv.

Z práce mohou těžit rodiny v obdobných situacích, které řeší podobné problémy a témata. Práce může rodičům pomoci více porozumět svým dětem a také dát rodinám pocit, že v těchto situacích nejsou samy a že tyto problémy řeší i někdo jiný. Práce má informační potenciál.

LITERATURA

- Adler, A. (2018). *Člověk, jaký je: základy individuální psychologie*. Portál.
- Ainsworth, M. D. S. (1967). *Infancy in Uganda: infant care and the growth of love*. Johns Hopkins Press.
- Aldwin, C. M. (2007). *Stress, coping, and development: an integrative perspective*. Guilford Press.
- Altmejd, A., Barrios-Fernández, A., Drlje, M., Goodman, J., Hurwitz, M., Kovac, D., ... & Smith, J. (2021). O brother, where start thou? Sibling spillovers on college and major choice in four countries. *The Quarterly Journal of Economics*.
- Amirkhan, J. H. (1990). A factor analytically derived measure of coping: The Coping Strategy Indicator. *Journal of personality and social psychology*, 59(5), 1066.
- Arnett, J. J. (2000). Emerging adulthood: A theory of development from the late teens through the twenties. *American psychologist*, 55(5), 469–480.
- Arnett, J. J. (2010). Emerging adulthood (s). Bridging cultural and developmental approaches to psychology: *New syntheses in theory, research, and policy*, 255–275.
- Ballnik, P. (2012). *Otcem i po rozvodu*. Portál.
- Berger, M., & Gavillon, I. (2011). *Když se rodiče rozvádějí: jak pochopit citění dítěte a jak mu pomoci*. Portál.
- Bertini, K., (2013). *Sendvičová rodina: Souběžná péče o malé děti a seniory*. Portál. 216 s. ISBN 978-80-262-0478-7.
- Blatný, M. (Ed.). (2017). *Psychologie celoživotního vývoje*. Karolinum Press.
- Bowlby, J. (2010). *Vazba: teorie kvality raných vztahů mezi matkou a dítětem*. Portál.
- Branje, S. J. T., van Lieshout, C. F. M., van Aken, M. A. G., & Haselager, G. J. T. (2004). Perceived support in sibling relationships and adolescent adjustment. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 45(8), 1385–1396. doi:10.1111/j.1469-7610.2004.00332.x
- Brunecký, Z., & Teyschl, O. (1973). *Duševní vývoj a výchova dítěte*. Orbis.
- Carver, C. S., Scheier, M. F., & Weintraub, J. K. (1989). Assessing coping strategies: A theoretically based approach. *Journal of Personality and Social Psychology*, 56(2), 267–283. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.56.2.267>
- Cenková, T., & Langrová, M. (2010). *Jak přežít pubertu svých dětí*. Grada.
- Craig, L. (2006). Does father care mean fathers share? A comparison of how mothers and fathers in intact families spend time with children. *Gender & Society*, 20(2), 259–281.
- Cui, M., & Fincham, FD (2010). *Rozdílné účinky rozvodu rodičů a manželského konfliktu na romantické vztahy mladých dospělých*. *Osobní vztahy* 17 (3), 331–343.

- Czso.cz, (2014). 3Demografický vývoj. Získáno 3.1. 2022 z: <https://www.czso.cz/csu/czso/13-2105-05-v letech 2000 az 2004-3 3 narozeni- zemreli- snatky- rozvody>
- Czso.cz, (2021) Pohyb obyvatelstva – rok 2020. Získáno 3.1. 2022 z: <https://www.czso.cz/csu/czso/c/ri/pohyb-obyvatelstva-rok-2020>
- Čapek, J., a Čapeková M., (2010). *Pozitivní výchova sourozenců v rodině*. Portál.
- Dalloz, D. (2002). *Žárlivost a rivalita*. Portál.
- Dostupné z: https://www.youtube.com/watch?v=iLjHAP9Cho4&t=51s&ab_channel=LucieSulovsk%C3%A1
- Dunovský, J. (1999). *Sociální pediatrie: vybrané kapitoly*. Grada.
- Ellis, B. J., Bates, J. E., Dodge, K. A., Fergusson, D. M., John Horwood, L., Pettit, G. S., & Woodward, L. (2003). Does father absence place daughters at special risk for early sexual activity and teenage pregnancy? *Child development*, 74(3), 801–821.
- Erikson, E. H. (2002). *Dětství a dospívání*. Agro.
- Erikson, E. H. (2015). *Životní cyklus rozšířený a dokončený: devět věků člověka*. Portál.
- Evans, C. (1986). Humanistic Psychology, Higher Education, and Heart: Reflections with a little help from Jung. *Self & Society*, 14(6), 245–296.
- Everett, C., A., & Everett, SV. (2000). Zdravý rozvod pro rodiče i děti: původní, klinicky ověřený program provázející čtrnácti etapami procesu rozchodu, rozvodu až k případnému uzavření nového manželství. *Talpress*.
- Fagan, P., F., & Zill, N. (2011). “The Second Annual Index of Family Belonging and Rejection,” (Washington, D.C.: Marriage and Religion Research Institute, 17 November 2011).
- Fagan, PF, & Churchill, A. (2012). The effects of divorce on children. *Marri Research*, 1, 1–48.
- Flowerdew, J., & Neale, B. (2003). Trying to Stay Apace. *Childhood*, 10(2), 147–161. doi:10.1177/0907568203010002003
- Fonagy, P. & Target, M. (2005). *Psychoanalytické teorie*. Portál.
- Furman, W., & Buhrmester, D. (1985). Children's perceptions of the personal relationships in their social networks. *Developmental Psychology*, 21(6), 1016–1024.
<https://doi.org/10.1037/0012-1649.21.6.1016>
- García-Mainar, I., Molina, J. A., & Monteuenga, V. M. (2011). Gender differences in childcare: time allocation in five european countries. *Feminist Economist*, 17(1), 119–150.
- Geist, B. (1992). *Sociologický slovník*. Victoria publishing.
- Goldberger, K. (1963). *Děti bez lásky*. youtube.com
- Hartl, P., & Hartlová, H. (2000). *Psychologický slovník*. Portál.

- Hasmanová Marhánková, J., Kreidl M., & Hubátková B. (2012). *Proměny partnerství: životní dráhy a partnerství v české společnosti*. Sociologické nakladatelství (SLON).
- Hawke, S., & Knox, D. (1978). The One-Child Family: A New Life-Style. *The Family Coordinator*, 27(3), 215–219. doi:10.2307/582582
- Hrdlička, M., & Blatný, M. (2021). *Krize středního věku: psychologické a psychiatrické aspekty*. Česká a Slovenská Psychiatrie, 117(2).
- Huang, Y., Heflin, C. M., & Validova, A. (2020). Material Hardship, Perceived Stress, and Health in Early Adulthood. *Annals of Epidemiology*. doi:10.1016/j.annepidem.2020.08.017
- Chasteen, A. L., Horhota, M., & Crumley-Branyon, J. J. (2021). Overlooked and underestimated: experiences of ageism in young, middle-aged, and older adults. *The Journals of Gerontology: Series B*, 76(7), 1323–1328.
- Jaques, E. (1993). The midlife crisis. In G. H. Pollock & S. I. Greenspan (Eds.), *The course of life, Vol. 5. Early adulthood* (pp. 201–231). International Universities Press, Inc.
- King, V. (2002). Parental divorce and interpersonal trust in adult offspring. *Journal of marriage and family*, 64(3), 642–656.
- Klas, N. (2002). *A literature review a closer look at ordinal positioning within the family system*.
- Konečná, O., & Konečný, R. (1966). *Starosti s dospíváním*. Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- Koutná Kostínková, J., & Čermák, I. (2013). *Interpretativní fenomenologická analýza*.
- Kraus, B. (2014). *Základy sociální pedagogiky*. Portál.
- Kraus, B., & Poláčková, V. (2001). *Člověk – prostředí – výchova: k otázkám sociální pedagogiky*. Paido.
- Kuric, J. (1963). *Vývojová psychologie: učebnice pro pedagogické instituty*. Státní pedagogické nakladatelství.
- Kuric, J. (2001). *Ontogenetická psychologie*. CERM.
- Langmeier, J., Krejčířová, D. (2006). *Vývojová psychologie*. Grada.
- Laybourn, A. (2007). Only Children in Britain: Popular Stereotype and Research Evidence. *Children & Society*, 4(4), 386–400. doi:10.1111/j.1099-0860.1990.tb00375.x.
- Lazarus, R. S., & Folkman, S. (1984). Stress, appraisal, and coping. *Springer publishing company*.
- Lazarus, R. S., & Folkman, S. (1987). Transactional theory and research on emotions and coping. *European Journal of personality*, 1(3), 141–169.
- Leman, K. (2000). *Sourozenecké konstelace*. Portál.
- Leman, K. (2016). *Sourozenecké konstelace: nové, přepracované vydání*. Portál.
- Levinson, D. J. (1977). The Mid-Life Transition: A Period in Adult Psychosocial Development. *Psychiatry*, 40(2), 99–112. doi:10.1080/00332747.1977.110239

- Lin, I. F., Schaeffer, N. C., Seltzer, J. A., & Tuschen, K. L. (2004). Divorced parents' qualitative and quantitative reports of children's living arrangements. *Journal of Marriage and Family*, 66(2), 385–397.
- Mac Dougall, K., Beyene, Y., & Nachtigall, R. D. (2012). 'Inconvenient biology:' advantages and disadvantages of first-time parenting after age 40 using in vitro fertilization. *Human Reproduction*, 27(4), 1058–1065.
- Macek, P. (2003). *Adolescence*. Portál.
- Mahler, M. S., Pine, F., & Bergman, A. (2006). *Psychologický zrod dítěte*. Triton.
- Martinková, K., (2020). *Vztahy v rodině po narození mladšího sourozence*. Univerzita Palackého v Olomouci.
- Matějček, Z. (1986). *Rodiče a děti*. Avicenum.
- McCubbin, H. I., McCubbin, M. A., Thompson, A. I., Sae-Young, H., & Allen, C. T. (1997). Families under stress: What makes them resilient. *Journal of Family and Consumer Sciences*, 89(3), 2-11.
- Murray, L. (2016). *Psychologie malých dětí: jak vztahy podporují vývoj dětí od narození do dvou let*. Triton.
- Nakonečný, M. (1999). *Sociální psychologie*. Academie.
- Newton, P. M. (1992). *Freud's mid-life crisis*. *Psychoanalytic psychology*, 9(4), 447.
- Nolen-Hoeksema, S. (2012). *Psychologie Atkinsonové a Hilgarda*. Portál.
- Novák, T. (2007). *Sourozenecké vztahy*. Grada.
- Patterson, J. M. (2002). Understanding family resilience. *Journal of clinical psychology*, 58(3), 233-246.
- Paulík, K. (2010). *Psychologie lidské odolnosti*. Grada Publishing.
- Pett, M. A., Lang, N., & Gander, A. (1992). Late-life divorce: Its impact on family rituals. *Journal of Family Issues*, 13(4), 526–552.
- Plaňava, I., & Pilát, M. (Eds.). (2002). *Děti, mládež a rodiny v období transformace: sborník prezentací na sympoziu pořádaném ve dnech 19. – 21. září 2002 Fakultou sociálních studií Masarykovy univerzity Brno*. Brno: Barrister and Principal.
- Plaňava, I., (1994). *Jak se (ne)rozvádět*. Grada Publishing,
- Poliaková, E., & Poradovský, K. (1994). *Když dospívám*. Státní pedagogickénakladatelství.
- Potter, D. (2010). Psychosocial well-being and the relationship between divorce and children's academic achievement. *Journal of marriage and family*, 72(4), 933-946.
- Poupětová, Š., (2009). *Netrap se po rozvodu*. Grada.
- Prekop, J. (2001). *Jak být dobrým rodičem: krůpěje výchovných moudrostí*. Grada.

- Prekopová, J. (2009). *Prvorozené dítě: O sourozenecké pozici*. Portál.
- Příhoda, V. (1967–1974). *Ontogeneze lidské psychiky*, I. - IV. SPN.
- Reich, J. W., Zautra, A. J., & Hall, J. S. (Eds.). (2010). *Handbook of Adult Resilience*. Guilford Press.
- Robinson, M., Butler, I., Scanlan, L., Douglas, G., & Murch, M. (2003). Children's experience of their parents' divorce. In *Children and the changing family* (pp. 88–101). Routledge.
- Roche, A. F., Wellens, R., & Guo, S. S. (1996). Relationship of Skeletal Age to Limb Composition During Pubescence. *American Journal of Human Biology*, 8(5), 673–679. [https://doi.org/10.1002/\(sici\)1520-6300\(1996\)8:5<673::aid-ajhb12>3.0.co;2-j](https://doi.org/10.1002/(sici)1520-6300(1996)8:5<673::aid-ajhb12>3.0.co;2-j)
- Rosenberg, B. G., & Sutton-Smith, B. (1969). Sibling Age Spacing Effects Upon Cognition. *Developmental Psychology*, 1(6p1), 661.
- Rubin, D. C., Rahhal, T. A., & Poon, L. W. (1998). Things learned in early adulthood are remembered best. *Memory & cognition*, 26(1), 3–19.
- Ruppert, F. (2011). *Symbióza a autonomie: traumata z narušeného systému rodinných vazeb*. Portál.
- Říčan, P. (1990). *Cesta životem*. Panorama.
- Říčan, P. (2014). *Cesta životem*. Portál.
- Santiago, C.D., Ros, A. M., Distel, M. L., Papadakis, J.L., Torres, S. A., Brewer, S. K., ... Bustos, Y. (2019). Family Coping among Mexican-Origin Immigrants: Linksto Child Mental Health. *Journal of Child and Family Studies*, <https://doi.org/10.1007/s10826-019-01602-6>
- Satirová, V., & Holubová, O. (1994). *Kniha o rodině*. Práh.
- Shaffer, D. R. (2002). *Developmental Psychology: Childhood and Adolescence* (6th ed). Wadsworth.
- Shalit, E. (2017). *Cyklus života: témata a příběhy životní cesty*. Portál.
- Sheehy, G., (1999). *Průvodce dospělostí: šance a úskali druhé poloviny života*. Portál.
- Shulman, B. H., & Mosak, H. H. (1977). Birth Order and Ordinal Position: Two Adlerian views. *Journal of Individual Psychology*, 33(1), 114–121.
- Schaffer, H. R., & Emerson, P. E. (1964). The Development of Social Attachments in Infancy. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 29(3), 1–77. <https://doi.org/10.2307/1165727>
- Skládalová, M. (2018). *Sourozenci – o spravedlivé výchově*. CPress.
- Skupnik, J. (2010). *Antropologie příbuzenství: příbuzenství, manželství a rodina v kulturněantropologické perspektivě*. Sociologické nakladatelství.
- Smith, H., (2004). *Děti a rozvod*. Portál.
- Sobotková, I. (2012). *Psychologie rodiny*. Portál.
- Spruijt, E., & Duindam, V. (2005). Problem behavior of boys and young men after parental divorce in the Netherlands. *Journal of Divorce & Remarriage*, 43(3-4), 141–155.

- Steffen, E. (2007). Death and mid life: Why an understanding of life-span development is essential for the practice of counselling psychology. *Counselling Psychology Review*, 22 (3), 21–25.
- Stocker, C. M., Lanthier, R. P., & Furman, W. (1997). *Sibling relationships in early adulthood*. *Journal of Family Psychology*, 11(2), 210–221. doi:10.1037/0893-3200.11.2.210
- Strohschein, L. (2005). Rozvod rodičů a trajektorie duševního zdraví dítěte. *Journal of Marriage and Family*, 67 (5), 1286–1300.
- Šimíčková-Čížková, J., Binarová, I., Holásková, K., Petrová, A., Plevová, I., & Pugnerová, M. (2010). *Přehled vývojové psychologie*. Univerzita Palackého v Olomouci.
- Šolcová, I. (2009). *Vývoj resilience v dětství a dospělosti*. Grada.
- Šulová, L. (2010). *Raný psychický vývoj dítěte*. Karolinum.
- Teyber, E., (2007). *Děti a rozvod*. Návrat domů.
- Thorová, K. (2015). *Vývojová psychologie: proměny lidské psychiky od početí po smrt*. Portál.
- Vágnerová, M. (2012). *Vývojová psychologie: dětství a dospívání*. Karolinum.
- Yucel, D., & Latshaw, B. A. (2021). How Do Mothers' and Fathers' Work–Family Conflict Impact Children's Problem Behaviors? *Journal of Family Issues*, 42(3), 571–598. <https://doi.org/10.1177/0192513X20926209>
- Zacharová, E. (2012). *Základy vývojové psychologie*. Ostravská univerzita v Ostravě.
- Zajonc, R. B., & Markus, G. B. (1975). Birth Order and Intellectual Development. *Psychological Review*, 82(1), 74–88. doi:10.1037/h0076229

PŘÍLOHY

Seznam příloh:

- „Příloha 1: Abstrakt diplomové práce v českém jazyce“
- „Příloha 2 Abstrakt diplomové práce v anglickém jazyce“
- „Příloha 3: Struktura informovaného souhlasu“
- „Příloha 4: Seznam otázek polostrukturovaného rozhovoru pro rodiče“
- „Příloha 5: Seznam otázek polostrukturovaného rozhovoru pro starší sourozence“
- „Příloha 6: Seznam otázek polostrukturovaného rozhovoru pro mladší sourozence“

„Příloha 1: Abstrakt diplomové práce v českém jazyce“

ABSTRAKT DIPLOMOVÉ PRÁCE

Název práce: Vztahy v rodině po narození mladšího sourozence

Autor práce: Bc. Karolína Martinková

Vedoucí práce: Mgr. Kateřina Palová, Ph.D.

Počet stran a znaků: 79, 167 672

Počet příloh: 6

Počet titulů použité literatury: 114

Abstrakt: Tato práce se zabývá subjektivním vnímání vztahů v rodině po narození o 10 a více let mladšího sourozence. Zaměřujeme se především na vlivy, které vztahy ovlivňují z pohledu rodičů, staršího sourozence a mladšího sourozence. Cíl této práce je popsat vztahy v rodině, jejich změny a odlišnosti mezi rodinami primárními a nově vzniklými. Tento fenomén je zasazen do kontextu důležitosti rodiny, zátěžových situacích v rodině, velkého věkového rozdílu mezi sourozenci, období puberty a dospělosti a také role dítěte dle jeho pořadí narození. Pro výzkum bylo použito kvalitativní analýzy. Pro výběr respondentů bylo použito záměrného výběru. Data byla sbírána polostrukturovaným interview a následně analyzována Interpretativní fenomenologickým přístupem. Výsledky poukázaly na rozdíly mezi primárními rodinami, zejména v oblasti brzkého odchodu z domova starších dětí, problematickými vztahy s novým partnerem a biologickým otcem starších dětí. Také poukázaly na plánované těhotenství mladšího sourozence, což mělo za důsledek šťastnou reakci na sourozence, dobrý vztah sourozenců, sourozenci spolu tráví méně času a velký věkový rozdíl měl za následek méně času stráveného mezi sourozenci.

Klíčová slova: rodinné konstelace, sourozenecké konstelace, velký věkový rozdíl mezi sourozenci, vlivy na rodinné konstelace, primární rodiny, nově vzniklé rodiny

„Příloha 2: Abstrakt diplomové práce v anglickém jazyce“

ABSTRACT OF THESIS

Title: Vztahy v rodině po narození mladšího sourozence

Author: Bc. Karolína Martinková

Supervisor: Mgr. Kateřina Palová, Ph.D.

Number of pages and characters: 79, 167 672

Number of appendices: 6

Number of references: 114

Abstract: This paper is concerned with the subjective perception of family relationships after the birth of a sibling 10 or more years younger. We focused primarily on the influences that affect relationships from the perspective of the parents, the older sibling, and the younger sibling. The aim of this paper was to describe family relationships, their changes and the differences between primary and newly formed families. This phenomenon is set in the context of the importance of the family, stressful situations in the family, the large age difference between siblings, the period of puberty and adulthood and also the role of the child according to its birth order. A qualitative analysis was used in the research. Respondents were chosen by deliberate selection. A semi-structured interview was used for data collection and subsequently analysed by an Interpretative Phenomenological Approach. The results showed differences between the primary families, particularly in the areas of early departure from home of the older children, problematic relationships with the new partner and the biological father of the older children. They also pointed to the planned pregnancy of the younger sibling resulting in a happy sibling response, good sibling relationships, siblings spending less time together and a large age difference resulting in less time spent together by the siblings.

Key words: family constellations, sibling constellations, large age difference between siblings, influences on family constellations, primary families, newly formed families

INFORMOVANÝ SOUHLAS

Univerzita Palackého
v Olomouci

Genius loci...

Informovaný souhlas

Já, níže podepsaný/á jsem si vědom/a záměru diplomové práce na téma vztahy v rodině po narození mladšího sourozence a svoluji použít data a údaje k výzkumné části této diplomové práce, kterou realizuje Bc. Karolina Martinková pod vedením Mgr. Kateřiny Palové, PhD. Rovněž také svoluji k pořízení audiozahrávky a jsem obeznámen/a s anonymitou tohoto výzkumu.

Jsem obeznámen/a se záměrem výzkumného projektu, který se snaží zachytit vlivy rodinných vztahů po narození o půl generace mladšího sourozence. Výsledky mohou být použity jako informační prostředek pro rodiny, které mají děti procházející pubertou, nebo se nachází v obdobné situaci.

Výzkumu se účastním dobrovolně a jsem si vědom/a, že mohu z výzkumu kdykoliv odstoupit. Podpisem také svoluji k účasti výzkumu mé dcery/syna.

Mé kontaktní údaje:

Dne:

Telefon:

Jméno a příjmení:

Podpis:

Souhlasím, aby můj syn/ má dcera narozen/a dne se účastnila rozhovoru a výzkumu k diplomové práci.

Dne

Podpis zákonného zástupce

Podpis účastníka výzkumu

„Příloha 4: Seznam otázek polostrukturovaného rozhovoru pro rodiče“

Otázky pro rodiče

Manželství

1. Jak dlouho jste manželé?
2. Změnilo se za tu dobu nějak výrazně vaše manželství?
3. V čem přesně?
4. Jak jste se při tom cítili?
5. Jak byste popsali vaše manželství teď?
6. Od kolika let staršího dítěte jste spolu?
7. Jak starší dítě přijalo nového partnera?

Rozhodnutí mít další dítě

1. Jaká byla vaše reakce, když jste zjistil/a že budete mít další dítě?
2. Pokud bylo těhotenství plánované: Ano – Kdy jste se rozhodli mít další dítě?
3. Co Vás k tomu vedlo, mít další dítě?

Pokud nebylo těhotenství plánované:

4. Ne – Tato situace byla pro rodinu asi velké překvapení, jak jste se s touto novou situací vypořádával/a?
5. Byly nějaké překážky, otázky, se kterými jste se potýkali?
6. Jakým způsobem jste o novém sourozenci řekli staršímu dítěti?
7. Jak na tuto informaci starší dítě reagovalo?

Průběh těhotenství:

1. Jak probíhalo těhotenství? Byly nějaké komplikace?
2. Hovořili jste společně i se starším sourozencem o nově přichozím dítěti?
3. Těšil se starší sourozenec na dítě?
4. A co vy, těšili jste se na miminko?

Narození nového člena rodiny

1. Kolik bylo staršímu sourozenci, když se narodil mladší?
2. Byl za Vámi v porodnici? (Jen pro matku) – Jak tato návštěva probíhala?
3. Chtěl/a si mladšího sourozence pochovat – nebo obecně byl s mladším sourozencem v interakci – stál nad ním, zajímal se o něj, držel ho za ručičku atp.
4. Zaznamenal/a jste nějaké změny v chování po narození ml.s. – pokud ano, jaké?
5. Jak spolu jako rodina komunikujete? (online, smsky, mluvíte)
6. O čem se nejčastěji bavíte s ml.sourozencem?
7. O čem se nejčastěji bavíte se str. souro?
8. Bavíte se i o osobních tématech s ml. Souro?
9. Pokud ano – mohl/a byste mi je co nejpřesněji popsat?
10. Bavíte se i o osobních tématech se str. Souro?
11. Pokud ano – mohl/a byste mi je co nejpřesněji popsat?

12. Jak Vám při tom je?
13. Chodilo se Vám starší dítě před narozením mladšího sourozence svěřovat?
14. Ano – chodí se svěřovat i po narození?
15. Ne – po narození se nesvěřuje?

Vztah rodičů se starším sourozencem

1. Jak byste popsal/a vztah se starším dítěte před narozením nového člena?
2. Jak byste popsal/a vztah po narození – jsou zde nějaké rozdíly?
3. Myslíte si, že narození ml.s. ovlivnilo váš vztah ke staršímu dítěti?
4. Co si myslíte, že za to může?
5. Myslíte si, že narození ml.s. ovlivnilo vztah staršího dítěte k Vám?
6. Co si myslíte, že za to může?
7. Máte pocit, že spolu se starším sourozencem trávíte stejně času jako před narozením ml.s?
8. Kolik spolu cca trávíte času?
9. Přijde Vám to dostačující?
10. Myslíte si, že je vaše starší dítě spokojeně/šťastné?

Vztahy mezi sourozenci

1. Kolik spolu sourozenci tráví času? Jak spolu tráví čas?
2. Myslíte si, že to je dost?
3. Chce starší dítě trávit čas s mladším?
4. A mladší dítě se starším?
5. Jak byste popsal/a vztah sourozenců?
6. Vnímáte nějaké neshody mezi sourozenci?
7. Vnímáte nějaké rozdíly mezi vztahem se starším dítětem oproti mladšímu dítěti, mohli byste mi tyto rozdíly popsat prosím? (může se jednat o čas trávený s dětmi, komunikaci)
8. Myslíte si, že velký věkový odstup měl vliv na vztahy sourozenců? – ano – v čem?
9. Myslíte si, že by mohl mít nový partner/manžel rodič vliv na vztah sourozenců?
10. Jak by se to projevilo?

Zhodnocení

1. Je něco, co byste udělal/a jinak v průběhu těhotenství ve vztahu ke staršímu dítěti?
2. Přišel Vám způsob, jakým jste řekl/a staršímu sourozenci o těhotenství dobrý?
3. Zlepšil/a byste něco ke vztahu se starším sourozencem?
4. Zlepšil/a byste něco ke vztahu s ml sourozencem?
5. Myslíte si, že je co zlepšovat ve vztahu sourozenců?

„Příloha 5: Seznam otázek polostrukturovaného rozhovoru pro starší sourozence“

Otázky pro staršího sourozence

Jak se dneska máš?

Co jsi dneska dělal/a?

Máš na dnešek ještě nějaké plány?

Co rád/a děláš?

Těhotenství

1. Věděl/a jsi o tom, že by chtěli rodiče další miminko?
2. Jak ti rodiče o novém členovi pověděli?
3. Jaké pro tebe bylo, když ses dozvěděl, že budeš mít sourozence?
4. Jaké jsi z toho měl/a pocity, mohla to být radost, zklamání, smutek?

Průběh těhotenství

1. Přišlo ti, že se rodiče chovají jinak od chvíle, co ti řekli o novém sourozenci? Jak se ta změna projevovala?
2. Povíдали jste si o novém miminku společně?

Narození nového sourozence

1. Byl/a jsi za mámou v nemocnici, po porodu?
2. Jak návštěva probíhala?
3. Jak jsi se tam cítil/a?
4. Měl/a jsi chuť si sourozence pochovat? „Hrát si s ním“
5. Přišlo ti, že se rodiče chovají jinak?

Vztah s rodičem

1. Jak bys popsal/a vztah s mamkou?
2. Jak bys popsal/a vztah s tátou?
3. Máš pocit, že narození nového člena rodiny nějak ovlivnilo Váš vztah s mámou/tátou:
4. Můžeš mi prosím popsat jak? Co přesně se změnilo?
5. Kolik času trávíš asi tak s mámou?
6. Jak ho trávíte?
7. Myslíš si, že má na tebe dost času?
8. Kolik času trávíš asi tak s tátou?
9. Jak ho trávíte?
10. Myslíš si, že má na tebe dost času?
11. Jsi spokojený/á s tím, jak to chodí u vás doma?
12. Změnil/a bys něco?
13. Je něco, co tě trápí ve vztahu s rodiči?
14. Jak spolu s rodiči komunikujete?
15. O čem se spolu nejčastěji bavíte?
16. Vyhovuje ti tento styl komunikace?
17. Mluvíte spolu o osobních tématech?

18. Jak se při tom cítíš?

Vztah s ml.sourozencem

1. Kolik času trávíš s mladším sourozencem? Jak ho s ním trávíš?
2. Přijde ti to dostačující?
3. Máš tyto chvíle rád/a?
4. Je něco, co ti vadí ve vztahu s mladším sourozencem? Co bys změnil, například, že se nevidáte tolik?
5. Jak bys popsal/a vztah s ml. Sourozencem?
6. Máš ml.s. rád/a?
7. Myslíš si, že se Váš vztah nějak změnil v průběhu let? – Ano – jak se tato změna projevila?
8. Myslíš si, že je znát na vztahu s rodiči a sourozencem, že máte každý jiného rodiče? – jen pro děti v nově vzniklých rodinách
9. Bylo by něco jinak, pokud byste měli oba stejné rodiče?

Zhodnocení

1. Je něco, co bys potřeboval/a od rodičů? (Např. aby se ti více věnovali atp.?)
2. Je něco, co bys potřeboval/a ve vztahu k mladšímu sourozenci?
3. Co bys zlepšil/zlepšila ve vztahu k rodičům?
4. Co bys zlepšil/zlepšila ve vztahu k sourozenci?

Otázky pro ml sourozence

Jak se dneska máš?

Co jsi dneska dělal/a?

Máš na dnešek ještě nějaké plány?

Co rád/a děláš?

Vztah s rodičem

1. Jak bys popsal/a vztah s mamkou?
2. Jak bys popsal/a vztah s tátou?
3. Kolik času trávíš asi tak s mámou?
4. Jak ho trávíte?
5. Chtěl/a bys s rodiči trávit více času?
6. Kolik času trávíš asi tak s tátou?
7. Jak ho trávíte?
8. Myslíš si, že má na tebe dost času?
9. Jsi spokojený/á s tím, jak to chodí u vás doma – úklid, čas, který trávíš s rodiči, se starším sourozencem?
10. Změnil/a bys něco?
11. Je něco, co tě trápí ve vztahu s rodiči?
12. Jak často si s rodiči sednete a povídáte si, jen o běžných věcech – škola, co jsi dělal/a ten den?
13. O čem se spolu nejčastěji bavíte?
14. Vyhovuje ti tento styl komunikace?
15. Mluvíte spolu o osobních tématech?
16. Jak se při tom cítíš?

Vztah se starším sourozencem

1. Kolik času trávíš se starším sourozencem?
2. Přijde ti to dostačující?
3. Jak ho s ním trávíš?
4. Máš tyto chvíle rád/a?
5. Je něco, co ti vadí? Co bys změnil?
6. Jak bys popsal/a vztah se starším sourozencem?
7. Myslíš si, že se Váš vztah nějak změnil v průběhu let? – Ano – jak se tato změna projevila?
8. Myslíš si, že je znát na vztahu s rodiči a sourozencem, že máte každý jiného rodiče? – jen pro děti v nově vzniklých rodinách
9. Bylo by něco jinak, pokud byste měli oba stejné rodiče?

Zhodnocení

1. Je něco, co bys potřeboval/a od rodičů? (Např. aby se ti více věnovali atp.?)
2. Je něco, co bys potřeboval/a ve vztahu ke staršímu sourozenci?
3. Co bys zlepšil/zlepšila ve vztahu k rodičům?
4. Co bys zlepšil/zlepšila ve vztahu k sourozenci?